

БОРИС
ОЛИНИК

ПЛАНЕТА
ПОЕЗІЯ

БОРИС ОЛІЙНИК

ПЛАНЕТА ПОЕЗІЯ

РОЗДУМИ,
СТАТТІ, ПОРТРЕТИ

Київ
Видавництво художньої літератури
«Дніпро»
1983

83.3(2Ук)7+83 119
О-54

Книга известного украинского поэта Бориса Олійника — это размышления о высоком призвании писателя, его роли в литературном процессе. Из написанного за два десятилетия отобрано наиболее существенное, определяющее, то, что выражает идейно-эстетические принципы самого автора, то, что осмысливалось новыми творческими поколениями и сверялось с вершинными явлениями отечественной и мировой поэзии.

Издание предлагается широкому читательскому кругу.

ПЕРЕОБЛІК 1987

Рецензент В. К. Коваль

1043904

О 70202—249
М205(04)—83

БЗ.1.10.83. 4603010202

© Видавництво «Дніпро», 1983 р.

«О СЛІВ ЖОРСТОКА І СОЛОДКА ВЛАДА»

*Ти — весь у слові, як у сповиткові,
З колиски до калини при горбі...
І вже коли ти похитнувся у слові,
Вважай, що похитнувся у собі.
«У дзеркалі слова»*

Осягати себе у слові,— щоб витворювати свої закони літер і ритмів; відкривати себе для нових почуттів і цим розпочинати нове коло життя; віддавати себе вселюдськості,— щоб зберегти цільність душі і духу свого народу, бо поет безсмертний своїм народом...

Справді, і вельми почесно, і такою ж мірою нелегко бути поетом. Бо — відповідально.

За все і всіх триматиму одвіт:
За день грядущий, в зав'язі сповитий,
За дуб, знічев'я в жслуді убитий,
За все на світі.

І — за цілий світ!

«Заклинання вогню»

А так же легко опектися на вогні покvapливого словотворення, несподівано зірватися в страшні провалля поміж близьких звучанням слів, грайливо, задля загонистої метафори і привабливої рими, помінати суть слова, розхитати межі між словом-сумнівом і словом-величанням.

Та ні з чим незрівнянна солодка таїна тієї чудової миті осіяння, коли поетові засвітилося слово. Чи можна пізнати, вловити ту дивну мить переливання душі поета в слово, чи взагалі спромога осягнути таїнство магії високої поезії?

О ти, вознесений чолом до звізд!
Яку ж ти силу передав у слово,
Коли безногі по твоєму зову
Ідуть,
підвівшись на вселюдський зріст?!
«У дзеркалі слова»

Відповідь проста: писати — як жити, жити — як писати.

Характер Олійника-поета проступає у ліриці в індивідуальному пережитті з граничною напругою, і тому зрозуміло, що поетична відвертість сприймається з більшою довірою, ніж, скажімо, прозова розважливість. Але чи варто дробити творчу особу, чи варто, скажімо, поета відділяти від есеїста-аналітика? Не варто, бо думка римована, закарбована в емоційно обжитих, зігрітих почуттями образно-метафоричних структурах, не суперечить думці, висловленій прозовими рядками. Гадаю, що Борис Олійник міг би повторити і стосовно себе слова Едуардаса Межелайтиса: «А мені здається, що і в статті я повинен говорити з читачем так само, як і в віршах. Яка різниця — заримовані мої думки чи висловлені прозаїчними рядками? Вірш відрізняється від новели лише тим, що в ньому думки поета виражені через образ більш концентровано»¹.

Заглиблюючись у поетичний світ Бориса Олійника, в його образні осягнення смислу творчості, призначення і ролі художника, суті поезії, її громадянського обов'язку і духовної значущості, — наче витворюєш емоційну основу сприйняття його оригінальних спостережень і узагальнень про окремі поетичні індивідуальності і про літературний процес взагалі.

Емоційне ставлення художника до таких поетичних геніїв, як Шевченко і Пушкін, до тих єдиних із багатьох, котрі «воднораз і планета, і творець, деміург її», є для поета чи не головним, а точніше, домінуючим принципом духовного засвоєння одвічних громадянських і поетичних уроків. Зрозуміло, за умови, що емоційне переплавляється в явище естетичне. Творчість самого Бориса Олійника — поеми «У дзеркалі слова», «Заклинання вогню», «Сковорода і світ», диптих «Мікеланджело», диптих «До проблеми Шевченко і народ», вірші «Балади про Шевченкове перо», «У вінок Павлові Тичині», «Пам'яті Павла Тичини», «Про поетів», «Лев Толстой», «Кредо» — відкриває складний комплекс ціннісних художніх орієнтацій, зосереджених на утвердженні нових ідейно-естетичних якостей, вироблених через осмислення ним руху планети Поезія на орбітах історії. Обстоюючи тезу «вічне дорівнює руху», поет намагається образно відтворити діалектичний принцип спіралі, в основі якої коло, бо «звершене коло одразу ж новому стає за основу». Коло його любові, коло його роздумів, осягнень суті духовних перегуків епох охоплює «святий вогонь душі» Гомера і Шекспіра, Данте і Сковороди, Сервантеса і Пушкіна, Гете і Уйтмена, Шевченка і Льва Толстого, Франка і Грабовського, Маяковського і Тичини, Олеса Гончара і Дмитра Павличка.

---

¹ Межелайтис Э. Ночные бабочки. М., 1969, с. 22.

Ідейно-художнім поглядам Бориса Олійника властива перекопаність у винятковій цінності кожного естетичного явища, котре необхідно розглядати в духовному контексті історії під кутом зору національної своєрідності і загальнолюдської духовної вартості. Адже кожен великий художник виконує ту гуманістично-духовну місію, яка зумовлена конкретно-історичними обставинами, соціально-культурним розвитком, об'єктивною потребою збагачення художньої культури. Саме після Пушкіна і завдяки Пушкіну російська література піднялася до рівня російської національної літератури, наголошує Борис Олійник. А коли вже досягла вершин національної духовної значущості, тоді й «стала визначальним чинником у формуванні морально-естетичного клімату в усій галактиці народів і народностей нині сущих і грядущих».

Чи не тому так уважний Борис Олійник до «духу, духовності й універсальних законів» народної поетики, до невичерпної крипиці народнопісенних традицій, до української народної піснідуми, що саме в народно-поетичній образності, в генетичному коді слова і зосереджена коренева система Поезії.

Кожна національна література самоусвідомлює себе шляхом ідейно-естетичного переосмислення національних художніх традицій в синтезі з загально-світовим, універсальним процесом розвитку художньої думки.

Необхідно було, щоб народилися Пушкін і Шевченко, щоб відповідально творили основу для їх духовного злету попередники, «котрі в хаосі розпечених газів конденсувалися в згустки протоматерії майбутньої планети». Секрет величчя, наприклад, Тичини полягає в його національній і соціально-культурній самотності, і саме ці виміри його творчої оригінальності виводять значення Павла Тичини за межі національної літератури і за горизонти конкретно-історичної духовної ситуації.

Та нараз ворухнулись чутливі уста,—
І явилася Слова снага золота.
Він у нього увесь
До вінця переливсь.
Не шукай його десь.
Він тепер уже — скрізь.

«У вінок Павлові Тичині»

Духовна закоріненість у народно-поетичні і культурні традиції, безперервність зв'язків поколінь, що творилися геніями слова, є тим великим і оптимістичним законом збереження і накопичення гуманістичної енергії, без якої не мислиться гармонізація внутрішнього світу людини, обставин життя, суспільства і світу. Світло минулих (але не минутих!) творчих озарінь, чистих осяянь пломеним єдиносущого, спрагло по утвердженні істини Слова

для кожного нового покоління є вічним вогнем, у сяйві котрого, «як під рентгеном, видно: І хто є хто. І навіть — хто є ти...».

Тому так важливо бути відповідальним за своє Слово, за чистий, за чесний погляд на час і на себе, за своє достойне радянського громадянина місце в епіцентрі доби, за осмислений і цілеспрямований рух у ритмі своєї епохи, яка вимагає від поета ідейної і моральної безкомпромісності, чіткого світоглядного вибору в протиборстві полярних ідеологій. Тому й з'являються поетичні цикли «Комуністи», «Пізнання», «Ми знаєм, для чого жити!», чілійський триптих «На тривожній струні», «Триптих пильності», кантата «Кредо», тому поет так уважно приглядається до творчих арсеналів свого покоління, роздумує над громадянським пафосом української радянської поезії.

Борис Олійник, емоційно чутливий до тривог сучасності, виокреслює як поет і громадянин під напругами щоденності власну відповідальність за збереження духовного коріння, яке має жити і утримувати людину на землі. Поет пильно дослухається до тривожно-запитальних покликів історичної пам'яті, яка зернами свого гуманістичного досвіду проростає в кожному новому поколінні.

Без освоєння історичної пам'яті рідного народу, без поєднання національних традицій з культурою інших народів задля збагачення свого духовного досвіду не мислиться рух уперед, не твориться суспільний і культурний поступ. Тому і прагне поет осягти високу доцільність синтезу історії і сучасності, відтворити емоційно-настровеу атмосферу гармонії минулого і сьогоденного в їхній спрагlostі до єдності, до вивершення нерозривності епох і поколінь.

На дніпровій горі гей одкрився ж мені неокрай:
Я відчув себе жолудем вічного древа планети.
І кивав мені з пам'яті схвально немертвний Мамай,
Опіраючись спиною в стовбур нової ракети.

«Доля»

З долу до вершка світнитиме поетові пам'ять — і розгорне уява «шлях до витоків увесь», і постане зримо історія, «немов розгілля власної долоні».

Якщо розпочати лік творчої біографії Бориса Олійника виходом першої невеличкої збірки «Б'ють у крицю ковалі» (1962), — минуло вже двадцять років. Поповнилася сучасна українська когорта письменників лукаво-іронічним, подеколи скептичним, частіше — лірично-сповідальним поетом, який, за словами Івана Драча, «наче вбачає своє покликання в тому, щоб весь клекіт живого дня поставити, параметрувати з контекстом вічності, з тим, від чого йдемо, і з тим, куди йдемо»¹.

¹ «Радянське літературознавство», 1975, № 10, с. 10.

Ота емоційна тривожність Бориса Олійника, неспокійна заглибленість у поетичний потаємний світ виразно прочувається і в його статтях, роздумах та портретах. Вони увиразнюють творчий шлях і духовне обличчя уже досить знаного поета.

Спостереження Бориса Олійника об'єднуються і пронизуються домінантною ідеєю постійного оновлення планети Поезія. Адже це оновлення витворюється динамічно, напружено кожним новим поколінням, котре духовно означається своїм ідейно-естетичним «образом часу». «Кожне покоління живе своїми проблемами, отже, відрізняється певним типом психології, характером, світовідчуттям і світорозумінням. І якщо поезія не дає цього «образу часу»,— вона просто не виконує своєї ролі»,— говорив Борис Олійник на VII з'їзді письменників СРСР.

Найпильніша, найтурботливіша увага — до свого поетичного покоління, до тих, з ким він намагається схопити і відбити визначальні кольори епохи, з ким і по кому зв'язав і свою позицію в епіцентрі доби, у творчому змаганні, з ким пристрасно відгравував своє ставлення до проблем традицій і новаторства, історії і сучасності. Штурмувати поетичні вершини образності і форми, додаючи духовної енергії до надбаного майстрами слова попередніх поколінь. Борис Олійник постійно заземлює плідні пошуки нових образно-стильових і формальних засобів вираження його поколінням турбот і тривог доби на традиції української радянської поезії, розкриває творчу нерозривність поколінь — від фундаторів нової літератури до «дещо піднятого над землею предметністю» світу поезії тих, хто йшов до зримо конкретних деталей «з космічних високостей феєричного».

Не так важливо назвати ім'я поета, назву збірки, хоча і це подеколи виступає значимим фактором в досягненні повноти вираження характеру літературного процесу. Головне — виявити суть поетичного дебюту: розрізнити серед загалу незагальне, індивідуально неминуще, заряджене на оригінальність, на заперечення віджилого і на утвердження новаторського. Тому Борис Олійник так чутливо реагує на несподіваність поетичних ходів, на парадоксальну негаданість образних систем. Адже сотворитися поетом можна лише тоді, коли поезія принципово відкрита перед цілим світом, коли вона жадібно захоплює нові вираження змісту епохи і образно вміщує цей зміст у нові поняття і лексичні ряди. Не поспішаючи видавати аванси на витворення тим чи іншим молодим поетом свого поетичного світу, Борис Олійник все ж таки не стримує остережливим очікуванням тих, хто нетерпляче пішов на обгін. Він вітає «природну непритертість» тих, хто вміє повернути первородність слова, хто зумів відкрити його нову емоційну вартість.

Борис Олійник прагне бачити весь обшир творчості одразу п'яти поколінь українських поетів, які сьогодні на активній творчій дистанції і забезпечують нашій поезії визнання на будь-яких рівнях. Але щоб виявити справжню вартість свого поетичного слова, слід зважитися на самовимогливе зіставлення із здобутками братніх літератур. Борис Олійник і сам намагається власними перекладами з літератур народів СРСР формувати нові обриси та орієнтири літературного єднання і взаємозбагачення. Відлуння поетичного слова, яке долає мовні бар'єри, окрилює поета на нові пізнання сенсу життя рідним словом.

Жорстока і солодка влада слів... Сповідально, повсякчас прозріваючи і сягаючи суті власних вчинків і помислів, прозирати себе у дзеркалі слова. Щоб у прагненні високого неба Поезії не порушити всевладного на землі «закона нерозмежованих степів», чесно називати координати своєї совісті, коли викликатимеш на себе вогонь очищення.

...Коли вже народився ти поетом,—
За все відповідай у цім житті...

Микола Жулинський

I

«ДО ВСІХ НАРОДІВ СВІТУ...»

Коли незаперечне те, що народ безсмертний своїми поетами, то вже тричі істинно, що справді великий поет — безсмертний своїм народом.

Справжні поети повертаються до нас у бронзі й мармурі, кораблями й школами, містами, вулицями і майданами, де зустрічаються народи на святі братерства. Віднині одним із таких форумів стане щорічне Шевченківське літературно-мистецьке свято «В сім'ї вольній, новій». Запам'ятаймо цю благословенну, щасливу і відповідальну мить, адже ми маємо високу честь бути безпосередніми учасниками, очевидцями і фундаторами цієї неминущої події у духовному житті і Радянської України, і всіх братніх народів нашої Вітчизни.

Бо ж Тарас Шевченко як особа, художник, громадянин і поет не має аналогів у світовій літературі. Син кріпака, забитого та безправного до тієї межі, нижче котрої можна поставити хіба що раба, він виріс у таку гору, верховина якої видна усім племенам і народам.

І це не загониста метафора: поезії Шевченка перекладені майже на сто мов світу; близько чотирьохсот пам'ятників звели вдячні народи землі мужньому поборникові правди і незнищенної надії на кращу будучину.

Як же сталося, що в один з найчорніших періодів соціального і національного гноблення народився геній такого масштабу?

Ми, українці, завше пам'ятаємо і довіку не забудемо, що друге, духовне народження поета сталося завдяки благородству кращих синів Росії. Тарас Шевченко їхніми стараннями не лише був викуплений з неволі, а й потрапив до академії, у коло найпрогресивніших людей свого часу, в коло правдоборців, в революційно-демократичну атмосферу.

Певне, найглибше в духовний світ Шевченка заглянув академік О. І. Білецький, котрий писав: «Образи декоративних скульптур Торвальдсена, ідеали людської краси, втілені в статуях Аполлона Бельведерського, Венери Медіцейської, Геркулеса Фарнезького, багатство життєвої сили Рубенса... ідеальні люди художників італійського Ренесансу, тонка психологія портретів Ван-Дейка, ефектна трагедія «Останнього дня Помпеї», музика Глінки, Бетховена, Моцарта, Мейєрбера, Обера, Белліні... поряд з цим враження від літератури і поезії, починаючи від «Анахарсіса» Бартелемі й «Історії занепаду і зруйнування Римської імперії» Гіббона, від життєписів італійських художників Вазарі і паралельних біографій Плутарха і продовжуючи Пушкіним, Гоголем, Жуковським... Гете, Шіллером, «Робінзоном» Дефо і «Кларіссю» Річардсона, романами Гольдсмита, Вальтера Скотта, Дікенса... Ось який величезний, неприглушений десятилітнім засланням «з заборонаю писати і малювати», з труднощами дістати друковану книжку — ось який надзвичайно багатий світ... живе в свідомості поета».

Справді, як сказав Горький: «Шевченко — все знав, або принаймні все відчував». Додамо: і передчував. Адже художнє бачення одвіку вважається рівнозначним передбаченню.

Хіба не ясновидство продиктувало оці слова, які записав Шевченко у своєму «Щоденнику», вперше побачивши пароплав: «Великий Фультон! И великий Уатт! Ваше молодое, не по дням, а по часам растущее дитя в скором времени пожрет кнуты, престолы и короны, а дипломатами и помещиками только закусит...»

А хіба не пророче звучать рядки з листа Тараса Григоровича до Залеського: «Ботанике и зоологии необходим восторг... А восторг этот приобретается только глубоким пониманием красоты, бесконечности, симметрии и гармонии в природе. О, как бы мне хотелось поговорить с тобой о «Космосе»!..»

І, нарешті, чим, як не громадсько-політичним прозрінням, світяться рядки із повісті «Прогулка с удовольствием...»: «Выходит, что идея о коммунизме не ...глас вопиющего в пустыне, а что она удобоприменима в настоящей прозаической жизни. Честь і слава поборникам новой цивилизации!»

Отож не випадково Маркс підкреслив слова у доповіді Драгоманова на Паризькому міжнародному кон-

гресі 1878 року: «Тарас Шевченко — син народу в повному розумінні цього слова. Більше, ніж хто інший, він заслуговує на титул народного поета».

Так, тільки геній такого злету в тих залізних обставинах міг внутрішнім зором охопити увесь світ, пророчо заглянути в будучину, коли «на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі».

Світова Шевченкова слава почалася ще з другої половини XIX століття. В Англії його зіставляли з Бернсом; в Німеччині — з Бюргером і Гейне; англієць Морфілл називав Шевченка одним з тих дітей сонця, у яких і кров є вогнем; французи підносили Кобзаря як співця соціального протесту і виразника революційних ідей, його порівнювали з Гомером, Данте, Шекспіром, Гете, Гюго, Пушкіним, Міцкевичем, Шандором Петефі. Він став голосом свого народу, уста якого були запечатані царською цензурою. І якщо навіть за таких умов наш народ подарував світові Тараса Шевченка, то можна лише уявити собі, які невичерпні духовні сили дримали в ньому.

Сили ці розбудили жовтневі громи революції 1917 року, здетонувавши в народі небачену творчу енергію. У найважчий для молоді Радянської влади час, коли у своїй жорсткій прямоті постало питання: «Бути чи не бути?», — коли інтервенти, голод і руїна намагалися ще в колысці задушити Країну Рад, великий Ленін підписує декрет про встановлення пам'ятників найвидатнішим світочам вселюдського духу усіх часів і народів. Серед тих великих стояло ім'я Тараса Григоровича Шевченка.

Цей високий акт свідчить не лише про мужню Ленінову впевненість у життєздатності та непоборності новонародженої влади, а й про стратегічну лінію нашої партії як збирача, оборонця і мудрого сіяча всього розумного, доброго, вічного.

Є глибока символіка в тому, що саме напередодні 1981 року — року XXVI з'їзду всесоюзного форуму комуністів, ЦК Компартії України і уряд республіки прийняли Постанову про започаткування щорічного Шевченківського літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій». І це — ще одне яскраве і авторитетне свідчення справді батьківського піклування партії, уряду і народу про розвиток нашої літератури і мистецтва.

Глибоко символічно й те, що це свято ми розпочинаємо одразу ж по завершенні історичного XXVI з'їзду славної Комуністичної партії, де проголошено на увесь світ: «Єдність радянських націй сьогодні міцна, як ніколи... У нашій країні поважаються національні почуття, національна гідність кожної людини». Нинішнє Шевченківське свято, яке збрало у цій світлиці — у залі Київської опери, — найповажніших представників літератур усіх братніх республік нашої Вітчизни, — ще одне потвердження цих добрих і мудрих слів. Оскільки сама генетика, суть Шевченкової поезії, його малярства, його чітко окреслені революційно-демократичні погляди, все його життя виростають із найсвятішого чуття дружби поміж народами, із твердої віри поета в те, що всі народи «од молдаванина до фінна» житимуть у злагоді і згоді, «в сім'ї вольній, новій».

Казав поет:

Чи є що краще, краще в
світі,
Як укупі жити,
З братом добрим добро певне
Познать, не ділити.

Сьогодні це стало живою реальністю, стилем і нормою нашого радянського способу життя.

...У пам'яті зринає травень 1978 року. Ми причалили до аеропорту Орлі. Ми, себто делегація Українського товариства дружби та культурного зв'язку із зарубіжними країнами, прибули до Франції з вельми почесною, поважною і відповідальною місією: на відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку в центрі Парижа, на одній із його осьових магістралей — бульварі Сен-Жермен.

...Вулиця Сен-Жермен. 24 травня 1978 року. Я цей день запам'ятаю на все життя до краплини на листі паризьких каштанів. Кілька днів перед цим погода круто мінялася: то сонце, то раптом зірветься вітер, заохолодить, задощить тоскно.

Той ранок теж починався в сіруватому мінорі. Та вже десь по десятій розпогодилось. Потепліло, проясніло, освітило і освітілось. Сонце над Парижем встало, як свічадо.

Сквер, де височів ще вкритий білою опанчею пам'ятник, заповнили шанувальники українського генія. Чле-

ни ради Парижа, посли соціалістичних країн, співробітники радянських установ, секретаріату ЮНЕСКО, асоціації Франція — СРСР, представники мерій, міст Шалетта-сюр-Люена та Роменвіля, делегація Дніпровського району столиці України, що, за щасливим збігом обставин, саме гостювала в м. Шалетті. І — діти. Французькі і радянські. Маленькі парижани, поблискуючи бистримися очима, з суто французькою вишуканістю допитувалися: «Правда ж, що цей пам'ятник відкривається для нас?» Подумалось: а й справді, передовсім для них, для тих, хто знаменує наше завтра, оскільки Шевченко належить майбутньому.

...11 годин 30 хвилин. Спадає покривало. На круглій колоні полірованого червоного граніту височить бронзове погруддя Кобзаря роботи народного художника СРСР, академіка Михайла Лисенка. Могутнє, трохи схилене чоло. Очі задумливо вдивляються в кожного з нас, в себе і у вічність. Але на яких би земних широтах, і в якій би позиції не ставили пам'ятник поетові,— обличчям він завше буде звернений до України.

Справді-таки, великі поети не вмирають, вони народжуються з кожним новим поколінням, заново одкриваючи світ.

...І от ми вже вкотре зустрічаємося з Тарасом у Парижі — в центрі світової культури, в місті, де кожен камінь дихає історією, де брук береже сліди великих Віктора Гюго і Оноре де Бальзака, де на стіні Пер-Лашез вкарбовані безсмертні імена комунарів — далеко од милої його серцю вітчизни. Справді-бо, Франція в просторовому вимірі, особливо в ХІХ столітті, надто далеко відстояла од українського села, де в родині кріпака народився Шевченко. Але в духовному вимірі саме Франція з її вільнолюбними революційними традиціями була, вважай, найближча серцю поета.

Франція одною з перших відчула і розпізнала в Шевченкові величину світового масштабу. Ще 1876 року відомий культурний діяч Еміль Дюран у статті «Національний поет України» писав: «Не маючи наміру робити надто сміливі і несподівані зіставлення і добре пам'ятаючи про ту величезну дистанцію в часі, яка відділяє Шевченка від Гомера, ми б хотіли підкреслити, що багато є спільного в тому, як обидва вони завоювали фольклорні джерела... На щастя, Шевченко

мав якість, що компенсувала відсутність ерудиції й освіти,— живу інтуїцію, яка точно реагувала на найменший дотик».

Останню фразу я зачитував не з тим, аби через сто літ спростувати твердження Дюрана (ми пробачимо йому оту похибку, оскільки йшло те не од злого наміру, а від незнання Шевченка як особи). Наводжу ж ці слова тому, що навіть і нині ще дехто сприймає Шевченка просто як геніального самородка, що талановито інтерпретував фольклор, щось на зразок кобзаря, котрий спирається лише на оту саму «живу інтуїцію». До цього кута зору пристають переважно люди, що знають творчість Шевченка «на слух», в межах «Катерини» та «Наймички». Забуваючи при тому, що поет мав академічну освіту, що обертався він у колі найосвіченіших людей свого часу. Між іншим, є дані, що, гостюючи в яготинському маєтку Репніних, Тарас Григорович перечитав чимало книг з величезної бібліотеки господарів, і серед них твори французьких енциклопедистів — цих справжніх королів духу — в оригіналі.

Шевченкова слава ширилася по світу ще за його життя. Та найвищий виток її спіралі почався од Великого Жовтня.

«До всіх народів світу, до цілого людства,— говорив Олесь Гончар,— приходять нині Шевченко... Кожен народ читатиме Шевченка по-своєму, як, зрештою, по-своєму читає його кожне наступне покоління, беручи з невичерпної щедрої спадщини його те, що на даному відтинку історії є найближчим, найжагучішим для людей сучасності. Але є в геніальній його поезії те, що завжди, в усі часи вабитиме й чаруватиме людей,— високий гуманізм його творчості, і та повнота любові, що народила художні шедеври довшеної краси, і те могутнє поетичне ясновидство, яке крізь тумани віків бачило прийдешність вселюдського миру і щастя...»

...Відлунали промови. Квіти лягли до підніжжя пам'ятника. Тріо бандуристок в урочій тиші виконує безсмертний Шевченків «Заповіт». Нас вітають із святом, тиснуть руки уже знайомі і незнайомі французи. Ми говоримо кожен своєю мовою і — розуміємо одне одного: мова приязні і поезії перекладу не потребують.

За невеличкою огорожею, що відділяє сквер од вулиці, теж — люди: зводять привітально руки, плескають в долоні, радіють разом з нами. І лише десь осторонь зібралася купка хтозна й кого. Вони гучно іме-

нують себе «борцями», «патріотами України», та ім'я їм справжнє — безбатченки. Під орудою кількох підстаркуватих пройдисвітів щось вигукували, розмахували наспіх зшитими жовто-блакитними простирадлами. Жалюгідне, скажу отверто, видовище. Так і хотілося нагадати Шевченкове:

Ох, якби те сталося, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли.
Не плакали б люди, мати б не ридала,
Не чули б у бога вашої хули.

Ми не будемо давати оцінку цим провокаторам. Об'єктивну оцінку їм дав український радянський народ, категорично вимівши на смітники історії. Ще 1939 року французький письменник і перекладач Шарль Стебер у статті «Тарас Шевченко» рішуче зірвав машкару з вовчого обличчя сих «уболівальників»: «Серед українських «патріотів» Берліна і Парижа, готових прислужитися Гітлерові в його планах «визволення» України, є намагання використати в цій справі ім'я Шевченка і його волелюбні настрої»...

Ювілей Шевченка свідчить якраз проти тих українських «патріотів». Великий поет їм не належить і не може належати. Ті ж, що господарюють тепер на Радянській Україні,— це онуки селян, яких так любив Шевченко.

...Перед від'їздом ми ще раз завітали туди, де бульвар Сен-Жермен перетинається з вулицею Сен-Пер. Тарас Шевченко задумливо вдивлявся в паризькі обшири, в парижан, в кожного з нас, в себе і у вічність. Бо вічності належить.

1981

ПУШКІН

Той, хто бере на себе сміливість осмислювати феномен Пушкіна, неминуче ставить себе під рентген мільйонів пильних, а нерідко й насторожених та ревних очей. Бо кожен, хто хоч якимось чином дотикався поезії, окрім хрестоматійного, створив і творить собі свого Пушкіна, впевнений, що саме цей образ — єдино вірний і непогрішимий. Причому категорії часу тут не діють, вас суворо вивчають живі погляди і наших, і його сучасників. То — перше таїнство і магія Пушкіна: ставши над часом, він мимоволі обезсмертив усіх, хто так чи інакше обертався в силовому полі його

генія — од великих синів Росії до дрібних інтриганів вищого, а за словами поета, — свинського придворного світу аж до своїх убивць — підступного Геккерна і його маріонетку — білявого альфонса Жоржа Дантеса. Така вже доля великих поетів.

«Великий», «геніальний», — ми часто вінчаємо цими максимами справді визначних письменників.

Та в цьому разі інерційних означень «великий і геніальний» замало для осягнення світу Пушкіна, оскільки в такому разі він стає одним з багатьох, тим часом як він був єдиний з небагатьох. Його б прирівняти до планети і таким чином полегшити собі справу: мовляв, планету в повному її обсязі і викінченості можна осягти лише з космічної височини.

Мій сучасник з ентеерівською самовпевненістю запечить: за нинішніх космічних швидкостей, мовляв, можна вирішити й цю проблему — адже ще Гагарін мав щастя побачити планету у всій її опуклій викінченості. То хіба не зможемо ми, заклавши в ЕОМ увесь обсяг інформації про Пушкіна, зрештою визначити раз та назавше його об'єм і значення у світовій літературі?

У тім то й річ, що не зможемо. Бо Пушкін — єдиний з тих небагатьох (у цей недовгий ряд ми без вагання ставимо і нашого Шевченка), котрий водночас і планета, і творець, деміург її. Ми жодною мірою не применшуємо значення його попередників, котрі в хаосі розпечених газів конденсувалися в згустки протоматерії майбутньої планети, — Ломоносова, Державіна, Батюшкова, Жуковського. Але потрібен був чинник, каталізатор і детонатор отого вселенського вибуху, що злютував би уже наявні згустки матерії в автономну планету, ім'я якої — російська література. Доля на цю космогонічну місію обрала Олександра Пушкіна і не помилилася. Саме після нього російська література піднялася до рівня великої російської національної літератури, котра стала визначальним чинником у формуванні морально-естетичного клімату в усій галактиці народів і народностей нині суцільних і грядущих.

Чи усвідомлював своє значення, роль і місію Олександр Пушкін — обранець і пестун долі, цей, на перший погляд, темпераментний вітрогон («пунша племін голубий»), як намагалися його зобразити деякі верхогляди-сучасники?

Ми далекі од вульгарно-соціологічного накидання отієї самосвідомості поетові ще з пелюшок. Але те, що

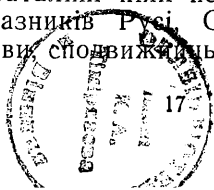
він як винятково обдарований індивідуум уже з юних літ, хай ще й підсвідомо, та все ж відчував свій неординарний жереб,— це поза всіляким сумнівом. В утвердженні своєї непересічності йому допомагали і патріарх Державін, який ще в ліцеї помітив і виділив поета з-поміж інших, і Жуковський, котрий 19 вересня 1815 року писав Вяземському: «Це надія нашої словесності. Нам усім треба об'єднатися, щоб допомогти вирости цьому майбутньому гігантові, що всіх нас переросте».

Та й обставини, в яких він формувався, рішуче подвигали його до усвідомлення своєї значущої ролі. Народився він через десять років після перемоги Великої французької революції. Природно, що у високоосвіченій, схильній не лише до літератури, а й до передових ідей родині Пушкіних, французька революція сприймалася і проектувалася на майбутність російського суспільства. Тим паче що генерал Бонапарт не одразу став корсіканським чудовиськом. А потім — Вітчизняна війна 1812 року, небувалий спалах патріотизму всього народу. А потім — триумф перемоги й очікування демократичних змін. І, зрештою, фронтальний удар у саме серце сподівань на Сенатському майдані...

Все те вигранювало світоглядну позицію геніального поета, спонукало його не лише осягати довколишнє, не просто вдавнатися до самоаналізу, реально усвідомлювати не тільки свій таланти, а й те, як найщедріше його покласти на олтар вітчизни і народу, котрий своєю перемогою довів, що заслуговує кращої долі. І як-що колись, у зовсім юні літа, він з хлоп'ячою наївністю вигукнув: «Хочу бути великим»,— то вже згодом на чиесь запитання, «де він служить», відповів: «Я числюсь по Росси!»

Окрім усього іншого, Пушкіну не чужим було захоплення історією Росії, тих її першокоренів, з яких виросла могуть народу, що зламав до того непереможну гвардію самого Наполеона. Вознести на належну височінь велич істинно російського духу всупереч офранцуженій еліті безбатченків — ще один із чинників, що допомагав поетові усвідомити свою роль і поклонання.

На одміну від «західників» і слов'янофілів, що в коридорних баталіях ніяк не могли поділити славу істинних виразників Росії, Олександр Пушкін, за-сукавши рукави, сподвижницьки працював над реаль-

1043904

ним возвеличенням народу. «Борис Годунов», «Євгеній Онегін», «Повісті Белкіна», «Капітанська дочка», «Дубровський», «Мідний вершник» — ось далеко не повний ряд із того золотого запасу, який полишив на віки своїй вітчизні поет.

Усвідомлення свого синівського обов'язку покликало Олександра Пушкіна з позірною верхнього шумовиння так званої еліти до низів, до глибинних джерел, до тих опорних пунктів історії, де народна стихія ставала монолітом, коли чужоземці замахувались на саму суть його (згадаймо «Бориса Годунова») і водночас потрясала до основ, здавалося б, непорушні скелі трону (згадаймо інтерес Пушкіна до історії пугачовських воєн). Він ішов до народу через «Руслана й Людмилу», і коли комусь здається, що похід той був легкий і рівний, то хай не забуде, що Пушкін — усе ж таки дитя свого класу (за генетичним кодом). Тим більше вражає його перемога: опускаючись до народу, він піднявся до рівня його!

І хто зна, кому з них було важче: Шевченкові, що з самих низин закайданеного народу ішов увись, до найвищих верховин вселюдського духу, подвигаючи разом з собою «рабів німих», чи Пушкіну — опускати-ся до народу, щоб сягти рівня його?!

Неосяжна це планета, ім'я якій Пушкін. Кожне грядуще покоління по-своєму відкриватиме нові й нові духовні материки її, і пізнання те триватиме, допоки світ.

А доля ж йому судила усього якихось тридцять сім літ життя. З них, вважай, лише лицейські роки світили йому безжурними небесами радості. Над рештою життя поетового дамокловим мечем нависла ненависть коронованого злочинця з його вишукано-підступним апаратом насильства. Ціла держава — супроти одного поета! І все ж у цьому нерівному двобій морально переміг поет, ні на мить не зрадивши себе. Кинувши вісімнадцятилітнім юнаком виклик царизмові в оді «Вольність»: «Тираны мира! трепещите!», Пушкін до кінця свого життя був на боці «падших рабів»:

Владыки! Вам венец и трон
Дает Закон — а не природа,
Сидите выше вы народа,
Но вечный выше вас Закон.

У нього було чимало ворогів і серед власть імущих, і серед своїх же колег. Неоднораз вони оголошували

про чергове згасання пушкінської ліри. Що ж, бездарність у всі часи не прощала геніїві.

Та були в нього й істинні друзі, і серед них видатні поети, котрі за відсутності Пушкіна могли б засяяти зорями першої величини, у сяйві ж його поезії помітно блідли. Тим вища хвала і честь їм, що, усвідомлюючи історичне значення Пушкіна для російської літератури, вони зуміли піднятися над власними амбіціями і зробили все, щоб хоч якось полегшити поетову долю!

Він платив їм серцем. Серце ж поета було одкрите для всіх, хто цільний і чистий душею.

З-поміж рис духовного обличчя і характеру поета, котрі особливо близькі й рідні нам, громадянам першої країни соціалізму, ми передовсім виділяємо його благородну шанобу до всіх народів, однаково — великі чи малі вони чисельно. Віддаймо належне не лише прозорливості, а й мужності поета, що в пору офіційно-державного шовіністичного чаду булгаріних та гречів на всю Росію пророче прорік:

Слух обо мне пройдет по всей
Руси великой,
И назовет меня всяк сущий
в ней язык,
И гордый внук славян,
и финн, и ныне дикой
Тунгус, и друг степей
калмык.

Нам, українцям, Олександр Пушкін, окрім усього іншого, особливо дорогий ще й тим, що на кращих сторінках його творчості лежить голубий одсвіт України, яку він любив трепетно і ніжно. Бо то був край, де гуртувалися на перший бій за свободу його друзі декабристи, край з великим героїчним минулим, яке він пильно вивчав і шанував глибоко.

Любов'ю світлою і щедрою віддячуємо йому ми вічно. Не мармурово-бронзовому, а живому, бо поезія безсмертна. Отож сьогодні, поклавши руку на його надійне, братерське плече, ми разом із Тичиною кажемо:

«Здоров будь, Пушкін мій, землі орган могучий!»

ГРОМАДЯНИН ВЕЛИКИЙ

На похмурому обрії дев'ятнадцятого століття бачиться нам фаланга сподвижників, що упродовж ріки часу ходою бурлаків виводять ціле суспільство на чисте плесо кращої долі. Багатьом з них, скажімо, Чернишевському й Добролюбову «...судьба... готовила путь славный, имя громкое народного заступника, чахотку и Сибирь». Іншим випало в щоденному двобої боронити кожен сантиметр вільного поля журналу чи альманаху, аби, засіявши його правдивим словом, уберегти посів од цензорських ножиць і отруйних доносів Булгаріна та іже з ним добровільних інформаторів, серед яких були справжні віртуози, як отой добродій з Некрасовського «Недавнього часу», що:

На журналы, на книги бросался,
С карандашиком вечно в руках:
Поясненья, заметки, запросы
Составлял трудолюбец старик,
Он на вывески даже доносы
Сочинял, если не было книг.

Було і таке, і ще гірше, але ні на мить не вгасав огонь у робітні «могучої кучки» літераторів-демократів. Чимало з них здобули світову славу ще за життя. Та сьогодні хотілось би доземно вклонитись отим скромним чорноробам, що, засукавши рукава, робили, може, й не надто помітну, але воістину героїчну справу, добровільно відсунувши себе на другий план. І найперше доземно вклонімося Миколі Олексійовичу Некрасову— хай славиться ім'я його!— і то не лише з нагоди ювілею.

А що він гідний довічної вдячності нащадків, то це засвідчує кожен рядок його подвижницького життєпису.

Десь у 1846 році Микола Некрасов разом з Іваном Панаєвим узяв ув оренду журнал «Современник», до якого одразу ж потяглися кращі літературні сили, згуртовані ненавистю до тюремного режиму. За перші два роки на сторінках «Современника» побачили світ твори Белінського, Григоровича, Тургенева, Огарьова, Некрасова.

Та вже 1848 року Микола I, нажаханий селянськими повстаннями і Французькою революцією, мертвим затиском потопальника вчепився в горло усього прогресивного і, передовсім, преси. «Темна, семилітня ніч

впала на Росію»,— писав Герцен. Більша частина готового до друку матеріалу гинула під цензоровою кошою. Аби якось зарадити справі (адже журнал має виходити за будь-яких умов), поет разом з Панаєвою взявся писати величезний роман.

«Я, бувало, зачинюся, запалю вогні і пишу, пишу,— згадував згодом Некрасов.— Траплялося мені писати без спочинку більше доби. Часу не помічаєш, нікуди й ногою, вогні горять, не знаєш, чи день, чи ніч; приляжеш на годину, другу й знову за те ж саме».

Виснажений і витіпаний лихоманкою, із хворобливо запаленими очима Некрасов, аби скласти лише один номер журналу, перечитував понад десять тисяч сторінок різних рукописів, правив близько тисячі сторінок коректури, половина з яких гинула під скальпелем цензора. Додайте сюди щоденні журнальні клопоти, сотні листів, ділових та приватних зустрічей, фінансові справи тощо — і певен, що і журналісти, і видавці будуть одностайні: це — неймовірно! Упродовж двадцяти літ (стільки років Некрасов очолював «Современник») вдень і вночі, не розгинаючись, працювати на межі самознищення! Ні, це навіть уявити важко! Правду казав Корній Чуковський: «...коли б він (Некрасов.— Б. О.) не написав жодного вірша, він і тоді заслужив би на вдячну пам'ять нащадків як неперевершений журналіст своєї епохи». І не лише своєї, додам ми, бо чи й знайдеться ще редактор, що, як Микола Олексійович, відкрив би людству письменників рангу Льва Толстого, Гончарова, Достоевського, Григоровича, Добролюбова, Чернишевського...

Так, він мав моральне право сказати про себе з тугою:

Праздник жизни — молодости годы —
Я убил под тяжестью труда
И поэтом, баловнем свободы,
Другом Лени не был никогда.

Але це не нарікання на долю, не жаль за змарнованою юністю. Микола Некрасов належав до тих небагатих, котрі в борні за загальне добро менш за все опікувалися своєю особою. Таке рахметівське самообмеження, ота внутрішня аскеза домінує і в оцінці поетом власної творчості:

Но не льщусь, чтоб в памяти народной
Уцелело что-нибудь из них...
Нет в тебе поэзии свободной,
Мой суровый, неуклюжий стих!

Схиляючись перед скромністю поета, ми — його нащадки — із майже столітньої дистанції, разом із Добролюбовим і Достоевським ставимо Миколу Олексійовича Некрасова в один ряд із співцями, освяченими вічністю. Поет велелюдних майданів, істинно народний в народному розумінні цього слова, Некрасов усією своєю творчістю, характером і еством заперечував келійне «штука для штуки». Кожним своїм рядком він утверджував новий тип поета-громадянина, свідомого своєї мети й обов'язку:

Ні, ти не Пушкін. Та допоки
Не видно сонця в тьмі безокій,
З твоїм талантом сором спать;
Ще соромніш в годину горя
Красу долин, небес і моря
І ласку милої вславлять!

Так, поет часто ставав на горло власній пісні заради вищої мети: служіння народові. Але самозакоханим снобам, поборникам поезії «вічних тем», котрі вважають творчість Некрасова надто приземленою, злободенною, надто політичною, щоб бути поетичною, ми нагадаємо: інтимна лірика Миколи Некрасова стоїть на рівні шедеврів Пушкіна і Лермонтова, а щодо приземленості і політичності, то послухаймо Гете: «В будь-якому творі мистецтва, великому чи малому, аж до найменшого, все зводиться до концепції».

Ще точніший Чернишевський:

«Справжній художник в основу своїх творів завжди кладе ідею сучасності».

Микола Некрасов, не вагаючись, послав свою музу до знедолених і принижених. У художньому пізнанні народних низів він сягнув такої глибини, коли вже не поезія говорить про народ, а народ говорить про себе і од себе в поезії.

Це сталося вперше не лише в історії російської літератури, це було якісно новим ступенем народності.

Багатох дивувало й дивує: яким чином вроджений дворянин зумів аж так перейнятися настроями, характером, звичаями, проблемами, болями, радістю і тугою, мріями й сподіваннями простолюддя?

Без сумніву, на формування характеру вразливого од природи хлопця мала мати, що була антиподом свого чоловіка, поміщика-тирана, який свою жорстокість у взаєминах з кріпаками переносив на сімейні стосунки. Отож перші класи школи ненависті Некра-

сов починав у родинному гнізді. Але утверджувався у своїх поглядах майбутній поет на дорогах життя. І перша з них текла попід маєтком Некрасових. По тій дорозі щодня брели на заробітки терті жителям майстрові: теслярі, муляри, ковалі, землекопи. Часом вони зупинялися під Грешневом — втамувати спрагу, перепочити. Яких тільки билиць і небилиць не наслухався юний Некрасов, що разом із сільськими хлопчиками терся біля бувалих перехожих. Один скаже, другий прикаже, а третій докине таке влучне слово, «якого,— писав згодом поет,— не придумаєш, хоч проковтни перо».

Але оця ж сама дорога з її ярмарково-веселими «Коробейниками» й нелукаво пустотливими «Селянськими дітьми» часто ставала шляхом до пекла, зловісно знаменитою Владимиркою, над якою вис кайдановий дзвін арештантів. Серед них були й ті, котрим доля приготувала «путь славный, имя громкое народного заступника, чахотку и Сибирь».

А поруч текла Волга — ріка рабства й туги з піснею-стогоном бурлаків.

Звідси починається поет-революціонер, звідси ж і туга у його поезіях. Туга, але не тужливість. Дехто намагався трактувати Некрасова таким собі «сердобольним» плакальником над бідарями. Справді-бо, і до, і після Некрасова було чимало жалільників народу, самозваних його оборонців в муслінових жабо і бездоганных візитках, які:

Между тем, как народ неразвитый
Ел кору, и молчал, как убитый,
Мы сердечно болели о нем.
Мы зывали: «Даруйте свободу
Угнетенному нами народу,
Мы прошедшее сами клянем!»

Великий поет жодного разу не принизив і не образив свій народ жалістю! Вірний син свого часу, він говорив народові правду — і тільки правду, навіть якщо та правда була часом гірка і пекуча:

Люди холопского звания —
Сущие псы иногда:
Чем тяжелей наказания,
Тем им милей господа,—

гнівно кидав поет в обличчя тим, що намагалися самоприниженням купити ласку у власть імущих.

Хай інколи та правда коле очі, навіть дратує, але рано чи пізно народ подякує своєму чесному синові, як дякуємо ми нині Тарасові Шевченку, Іванові Франку, Лесі Українці, що з безмежної любові до народу говорили йому у вічі інколи й неприємні речі, аби він очищався духовно.

Але навіть у найтяжчі періоди свого і так нелегкого життя, у найпохмуріших поезіях ми не знайдемо розпачу чи депресивного відчаю, оскільки Некрасов ішов від прісносушого начала:

Витерпить все — і широку та ясну
Сміливо путь прокладе в боротьбі...

Цей некрасовський оптимізм коріниться у здоровому народному ґрунті. Поет вірить у велике майбутнє народу, передумови якого — у неложній мудрості селянських дітей, в отих Кузях, Гришухах, Машах, в житті яких «так багато поезії злито», в багатостраждальних і героїчних матерях, що в злиднях виколисують краще майбутнє своїм дітям, в революціонері Григорії Добросклонові, що твердо став на тернисту дорогу служіння народові, в отому бідареві Якимі Нагому, який за цілий вік надбав тридцять п'ять карбованців, та коли загорілася хата, він передовсім кинувся рятувати синові картинки.

Жалить — жалій уміючи,
На мірочку на панську ти
Не підганяй селян,
Не білоручки зніжені,—
Ми люди, і великі ми
В роботі і в гульбі...—

з почуттям гідності говорить Яким Нагий, а отже, Некрасов.

Взагалі, в історії світової літератури чи й знайдеться поет, який би з такою ж ніжністю, з таким пієтетом, як Микола Олексійович, говорив про людину-трудяра, сіяча, хлібороба.

Але тільки-но мова заходить про Оболт-Оболдуєвих, про всіх отих вишкребків, що сидять на народній шії,— добрі, уважні поетові очі поймаються саркастичним поблиском. З гоголівською нещадністю він зриває маски з «народних доброзичливців», з героїв словесних баталій. Ці типи взяті прямо з життя, рядки писані на злобу дня, але, позначені печаттю генія, вони стали літературним фактом, фактом мистецтва,

пережили свій час і не втратили ваги й сьогодні, як, скажімо, цей оперетковий слов'янофіл, один з багатьох, що

...живя за границей, владели
Очень плохо родным языком
И понятия они не имели
О славянском призваньи своем.
Я однажды смеялся до коллик,
Слыша, как князь NN говорил:
«Я, душа моя, славянофил». —
«А религия ваша?» — «Католик».

Микола Некрасов вчасно відчув небезпеку з боку лібералів та різної масті радикалів, котрі словесною завірюхою часом дезорієнтували мужніх, самовідданих, але житейськи недосвідчених патріотів. Великий громадянин, він один з перших привселюдно роздягнув отих ситих «салонних якобінців», що святе діло служіння народові перетворили на моду і осквернили своїми вузькими спекулятивними цілями:

Крепостник, находя незаконной,
Откровенно реформу бранил,
А в ответ якобинец салонный
Говорил, говорил, говорил...

Ты не пой, соловей современный!
Эту песню мы-знаем давно! —

відважує поет на останок гучного ляпаса рум'янощому якобінцю.

Так, Некрасов — то ціла епоха. Народився він за чотири роки до історичного виходу декабристів на Сенатську площу. Все його свідоме життя і поезія осяяні образами апостолів свободи. А вже серед тих, хто проводжав Некрасова в останню дорогу, ми бачимо Плеханова, землевольців, південноросійських «бунтарів» і членів робітничих революційних гуртків, що несли вінок «від соціалістів». Це — недвозначний символ.

Дожовтнева «Правда» так писала про творчість поета: «...його сторінки, сповнені палкої любові до людини, — з цих сторінок увіллються в стомлену душу таке тепло і така спрага іншого, кращого життя, що захочеться знову працювати, знову боротися, знову віддавати свої сили чорному дню теперішнього в ім'я світла завтрашнього дня...»

Все прогресивне людство сьогодні шанує великого російського поета. Ювілей Некрасова став справжнім

святом. Для нас, українців, це свято особливе. Адже на світ поет прийшов під вербовим немирівським небом, першу пісню зачув він мовою Шевченка і на все життя зберіг любов та глибоку шану до першої своєї колиски — України. І тим він дорогий і любий нашому сердцю довіку.

1971

ПРЕДТЕЧІ

Велика правда коріниться в словах одного мудрого чоловіка, котрий сказав: «Якщо я й досяг чогось у житті, то тільки завдяки тому, що стояв на плечах гігантів».

Справді, коли ми сьогодні піднялися у своїх духовних змаганнях на нечувану височінь, коли наша українська радянська література загалом і поезія зокрема зажили собі всесвітньої слави й авторитету, то маємо пам'ятати, що тим вона завдячує своїй предтечі — літературі попередніх поколінь, особливо ж золотому фонду — духовним надбанням дев'ятнадцятого століття. Висока крона сьогочасної поезії нашої живиться коренями з незглибимих джерел Котляревського і Шевченка, Івана Франка і Лесі Українки, і до цього ряду треба додати тих, хто згорів метеором в щільних шарах задушливої атмосфери тюрми народів, та світло їхнє, раз спалахнувши, сяє нам вічно. І в цій славній плеяді ми на чільне місце поставимо творчість Павла Арсеновича Грабовського — поета-революціонера, котрий усім своїм життям завоював право прилучитися до лику безсмертних.

Епіграфом до життєпису Павла Грабовського могли б стати пекучі слова Миколи Некрасова:

Судьба йому вготовила:
Путь славний і гучне ім'я
Народного заступника,
Сухоти і Сибір.

...Народився Павло Арсенович Грабовський 11 вересня 1864 року в нужденній родині пономаря в с. Пушкарному (нині Краснопільського району, Сумської області). А вже 1882 року, вісімнадцяти літ, за революційну діяльність був заарештований, виключе-

ний з семінарії і спроваджений у село під недремне око поліції. Звідтоді ж починається чорний літопис його в'язничної долі аж до довічного заслання у Сибір, у зловісний Вілюйськ, де перед цим упродовж 12 літ «карався, мучивсь, але не каювсь» великий Чернишевський.

Що таке тодішній Вілюйськ, нам і дітям нашим не те що зрозуміти, а й уявити важко. То ж звернімося до свідчення першоджерел. 1901 року «Искра» писала: «Ви уявіть собі тільки, що означає заслання в Якутську область. Це все одно, що закопати живого в могилу. Відірвати розумну, свідому людину від отих самих людей, для блага та щастя яких вона прагне віддати все своє життя,— і кинути її на безлюддя... Відірвати від життя того, хто сповнений жаги цього самого життя, і кинути у снігову пустелю... людину, яка горить бажанням проторувати нові шляхи в житті, закинути в непрохідну тайгу, закопати у лід і сніг... жалливе життя! Як повинна мучитись людина, приречена на таке існування...»

Увесь цей жах одиночок і всю трагедію самотності в «сніговій пустелі» випало перейти і перестраждати Павлу Грабовському. Помер він, підтятий недолею і тяжкою хворобою, 1902 року зовсім молодим, на самому злеті — тридцяти восьми літ, двадцять з котрих випали на арешти, слідства і в'язниці. І при цьому — не просто жити і виживати, а ще й творити, тримати руку на пульсі тогочасного літературного процесу, сягати своїми інтересами до світових духовних зенітів — то вже воістину подвиг!

Де корінилась ота незламність, звідки йшов отой непоказний, часом крізь туман відчаю і розпуки, та все ж високий оптимізм — аби дістатись до відповіді, ми маємо хоча б контурно окреслити духовний портрет Грабовського-громадянина, Грабовського-борця за справу громади.

Починався він як народник ще у Харківській семінарії, прилучившись до організації «Чорний переділ», найпередовіші діячі якої згодом, позбавившись першопочаткових ілюзій народництва, підійшли впритул до марксизму. Серед них — і Павло Грабовський. Причому, коли в перші роки своєї політичної діяльності ненависть поета до гнобителів живилася передовсім із стихійного, інтуїтивного несприйняття існуючої системи, то вже в період заслання, зблизившись із

марксистами, він сповнюється ненависті класової, що йшла від свідомого, наукового розуміння логіки і поступу історії. Таким чином, Павла Грабовського-громадянина ми можемо з повним правом поставити поруч Лесі Українки й Івана Франка, котрі не лише зазнайомилися з творами Маркса, Енгельса, Леніна, Плеханова, а й стали свідомими пропагаторами їхніх ідей. Відтак, образ поета для нас освячений особливим ореолом предтечі перших революційних бур 1905 року.

Павло Грабовський належить до майстрів культури, для котрих життя стало пісню, пісня — життям, коли творчість гармонійно співзвучна суспільно-політичному кредо автора.

Ніжно залюблений у свій народ, у свою «зрабовану» Україну, поет із спопеляючим гнівом таврує всіх тих, хто забуває рідне слово, хто ладен одцуратися й свого імені заради об'їдків із чужого столу.

Боже! Чи знайдеться край, так зрабований,
Як Україна, чи ні?
Люд наш цупкими кайданами скований,
Гине без світла на дні.

Боже! Завіщо ж так рученьки зв'язано
Його надії синам,
Що й розмовлять та писати заказано
Рідною мовою нам?

(«До українців»)

Але любов ця у нього не була всепрощенською, сліпою, він ніколи не збивавсь на манівці теорії «єдиного потоку». Любов до України у Грабовського воістину класова, йому геть чужі і чужді духом декоративно-декларативні «патріоти», що зітхали за минувшиною жупанів та шароварів. У статті «Лист до молоді української» він недвозначно засвідчує: «Яко українці, ви повинні працювати коло народу українського, — то перша умова поступу; але пам'ятайте: зміст вашої праці мусить бути загальнолюдським, бо інак — смерть вам яко нації».

То, поза всяким сумнівом, кут зору справжнього інтернаціоналіста, де чітко і виразно проступає марксистська оцінка національних проблем, марксистська стратегія в національній політиці.

Так само мужньо, чесно і благородно говорить про це Грабовський й у своїх поезіях.

Над усюдним горем мира
Я сумую і болю;

Всеохопного кумира
З України не зроблю.
(«Заповіт»)

Чи у вірші «З думок сучасних»:

Запорожжя та козацтво
Спать уклалися в журбі...
Інший час, панове братство,—
Інші теми на добі!

Справді-бо, інші теми тоді хвилювали кращих синів усіх народів Російської імперії напередодні «генеральної репетиції» 1905 року, від імені яких Грабовський говорив: «Поліпшення нашої долі можливо лише як наслідок зміни тяжких обставин світових чи, зокрема, державних,— тож треба працювати в напрямку знищення отих загальних обставин...»

Павло Грабовський свідомо обрав шлях змагання за праведне діло народу і, вважає, одним з перших відкрито опоетизував сувору героїку, пристрасну романтику, урочу мужність і пророчу невідхильність революційної боротьби. На рівні Шевченкового «Заповіту» рокоцуть провісні слова з «Думки тюремної»:

Потроху прийметься насіння,
Що розсівали навкруги,
Зросте міцніше покоління,
Що не подужають враги.
За в'язнем в'язень одстраждає,
Але настане легкий час —
І добрим словом спогадає
Потомок вільний мертвих нас!

З верховин вічності озивається до нас і могутній, рішучий вірш Павла Грабовського «Уперед», що міг би стати поруч Лесиних «Досвітніх вогнів», пліч-о-пліч з Франковими «Каменярами» та «Вічним революціонером»:

Уперед за край рідний та волю,
За окутий, пригноблений люд,
Хоч нічого не знайдеш, крім болю,
Хоч нас жде невіддячений труд!..
Уперед, хто не хоче конати,
Статись трупом гнилим, живучи!
Сміле слово — то наші гармати,
Світлі вчинки — то наші мечі!..

Він упав на ратному полі, в розгорнутих до атаки лавах бійців, і смерть його, як і все життя, стала покликом: «Вперед!»

Важкий хрест недолі випало нести Грабовському. Були хвилини, коли він, загнаний в кут хворобою і нелюдськими в'язничними обставинами, мав би накласти на себе руки. Кришталево чесний і чистий у всьому, поет не ховає від читача отих хвилин розпуки. І нам по-людськи зрозуміла туга і розпач його серця по рідній Україні, по далеких друзях, по втраченій, зів'ялій у казематах молодості.

Тим вражаючіше постає перед нами мужність поетова, душевна чистота і ласкава добрість до людей, пригнучих до землі залізним ярмом праці, та духом — не зломлених. Вірші Грабовського, приурочені людям труда, і передовсім знані кожним школярем «Швачка», «Робітникові» та «Сироти», сяють діамантами чистої проби в короні поезії світової на цю тему.

У нового читача, котрий вперше доторкнеться до творчості Павла Грабовського, може скластися враження, і то не безпідставно, якщо мати на оці трагічний життєпис автора, що він переважно співець громадянської стихії, співець болю і боротьби. Та, заглибившись у гай поезії Грабовського, читач одкриє для себе дивні квіти ніжного інтиму. Бо і йому якось в сирій темені каземату сяйнуло кохання в образі сподвижниці по духу й змаганнях Надії Сигиди. Сяйнуло і згасло, підтяте ніччю, та світло од того гіркого, такого короткого і такого повного людського кохання світило йому до останнього подиху. І по трагічній смерті Надії Сигиди він лишався вірний її пам'яті, і кожна поезія, присвячена цій воістину легендарній дівчині, хвилює найпотаємніші глибини душі високою цнотливістю, прозорою чистотою і священним трепетом перед красою жінки — матері всього сушого.

Та благородний духовний портрет поета був би не повен, коли б ми не згадали його перекладацької діяльності. Це справді подиву гідно: бути закинутим у «снігову пустелю», за тисячі верст од цивілізації,— і стояти на рівні найвищих верховин людського духу!

Уже лише перелік імен поетів, з котрих він перекладав, а серед них і такі височини, як Байрон, Гейне, Вазов, Ботев, Пушкін, Жуковський, Рилєєв, Некрасов, Лермонтов, Едгар По, Лонгфелло, Шеллі, Бернс, Бодлер, Верлен, Гете, Чавчавадзе, Петєфі та чимало інших,— уже лише цей перелік засвідчує, що Павло Грабовський брав чільну і помітну участь у світовому літературному процесі. Причому добір імен і творів —

то не гра випадковостей, а глибоко осмислений і продуманий процес, і сама перекладацька діяльність Грабовського — пильно усвідомлений ним один із активних засобів прилучення свого «зрабованого» народу до прогресу, з погляду грядущого, з погляду вічності. І хай ті переклади не завше досконалі, не завше відповідають вимогам сучасного перекладацького рівня, та не варто забувати, в яких умовах вони здійснювались, і добре пам'ятати, що вони були — одними з перших. Одними з перших опор духовних мостів між націями, передумовою і передосновою великого «чуття єдиної родини».

1978

II

ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПАФОС УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ *

Найприкметнішою рисою поетичного розвою 70-х років треба вважати щедрий приплив молодих обдаровань, що разом із шанованими, відомими вже майстрами пера творили одухотворений портрет нашого сьогодення.

Але приходили і приходять ці нові обдаровання не з порожнечі, а як законний наслідок духовної естафети попередніх поколінь, де понадхмарними верховинами височать імена великих синів і дочок своєї доби — Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Вічні наші взірці, вони не дають нам самозаспокоюватися тимчасовими, а інколи й випадковими успіхами, а кличуть до вічного бою за вселюдське щастя.

Цю невпокоєність, загострену чутливість до кожного поруху епохи успадкували великі поети нашої доби. Тичина, Рильський, Сосюра, Чумак, Блакитний, Малишко, що зачинили і утверджували українську радянську поезію, завжди прагли верховин, де бенкетують усі вітри епохи, і не боялися протягів.

Їхні голоси не губилися в гаморі й тріскотні тимчасових тем, бо поети мали свою позицію, свою конструктивну програму, що жила з неглибимого джерела ленінських заповітів, що гартувалася у вогні класових битв, що плоть од плоті була партійною, отже — народною програмою.

Її не купиш цвітом провесен,
Ані горлянкою, ні чином.
Поезія — то діло совісне,
Не грайся з нею безпричинно,—

так вони розуміли своє покликання.

* В основу статті покладено доповіді на VI з'їзді письменників України (1971) та на пленумі правління СПУ 17 березня 1977 року, окремі виступи.

І моїм ровесникам, і ще молодшим варто не лише зважати на досвід батьків, а й множити та берегти його. І коли часом заграє молодеча кров і здається тобі, що ти вже взяв бога за бороду, що ти вже став з часом урівень і пора б уже й у космос, а старші тичають носом у землю,— не квапся з висновками. Затям: спочатку тебе спородили батьки, і вже аж потім ти усвідомив себе. Але усвідомлювався ти не сам од себе, а завдяки досвіду своїх батьків. Справді, діти мають підніматися вище по щаблях пізнання, але ця драбина спирається на плечі попередників.

Отож коли ми говоримо про сьогочасний стан поезії, про її здобутки, про успіхи наших молодих, то не забуваймо, що ґрунт оцим досягненням готували поети 20-х років і перших п'ятирічок: Микола Бажан, Василь Мисик, Микола Ушаков, Іван Вирган, Леонід Первомайський, Микола Терещенко, Павло Усенко, Терень Масенко, Валентин Бичко, Іван Нехода, Сава Голованівський, Наталя Забіла, Ігор Муратов, Микола Нагнибіда, Петро Дорошко, Микола Упеник, Абрам Кацнельсон, Степан Крижанівський,— і давайте не закінчувати цього ряду, а подумки продовжимо його. І віддамо шану великому й талановито-одважному полку майстрів пера, що прийшли з передової, з партизанських ночей, з фронтових газет і радіостанцій, з голодного й холодного тилу, з підпілля і німецьких концтаборів. Вони принесли в поезію гіркий, важкий, але повчальний досвід війни, словом, багнетом і гранатою відстоявши для нас оцей світ. Платон Воронько, Олександр Підсуха, Ярослав Шпорта, Микола Рибалко, Борислав Степанюк, Григорій Глазов, Микола Гірник, Віктор Кочевський, Василь Швець,— і знову подумки продовжимо цей ряд.

Вони, як і їхні попередники 20—30-х років, чесно виконали свою місію, прирівнявши перо до багнета, не всі вони документально були оформлені в члени партії, та кожен з них духом був комуністом і має право підписатися під словами Василя Бондаря:

Комуніст — це значить кров'ю плюнуть
У вороже пещене лице.
Це — співати пісню про комуну,
А тебе закопують живцем.

Але на дорогах бойовиськ, переораних траншеями й окопами, в жорстоких і цинічних буднях війни фронтовики не розхлюпали трепетної ніжності, залишив-

шись гуманістами і правдолюбамі. Вони одразу ж по війні взялися за вирішення мирних проблем, з вершини свого досвіду піклуючись про майбутнє поповнення, що вже входило в літературу:

У нас із вами одні дороги,
У нас із вами одні тривоги.
Так будьте громом, а не відлунням.
Дорогу юним! Дорогу юним!

*(Олександр Підсуха,
«Світає світ мені»)*

Покоління Дмитра Павличка, Євгена Летюка, Петра Ребра, Михайла Клименка, Ростислава Братуня і стало тою живою ланкою, що принесла творчу естафету поетам 60-х років, а ті в свою чергу — несуть її наступним. І так було, і так буде. Це великий і оптимістичний закон — духовної неперервності поколінь!

Обличчя літераторів, що прийшли після 50-х років, визначається не одною якоюсь рисою, а цілою гамою рис і відтінків. Одні з них, натури темпераментні і пристрасні, ішли в літературу форсовано, невтримно, перепади температур у їхній поезії значні — від Ейнштейна до бабусі і Наливайка; мовна амплітуда широка — від народнопісенної до сучасної наукової термінології; об'єми і величини полярні — від мікро до макросвіту; віддалі і відстані, здавалося б, не порівнянні: від хатнього порога до дривітні, на якій стинав чоловік собі крила, і від атомного ядра до сонця; масштаби теж інколи неймовірно неоднакові — од власного «я» до цілих держав і президентів.

У чому ж ми утвердилися, переконалися за це майже п'ятиріччя, що минуло від п'ятого з'їзду нашої спілки? Передовсім у тому, що українська радянська поезія ішла по висхідній, в ногу з добою, що ріка її повнилася, а береги вимог і вимогливості вищали, що поміж істинними поетами не існує різниць вікових і рангових, існує лише одвічна різниця між поетами хорошими й різними і між віршарями сірими й на одне лице; що високий злет науки і техніки, загальноосвітнього рівня читача покликав до літератури талановите поповнення, котре внесло пожвавлення в ритм поезії; що всі ці зміни в суспільному житті однаковою мірою оновили і поезію старожилів, що, зрештою, і підняло середній рівень поезії. А це, певне, чи не один з головних здобутків міжз'їздівського періоду, бо сила, міць і авторитет літератури, її місце в житті

суспільства визначається не лише і не стільки здобутками окремих одиниць, а висотою загального рівня літератури.

Справжньою подією стала книга «В серці у моїм» («Дніпро», 1970), куди увійшли не зібрані і не опубліковані за життя поетичні твори Тичини. Яким свіжив леготом війнуло з її сторінок!

Блакить мою душу обвіяла,
душа моя сонця намріяла,
душа причастилася кротості трав.
— Добридень!— я світу сказав.

Струмок серед гаю як стрічечка.
На квітці метелик мов свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля —
добридень тобі, Україно моя!

Ці рядки були написані понад шістдесят років тому шістнадцятилітнім юнаком. Згодьтесь: враження таке, ніби вони були творені сьогодні. І кажемо це без натяжки, знижки чи заради красного слівця, кажемо це ми в щирому захопленні генієм воістину народного поета.

А ось рядки, написані за крок до смерті:

Хай пісня буде щира і неложна,
хай чиста правда з неї устає.
Бо на землі усій сльозинка кожна —
солоня, в серце падає мое.
Бо не в собі ж я, а увесь — на людях,
бо все мое — чи зблизька, чи здаля.
Тому — земля кипить, як серце в грудях,
і серце стогне, як уся земля.

(«В серці у моїм...»)

Усе життя великого майстра засвідчує неложність девізу: «бо не в собі ж я, а увесь — на людях, бо все мое — чи зблизька, чи здаля». Долю поетову ми читаємо по лініях долонь згаданої книги: йому боліли рани рідної землі, сплюндрованої фашистом, він співав пенан Перемозі, торкався трепетними вустами поезії нароблених рук ланкової, палав гнівом супроти американської вояччини, на чорних штандартах якої запеклася кров дітей В'єтнаму, по-батьківськи тепло і принципово наставляв літературну молодь.

У чому секрет величі Тичини? Передовсім, певне, в тому, що він од кореня до крони — самобутній поет і в соціальному, і в національному вимірі і тим до рогий усім людям.

Здійснилася давня заповітна мрія Рильського «побачити,— як зазначає автор переднього слова,— свій сонетарій під одним дахом». І ось перед нами «Сонети» Максима Тадейовича, по-синівськи дбайливо зібрані і впорядковані Богданом Рильським, оздоблені передмовою Дмитра Павличка. І ми знову ведемо неквапну бесіду з живим посивілим Максимом, блискучим майстром слова, глибоким вченим і добросердечною людиною, і вкотре радіємо з багатства нашої поезії, якій підвладні і наймодерніші, і класичні форми, відстояні у віках.

З хвилюванням узяли ми до рук перший том вібраних творів Володимира Сосюри, доброго генія молодості наших батьків, нашої молодості і певен — молодості дітей наших. І що дивно,— здавалось би, знали ми творчість Володимира Миколайовича доконечно, мала вона стабільно високу хрестоматійну оцінку, а от знову вчитуємося в рядки поета і відчуваємо, як усе ж ми мало знали його.

Дорогою під яворами увійшов у щедрій серпень свого таланту, свого творчого zenіту Малишко. Ніби передчуваючи близьку мандрівку у вічність, Андрій Самійлович у книзі «Дорога під яворами» окинув внутрішнім зором перейдене, затримав увагу саме на тому відтинку свого шляху, де вирішувалася не лише його особиста доля, а й доля нашої держави й усього світу — на дорозі Великої Вітчизняної війни. Добрим, тихим словом, протятим пронизливою тугою, він спогадав своїх друзів, близьких і далеких, що разом з ним ділили хліб і махру в окопах, схилив чоло над могилами тисяч і тисяч поіменних і безіменних героїв, що не повернулися з поля бою, провідав удів, сиріт і матерів, що й досі чекають синів, бо їм «здається із приміт, що він іде, агукає і десять літ, і двадцять літ у рідну шибку стукає». Він уклонився отим Ливонам, котрі, відробивши тяжкий воєнний строк, в голодний і холодний повоєнний рік, підпрягшись до корівчини, терпляче піднімали перелоги і, не вимагаючи собі шани — хоч заслужили її чесно,— мовчки сіяли зерно з полатаного рукава на майбутні щедрі врожаї.

Вирішені переважно в народнопісенній тональності, вірші Андрія Самійловича вражають своєю філософічною глибиною, але йде вона, так би мовити, не відкритим текстом, не виступає наперед, а гучить ледь чутним

другим планом, і від того поезії однаковою мірою торкають серце і розум будять.

Міжз'їздівський період осяяний немеркнучою даєю — 100-літтям від дня народження геніального вождя всесвітнього пролетаріату. До ювілею готувалися майстри усіх жанрів літератури, кожен прагнув внести свою частку у світову Ленініану. Поети різних поколінь, смаків і уподобань були єдині в цьому благородному прагненні — від патріархів до наймолодших.

Постать Володимира Ілліча Леніна на видноколі вселюдської історії височить воістину монументально. Але вона не пригнічує, не викликає отого містично-іконного захоплення, що переходить в обожнення. Бо Ленін найменше дбав про себе, про свою персону. Окрім вродженої скромності, йому просто було ніколи цим займатися, бо він був не лише геніальним теоретиком перебудови світу, а й практиком революції. А практик будь-якого масштабу має бути на людях: де вже тут сховатися за високими мурами легенд і міфів, коли треба вирішувати на ходу, відповідно до ситуації, справи різного калібру — від шматка хліба і пуда вугілля до цілих фронтів і дипломатичних взаємовідносин між державами. Володимир Ілліч був завжди на видноті, сучасники бачили його в радості й гніві, на велелюдних мітингах і у веселому гурті дітлахів. У численних спогадах вони зафіксували найтонші риси його портрета, жести, говірку, міміку.

Отож коли чимало героїв історії увійшли до нас в таємничому тумані легенд і міфів, крізь який уже ледь прозирали живі людські риси, тобто прийшли до нас уже як символи, то Ленін — з нами і в нас передовсім як людина, живий, неповторний і від того ще величніший. Відтак виграє той митець, котрий не йде по лінії довільної, полегшеної белетризації фактів з життя Леніна, а глибинно осмислює їх, бо самі факти з життєпису вождя такі вагомі і значні, що не потребують багатослівних прикрас.

У збірці В. Коротича є розділ з промовистою назвою «Ленін, том 54». Поет ніби підкреслює, що у своїй бесіді про вождя він ітимає од фактів. Тому перед кожним розділом наводить витяги з листів і записок Леніна. І авторський текст — то не такий собі віршований коментар цитати, а осмислення ситуації, обставин, душевного стану, що водили пером Ілліча. Поет

не зраджує своїй манері, своїм улюбленим логічним конструкціям, він не міняє мікроклімату свого вірша, лишаючись самим собою — з своїми здобутками і видатками, і тим привертає симпатії читачів, завойовує їхню довіру. (Можна б закинути докторальність деяких місць, холоднувату розважливість та раціоналізм, що проглядають й у інших творах Віталія Коротича). І все ж, відзначимо, що «Ленін, том 54» — помітна сторінка в нашій Ленініані.

Уже стала хрестоматійною поезія Леоніда Первомайського «Вірш починається не з звучання...», що увійшла до його книжки «Уроки поезії». Високий художній рівень, значущий життєвий і творчий досвід можуть багатьом послугувати добрим уроком поетичної майстерності. Це велике щастя, коли, оглянувшись на свій доробок, ти можеш твердо сказати:

Не відрікаюсь від правди тієї,
Що спрямувала мій перший крок,
Ні від пісень, що я склав для неї,
Ні від життя і надії моєї,
Ані від неба, ні від зірок.

Плідним було минуле п'ятиріччя для Ігоря Муратова. Збірки «Розчакнута брама», «Надвечірні птахи», «Жовтневі мажори», публікації в журналах, без сумніву, збільшили лави шанувальників поета, що скромно і чесно виконував свій обов'язок:

‘Я нікого більш не переконую,
Наче йду по світу, мов по святу,
До кінця обов'язок виконую,
Як і личить кожному солдату.

Саме в зв'язку з цією темою хотілось би згадати поважні книги Миколи Тарновського «Емігранти», Миколи Вінграновського «Сто поезій», Григорія Кривди «Чистоводія», Андрія М'ястківського «Літо вповні», Микити Чернявського «Злети», Василя Бондаря «Ми йдемо далі», Романа Лубківського «Рамена», Сави Голованівського «Досвід», Григорія Ковалю «Зелене полум'я», Володимира Коломійця «Поміж чуттями і дивами» та «Партитура», Григорія Плоткіна «Лист до ЦК», Михайла Масла «Спалахи», Миколи Петренка «Сонячний годинник», збірки і журнальні публікації

Бориса Котлярова, Василя Швеця, Михайла Ткача, Петра Біби, Володимира Бровченка, Роберта Третякова, Матвія Талалаєвського, Володимира Лучука, Миколи Сома, Івана Гнатюка, Івана Савича, Федора Гаріна, Олексія Довгого, Олеся Лупія, Олекси Юшенка, Валерія Юр'єва, Миколи Шаповала, Григорія Донця, Ханана Вайнермана, Петра Маха, Борислава Степанюка, Станіслава Шумицького, Миколи Сингаївського.

Расул Гамзатов казав, що гарна та країна, де жінка співає. І він мав рацію! Яке тонке поетичне мереживо в'яжуть Наталя Забіла, Любов Забашта, Тамара Коломієць, Ліна Костенко, Ганна Світлична, Марія Павленко, Лідія Кульбак, Людмила Скирда, Рива Балясна, Дора Хайкіна, Ірина Жиленко, Наталка Віргуш, Оксана Сенатович, Наталя Кащук, Світлана Йовенко, Ганна Чубач, Марія Влад, Галина Турелик.

...Першу збірку поезій Ірини Жиленко «Соло на сольфі» критики не поминули своєю увагою. Оцінки були різні, часом аж протилежні, але всі сходилися на тому, що в літературу прийшла обдарована особистість, зі своїм — пробачте за банальність — голосом і світобаченням.

Споконвіку в оцінках першої книжки звучать вибачливі нотки: мовляв, автор молодий, подивимось, що далі буде. За неписаним правилом і правом критики гострять пера на другу збірку, оскільки вона має ствердити їхні сподівання, бути кроком уперед у самоутвердженні поета, одне слово, нею автор мусить чітко визначити свій почерк, своє обличчя.

Не завжди, на жаль, буває саме так, але — в принципі — так мусить бути. Як на мене, то друга збірка Ірини Жиленко «Автопортрет у червоному» саме і є отим кроком уперед на шляху подолання трудних верховин майстерності, в уточненні своїх позицій, у відтіненні характерних рис свого поетичного автопортрета. І — що особливо приємно — поступ цей іде естафетно, поетеса лишається сама собою, тобто лишається тією ж Іриною Жиленко, тільки вже на новому, вищому щаблі.

Як на мій погляд, Ірину Жиленко з-поміж багатьох інших поетів вирізняє її стовідсоткова щирість, довіра до читача, розкритість. Аж до нещадності. Вона без-

жалісно самокритична до свого обдаровання і своєї поетичної місії. У вірші «Говори мені про поле...» поетеса, звертаючись до Батьківщини, просить пробачити їй маленький поетичний світ:

В твоєму щедрім небі місце є
і лебедям, і беркутам, і чайкам.
Я, Батьківщино, теж дитя твоє.
Ти обійми мене, скажи: «Прощаю

тобі цей дім, і сонячне вікно,
розчинене у сад. І світло тиші,
котре, мов руж засніжений вінок,
моє лице освітлене колішше».

Вікно, розчинене в сад... Це — улюблений образ Ірини Жиленко. В ньому багато світла, свіжості, чистоти і надії. Але не тільки в сад дивиться поетеса, і не тільки сад оспівує. Вона пише про радість життя, любові, творчості, праці, материнства; пише про смуток осені, гіркоту розчарування і примирливу печаль смерті; пише про руки хлібороба, які «по-царськи спочивають... на розшитих листям простирадлах...»; пише, зрештою, про великого українського філософа Г. Сковороду, про боротьбу в ньому християнина з гордим сином свого народу.

Горіла вдарена шока —
не підставлялась друга.
І закипали у руках
залізо і хоруґва...

В другій книжці поетеси вже майже не надібаєш туманності і хаотичності, котрі викликали нарікання критиків. Поезії її стали окресленішими за малюнком, точнішими за змістом, цільнішими за настроєм і гармонійнішими за кольором. В них уже проглядається рівновага і завершеність задуму.

Я до Вас прийду сьогодні в полудень,
Кину плащ свій білий на роаль...
Скільки снігу й золотого протягу
палахтить круг Ваших світлих скронь.
Я ж прийшла у сонячному одягу,
я замерзну, Срібний мій Король!

Цикл «Казки на Заході Сонця», це, по суті, видіння в призахідному сонці, коли звичайні речі перетворюються на казкові істоти, коли світ оживлений, коли

невтримна поетична уява із гри світлотіней витворює казковий світ з імпресіоністичною безоглядністю на розмірену усталеність будення:

На заході, коли приходить в нас
навала сонця,— боїмося дихать:
а раптом на рубінових слонах
в плащах із пуху прогарцюють вільхи?

А раптом стіл ласкаво заірже,
і попливе, і, як легке вітрило,
на нім блокнот зметнеться і з пожеж
до мене кине обгорілі крила...

І зовсім природно «вночі будинки, обтрусивши вікна, як листя, віддаються темноті», і жінка зацвітає «пошепки» і стає яблуною в саду на заході сонця, тротуарами проходять леопарди, а «з корінням вирване вікно» пролітає над містом «крізь пал гардин», «і жирафа раптом у вікно зазирнула, сміючись, і зникла!» Бо це — казка, дивна, довірлива.

Можна, звичайно, закинути поетесі деяку віддаленість і довільність у асоціаціях, але ж — згодьмося — це чудово, коли людину не полишає казка, з якою вона прийшла в літературу і до якої прагне прилучити інших. Отож хай живе казка в поезії і поезія в казці, що звиває собі гніздо на долонях натруджених рук!

У літературу йде численне поповнення. Уже Володимир Підпалій, Леонід Талалай, Валерій Юр'єв, Борис Нечерда, Валентин Мороз, Леонід Горлач, Юрій Сердюк, Володимир Забаштанський, Микола Братан, Володимир Мордань, Віктор Лазарук, Іван Рибицький, Петро Осадчук, Роман Кудлик, Петро Засенко, Павло Мовчан, Йосип Струцюк та їхні ровесники, що на попередньому з'їзді ходили у зовсім молодих, на сьогодні мають по кілька книжок і міцно увійшли в літературу. Уже після них добре заявили про себе Михайло Сич, Андрій Гудима, Валерій Гужва, Віктор Терен, Борис Демків, Степан Пушик, Олексій Лукашенко, Олександр Завгородній, Віталій Зленко, Микола Томенко, Петро Карась та їхні численні ровесники.

...Ідуть молоді, хороші й різні, рясними лавами — і це радує, бо то ж майбутнє нашої поезії.

Поезія від своїх першоджерел ніколи не була приватною справою ні геніїв, що промовляли світові, ні

затятих схимників. Навіть інтимна струна найпотаємніших душевних порухів відлунювала морально-етичні, естетичні, ідейні та ідеологічні принципи суспільства. Хотів би цього автор чи не хотів. То вже поза його волею і понад нею, оскільки суть поезії — залучати когось у співрозмовники, навертати у свою віру, осмислювати світ і себе в ньому.

Об'єктивізм категорично чужий поезії. І скільки б той чи той автор не прибирався в рясу об'єктивного літописця подій чи в мантию третейського арбітра, що стоїть над подіями, осмілимося не повірити йому, адже він уже сам — суб'єкт. Навіть «об'єктивний» Гомер мав свої симпатії і антипатії і серед земних смертних, і з-поміж безсмертних Олімпу, причому досить сталі і недвозначні.

«Важко знайти смішніше непорозуміння,— говорив Л. М. Толстой,— як саме вчення про об'єктивність у мистецтві. Поет, віддаючись натхненню, віддається йому увесь. А віддаючись увесь якомусь почуттю, настрою, він не може не виказати те, до чого його вабить і від чого його відштовхує його світобачення».

• Поезія — справа суб'єктивна, а отже, й суспільна, і це не ефектний парадокс, а діалектична єдність, і не нами одкрита, а дана аксіоматично самою природою мистецтва, бо витоки бере свої із поезії народної, сиріч мистецтва колективного, спільного, отже — суспільного. І скільки б поколінь асфальту не відділяло найіндустріальніші країни світу від правди землі, скільки б шарів і прошарків не лежало між сьогочасною професійною поезією і точкою її відрахунку, себто поезією народною,— все ж навіть найсучасніший автор п'є з її криниці, часом і підсвідомо, оскільки вона увійшла складником в генетичний код слова. Не маємо на оці тільки зовнішню атрибутику народної поетики: йдеться першочергово про дух, духовність і універсальні закони її.

«Поезія є пряма неопосередкована свідомість народу. В народі немає ще письма, немає навіть слова для вираження ідеї мистецтва, та є вже мистецтво — народна поезія»,— говорив В. Г. Белінський.

• На рахманному чорноземі української народної пісні і думи — явища унікального у світовому духовному розвої — виріс могутній талант Кобзаря, вирісла вся наша демократична дожовтнева поезія, яка невтом-

ним змаганням за щастя народне здобулася на право визначити своє кредо Шевченковим:

...Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.

Цю громадянську мужність, цю невсипну шевченківську зацікавленість долею народу взяли собі в неподільний спадок фундатори нової української радянської поезії — Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра — і передали наступним поколінням поетів, що своєю творчою практикою обстоюють магістральні принципи геніальних попередників.

Тема нашої розмови: «Громадянський пафос української радянської поезії», — що могла б іменуватись ще й інакше: «Про час і про себе». Про час — бо поезія завжди відбиває визначальні кольори доби. Про себе — бо поет завжди обирає своє місце в епіцентрі доби. Як підкреслював Гегель, кожен художній твір належить своєму часові, своєму народові, своєму середовищу і залежить від особливих, історичних та інших уявлень і цілей.

Наша доба освітлена ідеалами Великого Жовтня. Отож, як спадкоємці ленінських ідей та ідеалів, ми визначаємо і означаємо сьогодні вселюдський поступ. У нас є історичного значення мета — побудувати найсправедливіше суспільство на землі. Ця обставина кладе на плечі кожного радянського поета особливу відповідальність за свою громадянську позицію, вимагає особливо високої художньої майстерності, гідної тих значущих ідеалів, котрі сповідаємо ми. Середній темп, посередність, сіра упокореність, лінива благополучність абсолютно протипоказана нам.

«Уміння писати вірші — нехитре вміння. Навчитися володіти розміром можна, писати грамотно і навіть бездоганно теж не вельми як складно й трудно. Та не кожному дано — точніше, дозволено — включитися в музичний ритм свого часу...» — підкреслював Блок.

Наскільки тонко поезія відчуває цей ритм часу, наскільки глибоко вона вкорінюється в живе життя наших буднів, наскільки природно відгукується орган її на кожен порух суспільства, як і на якому ідейно-художньому рівні малює вона громадянський, інтимний і духовний портрет свого сучасника? На ці та інші питання намагатимемось відповідати, послуговуючись

здобутками української радянської поезії останніх півтора-двох років, водночас подумки оцінюючи її в контексті усїєї союзної літератури. Бо сьогодні справжню вартість свого, рідного можна визначити лише в порівнянні із здобутками братніх літератур. І коли говоритимемо про українських авторів, перед нашими очима постануть імена Михайла Дудіна і Павла Антокольського, Володимира Соколова, Леоніда Мартінова, Олександра Межирова і Михайла Матусовського, Євгена Євтушенка і Льва Смирнова, Роберта Рождественського і Олега Шестинського, Римми Казакової і Сергія Вікулова, Юрія Кузнецова і Ольги Фокіної, Григора і Іраклія Абашідзе, Карло Каладзе й Павла Боцу, Расула Гамзатова і Қайсина Кулієва, Давида Кугульдїнова і Зульфїї, Расула Рзи і Едуардаса Межелайтїса, Мірзо Турсун-заде і Мумїна Қаноата, Мустая Қарїма і Пауля Еріка Руммо, Петруся Бровки і Максима Танка, Аркадія Кулешова і Ніла Гїлевича, Анатолїя Вертинського і Геннадїя Буравкіна. Одне слово, перед нами постане панорама усїєї нашої багатомовної літератури, імена, які сьогодні визначають обличчя радянської поезії. Отож як ми виглядаємо в цьому багатобарвному і багатогранному контексті — нам вельми і вельми не байдуже.

Українська поезія, в єдності національного розмаїття всїх її творців, своїми кращими здобутками стоїть на рівні вимог нашого динамічного часу, прагне відлунити музичний ритм доби.

Першим у ряду майстрів, що сягли неабияких висот у творчому злеті, назвемо ім'я поета, котрий ось уже кілька десятиліть є взірцем громадянського динамізму, глибинного осмислення подій, минутих і неперехідних.

Зведись, чоловіче, під небом світання
на повний свій зріст, на велике зростання.
Хай ти — одиниця із чверті мільярду,
але одиниця незмірного вмісту,
вселюдського змісту, високого гарту,
як то і пристало тобі, комунїсту, —
їди ж на свою непрогаюну варту
в розчинених днів далечїнь променисту.
Я чую.
Я йду, —

це прикінцеві рядки нової поеми Миколи Бажана, що спочатку з'явилася в журналі «Вїтчизна», а потїм

вийшла у «Радянському письменнику» окремою книгою.

«Нічні роздуми старого майстра» — назва поеми звучить спокійно і підсумково. Написана вона в тому традиційному ключі, в якому творене все краще в нашій поезії. Простота і по-господарськи економна витрата словесного матеріалу, сувора дисципліна вірша, по-бажанівськи ваговита й могутня, ота сама простота, що є незаперечним індексом високої школи справжньої поезії.

Незважаючи на майже аскетичну строгість форми, поема бере за душу й приторкається не лише до розуму, а й до серця. В чому ті, за Франком, «секрети поетичної творчості»? Передовсім у тому, що в поемі немає нічого випадкового. Не випадковий уже вибір самого адресата — ровеньківських вуглекопів, бо професія шахтаря зрідні поетові і за суттю — іти вглиб, і за змістом — «изводишь единого слова ради тысячи тонн словесной руды».

Не випадковий і головний герой поеми — старий майстер, який прожив просте і водночас складне у своїй простоті життя, так, що його особисте читається, як літопис держави, бо ріс і мужнів разом із суспільством, вростав у нього своїми ділами і думами, відтак його вже не можна мислити поза ним. Оце гармонійне поєднання особистого й суспільного підносить старого майстра до рівня діяча державного масштабу, робить його життя наповненим, по-справжньому щасливим.

«Павіття доріг» ніби продовжують, розгалужують, уїнтимлюють розмисли старого майстра над перейденим, перебутиим, «у жодних скорботах не каючись і жодних утрат не зрікаючись». Над проблемами вічними схиляється в задумі поет, дошукуючись смислу буття, таїни незнищенності пам'яті, перед якою безсила навіть смерть. Поета не лякає та рокова межа, за якою починається мовчання. У вірші «Пильніше й глибше вдуматися в себе...» він по-філософськи спокійно зазирає за ту грань, та не містичний жах холодить душу, а побожний трепет охоплює його перед величчю людини, перед довершеністю людського мозку, що криє в собі «маленький космос».

Там в'ються смерчі крихітних галактик,
Двигтять рої движких мікроплеяд.

Там кожен образ, світла й світу клаптик
Вкладається у нерозривний лад...
Бездні мозку — як світів безодня.
Жахаючись, над глибом їх стаєш,
Бо в них така природна й надприродна
Недосягненна таїна безмеж.

Життя людське обмежене в часі. Та, входячи клітиною в життя людства, воно стає безмежним, безсмертним і вічним. Ця поезія, творена з шекспірівським розмахом в зоряний час справжнього натхнення, стоїть в ряду тих шедеврів, яким судилося довге і славне життя.

Книга Миколи Нагнибіди «День побачення» — поета із загостреним відчуттям доби, поета, що завше в русі й дії, як те й належить справжньому громадянину, — хвилює чистою добротою до своїх побратимів з усіх кінців нашого неосяжного Радянського Союзу. Тиха, журавлина жура за тими, хто одійшов за вічну межу, бринить срібною струною, без надриву, по-осінньому прозоро й високо. І оптимістично:

Поети — це скарби народні,
Не лірники — ні! — сурмачі.
І линуть в майбутнє сьогодні
Пісень його дивні ключі.

А смерть він зустрів, наче птиця, —
В польоті, у небі мрій...
І сниться Україні, сниться
Жайвором в небі Андрій.

(Цикл «Малишкові човни»)

«День побачення» — ще одна небуденна вдача відомого майстра і водночас незаперечне потвердження тої істини, що літа не владні над поетом, коли він крокує пліч-о-пліч із часом.

Фундаментальну, значущу книгу подарував читачеві Дмитро Павличко. Творчість цього поета має своєрідний, чітко окреслений характер в сьогочасному літературному процесі. Йому випало нести на своїх раменах цілий прогін мосту, що одним крилом міцно вростає в творчість поетів воєнного призову, а другим починає поезію того покоління, що заявило себе в літературі в 50—60-х роках. Це покладає на його плечі і особливу відповідальність не лише в плані творчому, а й у розрізі громадянської позиції: до нього прикута пильна увага не лише молодих, а й старших колег, котрі хочуть бачити в його особі свого сподвижника

і надійну лінію в системі передач високовольтної творчої напруги.

Павличко як митець не потребує особливих рекомендацій. Це саме той випадок, коли навіть атеїсти говорять: поет од бога чи волею божою. Та він ніколи не жив лише за рахунок резервів, щедро дарованих природою, а збагачував і відгранював успадковане від батька-матері щоденним навчанням і самовдосконаленням, спираючись на кращі здобутки української, всієї радянської і світової поезії.

Дмитро Павличко своерідний у всьому: і вдачею, і своєю творчою практикою. Він прийшов у літературу із західного краю нашої республіки, принісши свіжість сприйняття тих ознак нашого життя, котрі для нас стали звичними, буденними.

Декларуючи своє кредо, Дмитро Павличко, проте, ніколи не був декларативним, бо в його музі гармонійно поєднуються заклична сурма і скрипка ніжного інтиму, філософська щільність мислі такої питомої ваги, коли слово справді стає ділом. І премія нашого славного Шевченка, яка застала Павличка на висхідній його творчого злету,— гарне знамення на добрий врожай.

...Переді мною — книжка вибраних поезій Івана Драча з промовистою назвою «До джерел». Здається, лише вчора ще палахкотіли пристрасті довкола перших публікацій молодого автора, а вже ж минуло якихось десять років, у нього вродило кілька книг, а сам факт виходу вибраного недвозначно засвідчив його професійну перемогу. Поет твердо зайняв своє місце в лавах нашого письменства, без нього сьогочасна карта літератури вже була б неповна.

Час би, отже, підбити деякі підсумки, віддати належне здобуткам автора, по-діловому висловити слушні претензії. Тим паче що Іван Драч — поет неординарний, помітний здалеку, він несе на собі печать часу, а його досвід — то досвід цілого покоління, повноважним представником якого він (разом з іншими) є.

Як його колега по цеху, що чимало відпрацював у часописах та видавництвах і мав нагоду на власні очі спостерігати перші кроки сьгодні вже відомих літераторів, хотів би «прояснити» і для себе, і, можливо, й для інших деякі аспекти і тенденції творчості

Івана Драча, бо його поетична практика — то не лише особиста справа автора.

Отже, «До джерел». Перший підсумок творчого десятиліття, пошуків, зримих і тільки авторові відомих, перша віха, од якої починається друге десятиліття вічного неспокою.

Книга ця дає змогу якоюсь мірою простежити авторів поступ, оскільки у ній зібрано те краще, що створив поет. Чи змінився Іван Драч в оцьому сходженні до літературних верховин? Безперечно, бо ж ріс. Риси змужніння лягли на його творчий портрет, але жодного разу він не збився на чужу, може, й зманливу, стежку, не прибрав іншої, може, й вигіднішої пози.

Чим привернув увагу Іван Драч? Передовсім свіжістю у сприйнятті всього довколишнього, жагучим темпераментом і високою температурою своїх поезій, масштабністю охоплюваних подій, сміливим введенням в ажурну віршовану тканину найсучаснішої термінології. В його поетичній світлиці загучали голоси батька-матері і Ван-Гога, Хемінгуея і баби-бабусенці, Прометея і Лумумби, Сар'яна і Горпини, Джамілі Бухіред і Фіделя Кастро, Миколи Кибальчича і Устима Кармалюка. В його поезії мирно вживаються космонавти і запорожці, синхрофазотрони і калина...

Сьогодні ровесники і молодші побратими Івана Драча усе це сприймають як норму, а напочатку ж отакі перепади в часі, отакі рішучі зміщення в тематичній площині, віддалені на ризиковану відстань асоціації сприймалися як щось загонисто екстравагантне чи й взагалі не сприймалися. Йшло це від того, що читач, звиклий до розважливої, сюжетно дисциплінованої і розміреної поезії, не завжди був готовий перебувати і витримати значно побільшений тиск експресії на кожен квадрат свого інтелекту. Та в тім і заслуга поета, що він не відступив од себе, не пішов шляхом найменшого опору.

Я ж приходжу: мені до рук
Варто знати кожнісіньку ваду,
Але я вже скоріш помру,
Ніж з ракети в авто пересяду!—

у цих словах — увесь Іван Драч.

Він володіє щасливою здатністю знаходити свій кут зору у темах, які, здавалось би, найменш допускають вільного, асоціативного поводження. Лірик у праосно-

ві, Іван Драч уміє освітити публіцистику зсередини, своїм «я».

Скільки синіх вогнів
закніло в моїй долоні,
Скільки вітру сповито
в тернових моїх очах!
Вибухають знамена,
бенкетують знамена червоні
І ракетами прискають
у звеселений зорями шлях.

Це сказано про партійну Програму — документ незвичайної ваги, ділова урочистість якого могла б остерегти автора від розгорнутих метафор і аналогій. Але для справжнього поета в тому документі відкрилося щось вище, аніж приписи. Він відчув свою приналежність до її творців, він став повноправним співавтором і ще до того, як публіцисти назовуть її програмою народу, уже сказав про це:

Я — оголений нерв твій
і мускул напружений твій!

Так, Іван Драч — поет знервований у найкращому розумінні цього слова, він живе напруженим внутрішнім духовним життям, він, як мембрана, вловлює найнепомітніші порухи у всіх сферах нашого суспільно-духовного життя. Поетові, в корені соціальному, до всього діло не лише в рідному краю, а й на цілій планеті. Болить йому найменша несправедливість, пече його тривога йони, що дамокловим мечем нависає над людством. Добре обізнаний із сучасними досягненнями науки і техніки, він знає, що цивілізація, поряд із неабиякими успіхами в космосі і кібернетиці, набула собі страшних знань в удосконаленні зброї. Тепер уже не сховаєшся ні на безлюдний острів, ні в самому собі од небезпеки ядерної атаки. Отож людство має давати собі звіт, чим усе те може закінчитися, коли воно не візьметься за розум.

Про поему «Ніж у сонці» чимало говорилось і писалося в різних аспектах і тональностях, та однозначно наголошувалося на її антивоєнному пафосі. Хоч це й незаперечно, з одного боку, а проте, як на мене, дещо завужено. Домінанту поеми я б шукав глибше. Ключ її, здається мені, схований в оцій тезі:

«Сонце — це втілення людських прагнень до правди, до краси, до сміливості, до справедливості, до ніжнос-

ті і т. д. Як виникло Сонце? Сонце виникло у фокусі людських поглядів, звернених у небо, бо ж людина звикла дивитись у небо, якщо вона не тварина».

Отже, сонце в контексті Драчевої поезії—то не стільки небесне світило, джерело енергії нашої галактики. Це скорше морально-етична категорія, символ і знак ідеалу, отих світлих, поривних і чистих начал, що є в кожній людині. Це те вище, облагороджуюче, до чого має прагнути кожен, якщо він хоче називатися людиною. Це — крайній антипод обивательщини, котра в своїй нищій і ситій філософії шлунка живе одним днем, байдужа не лише до долі світу, а навіть до свого ближнього.

У кожного, твердить Драч, мусить бути своє сонце, своя заповітна верховина, у вічному русі до якої ми очищаємось од випадкового, від хатянської суєти суєт, стаємо вищі і красивіші.

Власне, вся поезія Івана Драча запрограмована на біологічній основі сонця, яке освітлює кожен рядок, кожну думку його вірша. Він і в літературу увійшов із сонцем «у червоній сорочці на випуск, що їхало на велосипеді, обминаючи хмари у небі».

Спочатку це було щось трепетно-ніжне, одухотворено-наївне і умовне в тій мірі, як умовна поезія. Поступово оте сонце сформувалося в концепцію, воно пронизувало увесь організм поезії, зазираючи своїм промінням у найпотаємніші глибини інтимного, освітлюючи найкрутіші вершини суспільного.

Що далі, то все відчутніше сонце перевисатиме з умоглядних категорій у життєво предметні, аж поки матеріалізується в хліб, витворений руками матері:

І зачарується білена хата
З сонця пахучого на столі.

З ростом майстерності рельєфніше окреслювалася і авторова громадянська позиція. По висхідній ішло його розуміння ідеалу, який переростав межі чистого, беззахисно наївного протесту супроти прагматизму і копійчаного неба. У автора міцніла і уточнювалася конструктивна програма, яка опиралася на вічні взірці людського духу. Його сонце уособлювали натури могутні за своїми діями і замислами — Ленін, Шевченко, Кибальчич, Леся Українка, Франко, — тобто оті титани на шляху людського поступу, які визначали

і символізували найвище і найодухотвореніше, що робить людину людиною. З висоти їхнього злету поет міряв кожен свій крок, події, вчинки і замисли інших. Звідси ж і отой максималізм в оцінці людських характерів і дій, жорстока, аж саркастична нетерпимість до найменшої фальші. І от коли під цим кутом зору поглянути, скажімо, на «Баладу про випрані штани», котра викликала колись чи не найбільше кпинів, іронічних посмішок на адресу автора, то стане зрозуміло, що поет не взявся просто собі бавитися словесами, а мав точну мішень — оту велеречивість і ходульність, які не допускали в поезію буденних тем, оту солодкавість і награну урочистість деяких балад.

Сталося дивне диво з поезією Івана Драча: що вищали критерії його оцінок довколишнього, то ближче прихилився він до землі, то монументальнішими бачилися оті непомітні трударі, котрі негучно годували планету і так само негучно відходили за вічну межу.

Ще десь на вищих ступенях своєї творчості поет рішуче заявив, що він працюватиме «на рівні вічних партитур», себто поціновуватиме все, що діється на землі, не з рівня середняка, хоч і добротного, а з висоти наших вічних візирів, які визначають зоряний час своєї доби. У вірші «Стоколос», приуроченому пам'яті незабутнього Максима Рильського, поет запитує себе і нас:

...Гей, дива,
Чи спинимось, коли в тумані
Чиясь вогниста голова
Погасне на коні буланім?

У цьому запитанні закладена й відповідь: ні, не спинимось, бо смерть не владна над тим, хто всього себе, «всю повноцінність життя або смерті» віддав своєму народові.

Іван Драч знає ціну праці в усіх її вимірах — від глобально інтелектуальної («Ейнштейніана», «Сльоза Пікассо», «Прокоф'євська соната», «Останній птах з гніздов'я Курбаса», «Скін Корбюзьє») до щоденно хатньої, непоказної, суворо буденної. Він не боїться міцного чоловічого поту і ядучого диму махри, не цурається порепаних п'ят і вироблених рук, бо свідомий того, що інтелект виростає не з неба до землі, а від землі — до неба. Одна з його книг так і зветься «Балади буднів».

Іван Драч не послуговується звичними сільськими екзотизмами, не ідеалізує, не підлаштовується під «хатній» стиль, не підсююює, не грає з «народом». І не стає над ним у позі навчителя. Він піднімається разом з ним на повен зріст його ж душевної і духовної краси — вірний син своїх батьків, з якими не сором вийти перед люди всієї планети. Він не чепурить їх до зйомок, а любить їх такими, як є, з їхнім практицизмом і колективізмом, який жив і живе у них одвіку, а за останнє півстоліття нової ери став нормою співжиття. І цьому роду не буде переводу:

Роде рідний! Не стлумить
Нашу жилаву породу —
Сто вітрів в ногах лежить
В мого роду і народу...

Той рід у поезії Івана Драча не абстрактний ряд безликої маси, він має свої обличчя, вдачі і характери.

Це передовсім батько, який віддав свій гіркий і солоний піт цукроварні, аби «цукор той ніколи вітри не позаносили солоні...» Знову ж таки, він не просто собі трудяга, а — син землі, ми відчуваємо його приналежність до людства:

У батька пароплави плинуть венами...
І рафінад везуть від серця аж до Індії,
і йог ласує чаєм білим з ним...

Це — дядько Кирило, в якому живе пекуча і висока мрія неба, котру не затулили ні житейські клопоти, ні суєта суєт на цій грішній землі. І хоч як буденщина обтинає йому крила, а вони ростуть, і нема цьому росту впину.

Це — поетова мати, яка «ходить по задуманих росах», а йому ж до неї «іти ще та йти, як до неба, до вічного неба».

Це — Ленін, Шевченко, Леся Українка, Франко, бо, зрештою:

Народ — це всі. Це місто і село,
Це люд, який мізкує й форму носить,
Голубить ноти й цифри плодоносить,
Хто няньчить слово й творить чересло.

Ріка цього доброго талановитого народу не міліє, хоч які бурі й суховії готіли над її чистими плеса-

ми. Безсмертя його — в дітях, що заповнили Київ і «всотують місто в зухвалі і жадібні очі». Це мажорний бенкет майбутнього, сповнений жаги пізнання; він перехлюпує через вінця вулиць, це оті повнокровні сходи, що провіщають добрий урожай:

Вдивляйтесь, майбутні господарі,
мої найдорожчі люди —
Київ святкує вами,
здолавши смертей вогневерть!..

Як і його ровесники, дитинство котрих обпалила війна, Іван Драч неоднораз звертався до невтишно болючої теми — вогневерті другої світової. Проте вирішував її по-своєму, не збиваючись на утопані стежки.

У Драча не знайдемо батальних сцен, хоч за характером свого «драматичного» письма він, здавалось би, мав успіх на цій лінії. Його цікавить війна не стільки у своєму безпосередньому вияві, скільки її наслідки, що, ніби радіація, даються взнаки до сьогодні в поколіннях, котрі народилися після травневого переможного салюту. Дія цієї радіації зовні непоказна, але тим страшніша, бо опіки її не на тілі, а на душі.

Жалобний колір війни проглядає в «Похороні голови колгоспу», який «одну легеню віддав війні», в баладах про ступу, дядька Зінька та чорну пам'ять. Хижий профіль її нагло проступає там, де цього найменше чекаєш («Балада про гени»).

Одне слово, Івану Драчу як поетові і громадянину — до всього діло. Ця невпокоєність, зацікавленість не лише своїм, кровним, а й долею планети — одна з традиційно характерних рис української поезії. Причетність планетарну поет, як естафету, перейняв од своїх учителів і попередників.

Як вірний син, він узяв собі досвід батьків і старших братів, переплавивши його у своєму серці, пропустивши крізь призму власного, і витворює свою айстру, яка не губиться в букеті української радянської поезії — і тим потрібна читачеві.

Ніколи не обмежуючись рідними кресами, поет прагнув прилучитися до союзного процесу творення. Він чимало відпрацював на перекладацькій ниві, прокладаючи мости дружби і єднання наших літератур. Передовсім треба відзначити його переклади з кращих поетів братніх республік — Отара Чиладзе,

Мустая Каріма, Юстінаса Марцінкявічюса, Візми Белшевіц, Андрія Вознесенського та багатьох інших.

Прихильність читачів і професіональної критики завоювали його переклади з Гарсія Лорки, Назима Хікмета, Юліуша Словацького, Ципріяна Норвіда, Поля Елюара. Взагалі, Іван Драч не скупився віддавати свій час на благородну і корисну справу — прилучатися самому й інших прилучати до кращих здобутків світової літератури.

У свою чергу, поезія Івана Драча привернула увагу сусідів, далеких і ближніх. Його збірки вийшли в перекладах російською, азербайджанською, латиською, польською, чеською, словацькою мовами. Це була не просто елементарна вдячність за перекладацьку діяльність, а насамперед визнання нелокальної вартості його творчості, отже — визнання досягнень усієї української поезії.

Постійна планетарна причетність до вселюдського внутрішньо притаманна поезії Івана Драча. Але як би високо в космос не заносило поетову музу, одним крилом вона завше торкалася землі. Коли ж, зрештою, авторові вдавалося «перемогти» земне тяжіння, тоді його чекали невдачі. Показова в цьому плані поема «Спрага».

У поезії — своя логіка, свої закони. Як і в творенні, так і в сприйнятті її неабияку роль відіграє інтуїція. Неабияку, але — не доконечну. Бо що таке інтуїція? Словник розшифровує так: «чуття, здогад, проникливість». Справді, без цих чинників нічого і братися як до написання, так і до сприймання поезії. Але ж водночас, твердить далі словник: «інтуїція є виявом великого життєвого досвіду, наявності нагромаджених наукових знань і тривалих попередніх роздумів людини». Отже, інтуїція в жодному разі не відкидає обумовленості, причиновості і, якщо хочете, доцільності того чи того образу.

Наведу кілька розгорнутих метафор з арсеналу Драчевої поезії, котрі здобули собі визнання читачів і критиків, як непересічні знахідки:

В соняшника були руки і ноги,
Було тіло шорстке і зелене,
Він бігав наввипередки з вітром;
Він вилазив на грушу і рвав у пазуху гнилиці...

(«Балада про соняшник»)

Відгонили грушами хмари. У вітрі
топилися шепоти.
Сад колихався солодко на гойдалці
тишини.
(«Балада про випрані штани»)

В поетів і дерев серця беззахисні,
Лише згоряючи, вони слугують сонцю...
(«Німі братове — дерева»)

Коли народ заклопотаний
Заглядає ув очі народів —
Рута-м'ята братерства
Впроста по плечі самоповаги.
(«Ода братерству»)

Що й казати, наведені метафори й асоціації — звукові, зорові та логічні — не прості, з другим планом, який часом досить віддалений од першого. Деякі з них розшифровуються тільки в контексті вірша чи поеми, а то й усїєї поезії Драча. І все ж вони доцільні, обумовлені досвідом, авторовим і читачевим, хоча й вимагають від адресата небуденної уяви, непрямолінійності і, якщо хочете, співавторства.

На жаль, цієї доцільності часом не відчувається в «Спразі». Особливо тоді, коли поет переходить на символіку: в кімнаті з'являється дівчина з блакитною косою. «Це — моя Спрага», — одразу ж заявляє автор, ніби побоюючись, що читач сприйме цю гостю за когось іншого. І, як ми побачимо далі, побоювання ті небезпідставні: «Це вона (Спрага. — Б. О.), — веде автор, — зриває в моєму серці пурпурово-блакитну троянду з свіжими пелюстками, пересипаними золотими іскрами». Потім ті іскри стають зорями. «Серед них... кружляє земля», яка, зрештою, стає головою Уолта Уїтмена, згодом — Афродітою Мілоською, ще згодом — хлопцем із забинтованою головою.

Я твердо стою на тому, що поезії підвладне все. Вона може, має право і мусить оперувати найнесподіванишими порівняннями, метафорами, асоціаціями. І не треба «жаліти» читачевий інтелект: хай думає, мучиться і знаходить. Але тільки за тієї умови, коли поет дасть хоча б найтонший корінець, яким би символ дотикався до своєї праоснови — до життєвого досвіду.

Отже, з'являється дівчина з голубою косою. Хоч у мене й крутиться на язичі запитання: чому з голубою, а не з чорною, русою чи, скажімо, хімічно

вибіленою,— та проте я мовчу, бо, напевне, дізнаюся пізніше, з контексту. «Вона зриває в моєму серці пурпурово-блакитну троянду з свіжими пелюстками, пересипаними золотими іскрами». І знову ж таки у мене народжуються уже кілька запитань:

чому саме троянду, а не іншу квітку (гарячково дошукуюся канонізованого, ідіоматичного значення образу троянди в українській народній творчості, на котрий би можна опертися в розшифруванні образу, і не знаходжу);

чому саме пурпурово-блакитну, а не якогось іншого кольору;

«...зриває в моєму серці... троянду з свіжими пелюстками, пересипаними золотими іскрами». Але чому — «золотими», а не, скажімо, срібними?

Можна б продовжити подумки цей ряд запитань.

Та я ще сподіваюся, що далі знайду на них відповідь чи хоча б натяк на відповідь. На жаль, не знаходжу.

І насамперед тому, що поет не обумовив доцільності символів, а взяв їх довільно, нав'язав мені їх. Вся образна структура «Спраги» побудована в стилі «символ на символі», без виходу на досвід і традиції. Прозові шматки насильно вмонтовані в тканину вірша, білі нитки видно здалеку. Поема, не маючи реального підґрунтя, зависла «поміж небом і землею», символи перестали бути символами, оскільки просто втратили точку відрахунку. Зникла, отже, й причиновість (художня, звичайно). Відтак, «Спрагу» носить, мов аеростат, що випадково сприснув з прикорня, відданий на волю сумнівній логіці неконтрольованих повітряних течій.

Це, так би мовити, хвороба макрокосмосу. Але є ще начебто супротивна їй, а проте в кінцевому наслідку — тотожна хвороба мікрокосмосу, коли поет настільки в собі, що в його герметично кам'яний замок без вікон і дверей можна пробитися хіба що перфораторним молотком.

«Соната Прокоф'єва» — в плані формальному — одна з кращих поезій Івана Драча. Бездоганна оркестровка, тонкий вишуканий малюнок строфи, ненав'язливі асонанси, гнучка ритмічна структура. І все ж у деяких місцях зміст нагадує красиво зашифровану загадку, ключ якої захований в прокоф'євській музиці та в авторських асоціаціях, викликаних нею. Асоціа-

ції ж ті суто особисті, знаки, символи і видава відомі лише поетові, отже, читач не може вступити з ними в контакт, щоб проїнятися авторовим настроєм. Але ж автор, самовиражаючись, пише не тільки, точніше, не стільки для себе, він пропонує свій кут зору на ту чи ту подію, всіма наявними засобами агітуючи адресата прийняти його конструктивну програму, розділити її, перейнятися нею, якоюсь мірою залучає аудиторію до співавторства. В цьому, зрештою, сенс поезії. Одначе співавтор має хоча б у підтексті розгадати задум свого колеги, його лінію чи бодай якусь одну ланку, символ.

Що ж ми маємо в «Сонаті»? Прелюдія її звукописом має, певне, ввести нас в образну атмосферу проф'євської музики, виявити тему, лейтмотив, архітектурний план усєї речі. Але вже тут починаються непередбачені ускладнення:

Поки сльози випали,
То по чарці випили,
Йшли сто літ чи сто гон,
Йшли крізь сон на стадіон...

Далі — ще затемненіше:

Футболісти зморені,
І футболки чорні.
А лобами куцими,
А тупими буцями
Розбігаються круто
і не м'ячем з розворота,
А головою Сократа
пробивають ворота.

Цілком ймовірно, що саме такі видава виринають у авторовій підсвідомості. Мене не шокує, як декого, що футболісти з куцими лобами тупими буцями грають головою Сократа. Сприймаємо ж ми, зрештою, містично затемнені сні і видава булгаковського «Майстра і Маргарити». Але справа в тому, що згаданий автор, навіть коли він свідомо затемнює і ускладнює текст, — усе ж хоч окремими деталями, фразами, кольорами, натяками дає можливість читачеві уловити генеральну лінію свого замислу, готує його до отієї «ускладненості».

У Драча ж своєрідний «матч» раптово виринає перед наші очі і навіть подальша гола дидактика не прояснює пракореня авторових видив, оскільки не обумовлено, не доведено художньо, чому поет важить,

скажімо, на Сократа, а не на когось іншого з ряду безсмертних.

Відчуваючи це, автор вдається до крайнього заходу: прямого цитування, що має відіграти роль зноски до всієї поеми: «Кардинальним здобутком (чи вадою, як що хочете) мого життя завжди були пошуки оригінальної, своєї музичної мови. Я ненавиджу мавпування...» Та це вже поза шахіста, котрий доводить після програшу своєму партнерові: але ж я, мовляв, зберіг майже всі фігури. І потім, аби ви знали, який у мене був геніальний задум!

Усі ці дещо прямолінійні закиди адресуються переважно вчорашньому Драчеві: сьогодні поет упевнено вийшов на магістральний шлях глибинно-прозорої поезії, на шлях простоти, до якої, зрештою, приходять істинний митець... Завів же я цю розмову передовсім з тим, аби застерегти молодших колег Івана Драча «не повторювати пройденого». Бо, нічого гріха таїти, дехто з юних авторів, заплутавшись у собі, намагається звинуватити читача: не зрозуміли, отже, не доросли до нас. Тут я повністю на боці Іллі Сельвинського, котрий зауважував: «бездарні вірші фальшиві, талановиті — щирі, геніальні — відверті».

При бажанні можна б ще знайти остюків і огріхів у поезії Драча: бо тільки той не помиляється, хто не шукає. Поет же у пошуках. Він і шукає, і знаходить. Йому не позичати енергії, у нього надійний запас висоти. Він близький нам своєю небайдужістю, своїм прагненням добра для інших, своєю планетарною причетністю.

Нині Іван Драч — у доброму розгоні, він углибає в життя нашого суспільства, невтомно працює на нього, як і личить комуністові. Його Ленініана відкрила ще одну грань в небуденному таланті поета — глибоке знання революційного минулого, що живить своїм високим струмом наші серця і думи. Сьогодні Драч з коліски небес, з космічних степів твердо ступив і йде по реальній ниві нашого буття, стає заземленим. (не плутати з «приземленим»), зіркішим до буднів, без котрих, як відомо, немає свят ні у вуглекопа, ні в поета. Стає зібранишим, комулятивнішим, передислокувавши і сфокусувавши зображувальні засоби на головному стратегічному об'єкті поезії — на людині. Не людина в космічній безконечності, а безконечний космос в людині, космос характеру особи став предметом

його дослідження. І ось конкретна особа — маляр на будівництві Чорнобильської АЕС Марія Яремівна, непримітна у своїй повсякденності, непомітна в багатолюдному колективі жінка, під пером поета виростає на повен зріст людської величі, стає символом трагічного, мужнього і благородного покоління, що зазнало лихоліття фашистського рабства, та не схилилося під ударами трудної долі. Стає характером і явищем літератури. Ми не знаємо її в обличчя, як не знали особисто Матросова, Гастелло чи молодогвардійців, і водночас знаємо, можливо, глибше, аніж своїх щоденних друзів, бо заглянули в її серце. Побачили очима поета — і вражено спинились перед її могуттям, як і оті сотні будівельників, котрі після Драчевого вірша схилили голови в шанобі перед своїм сучасником, — вищого визнання своїх здобутків поетові годі й бажати!

У новій книзі поезій, котра нещодавно пішла до читача, Віталій Коротич не лише підтвердив свою стабільну репутацію майстра в «обов'язковій програмі» — себто добротну поетичну школу, притаманну йому доцільність образних побудов, строгу архітектоніку вірша. Він одкрився для нас новими гранями, що до сьогодні дещо полишалися в тіні, — гранями тонкого лірика, він якось потеплів, а відтак наблизився до читача на відстань серця. Йдеться передовсім про цикл «Парк Вічної Слави», який Віталій Коротич приурочив тим, хто, полігши у Вітчизняній війні, навіки залишився в нашій пам'яті.

Добрі слова слід адресувати й Робертові Третьякову, і не лише з нагоди присудження йому премії імені Павла Тичини. Доля Роберта Третьякова як поета показова і глибоко повчальна і для його ровесників, і особливо для молодших побратимів пера.

В пору, коли він тільки-но входив у літературу, його одразу ж помітили критики, прилучивши до обої поетів, котрих стало чи не обов'язком називати на всіляких нарадах, семінарах тощо. Та з плином часу він якось одійшов у затінок.

Поети — натури вразливі. Декотрі — аж занадто. Часом, рано зігрітій увагою критики, автор так звикає до слави, що найменша неувага, найменше похолодання до його особи викликає роздратування, породжує комплекс недооціненості. І тоді він, замість щоденної праці над словом, починає «вбивати» собі

місце під сонцем... То — недостойно звання справжнього поета. З подібного приводу Бальзак говорив: «...Нічим не можна виправдати те випрохування похвал і статей, якими займаються сучасні літератори... Нема шедеврів, які б загинули в забутті».

Роберт Третяков не зважав, в який ряд ставила його критика, а спокійно обробляв свою ниву і нині збирає досить гарний урожай. І коли й трохи скупіше останнім часом пропонує поезії до різних видань, то це лише показник його зрослої самодисципліни й ви-могливості до слова.

Я подав кілька етюдів про творчість саме оцих поетів не з огляду на якісь особисті симпатії (хоч не втаю: ці, як і багато інших авторів, милі моему серцю), поставив я їх на чільне місце, послуговуючись і керуючись єдиним і визначальним критерієм, ім'я якому — якість. Якість образно-художня, що обов'язково передбачає оригінальність, свіжість, нестандартність, несподіваність поетичних ходів, сміливість пошуків і неординарних знахідок.

У багатоголоссі тем і проблем, що хвилювали моїх однополчан, є кілька визначальних, домінуючих. І на чільне місце треба поставити тему війни, проблему пам'яті війни. Не вчора і не сьогодні з'явилася вона, їй уже понад три з половиною десятки років. Та вона болить нам так само гостро, як в пам'ятний день 22 червня 1941 року.

З-за океану подеколи чути знервовано-дратівливі репліки: чи не занадто радянські літератори педалюють на лихоліттях війни, адже від Дня Перемоги минуло вже понад три десятиліття.

На те недвозначно відповімо: ми повертатимемось до тих трагічних літ, допоки пам'ять людська. Бо це обов'язок нашого серця, святий обов'язок перед мільйонами радянських бійців, що не повернулися з поля бою. Перед пам'яттю кожного четвертого білоруса, кожного шостого українця, перед синами усіх націй і народів Радянського Союзу, що своєю смертю дарували нам життя.

То був смертний двобій двох світів, двох ідеологій — людиноненависницької, расової, за якою стояв фашизм, і нашої — гуманної, гуманістичної, що виростає на ґрунті ленінської дружби народів. Переміг радянський спосіб життя, наше радянське світобачення, наша радянська ідеологія, наші морально-етичні

критерії, наше сьогоднішнє і замислене нами майбутнє. Переміг увесь радянський народ спільно і кожна особа зокрема. В жодному разі не применшуючи особистих якостей характеру, вроджену мужність Муси Джаліля, Лялі Убийвовк, молодогвардійців, все ж підкреслимо, що саме такими їх сформувала наша система, що силу витримати надлюдські випробування долі дало їм усвідомлення своєї причетності до народу, за котрим історична перспектива, на боці якого — правда.

Тому для нас пам'ять війни — це не просто пам'ять минулих боїв, а щоденне підтвердження непохитності наших ідеалів. Отож кожен з літераторів, малюючи того чи того героя, уже в сьогоднішніх, мирних обставинах все ж безпосередньо чи подумки оцінює його життєвську поведінку, приміряючи до еталону — до тих, хто вистояв у небаченій війні. Причому незалежно від того, чи той письменник — фронтовик, чи народився вже після переможного салюту. Пам'ять війни перейшла в наш спадковий генетичний код не лише в плані політичному, ідеологічному, а й у комплекс наших щоденних морально-етичних критеріїв.

Отож і в часі, який оглядаємо, українські радянські поети всіх поколінь торкалися теми війни.

У цьому плані виділяється поема порівняно молодого, але вже досить досвідченого автора Петра Осадчука «Раска — біль і любов», що вийшла минулого року окремою книжкою у видавництві «Радянський письменник».

У підваліни її покладено страшний документ: «11 квітня 1943 року фашистами було дотла спалене село Раска, Бородянського району на Київщині, а 600 його жителів, переважно дітей і старих, фізично знищені». Чорна доля Раски стала у трагічний ряд Хатині, Орадура, Лідіце, Крагуеваца, що увійшли в поезію народів світу називними символами непохитності людського духу.

Петро Осадчук не пішов у фарватері своїх попередників, він зумів по-своєму осмислити трагедію села, уникнувши розпачливих інтонацій. Раска — не випадкова жертва, що покійно чекала фатального ранку, а один з тих незліченних вузлів суспільного руху опору радянських людей на окупованій території, що спільно з армією кував перемогу:

Герої всі,
Хто по останній подих

ненавидів
і бив фашистську гидь.
Коли ж ми кажем:
«Всенародний подвиг»,—
то добре знаєм,
ще за цим стоїть.

Так, за цим подвигом стоїть увесь радянський народ по обидва боки фронтів.

Поема написана не суцільним потоком, автор чергує «документальні кадри» з ліро-публіцистичними відступами, з монологами реальних чи уявних осіб, а проте в ній не відчувається фрагментарності, оскільки всі компоненти твору міцно злютовані поетовим «я». Хоч слід зауважити: в деяких місцях авторське «я» надто оголене, нав'язливе, і тоді наперед виступає дидактика. На щастя, цих місць не стільки, щоб вони кинули помітну тінь на цікаву, талановиту річ.

Дихнуло фронтовою юністю із сторінок нових книг відомих, досвідчених поетів Василя Швеця «Віднайдений зошит», Віктора Кондратенка «Восход сонця», Григорія Коваля «Меридіани долі», Абрама Кацнельсона «Струм», Дмитра Луценка «До останнього патрона», з публікацій у періодиці Олександра Підсухи, Петра Дорошка, Івана Гончаренка, Борислава Степанюка, Миколи Упеника, Григорія Глазова, Семена Гордєєва, Миколи Рибалка, Галини Каменної, Миколи Шеремета, Миколи Петренка — усіх тих, кому доля судила з пером і гвинтівкою стояти на захисних рубежах нашої Вітчизни в години двобою, для котрих війна стала школою мужності.

Окремо хотілось би сказати кілька слів про «Віднайдений зошит» Василя Швеця. Книжка ця привертає до себе увагу, крім суто поетичних чеснот, небуденною, романтичною долею деяких віршів, що увійшли до неї. Мається на увазі цикл, складений із поезій, які автор загубив в Австрії ще 1945 року, а оце зовсім недавно його віднайшла пані Шале, що проїздом побувала в Києві. Дорогі ці поезії не лише авторові, дорогі вони нам усім, оскільки писалися в епіцентрі боїв, по гарячих слідах. Дорогі вони, як ще один хвилюючий документ війни, як ще одне свідчення непохитної віри радянської людини в перемогу, незламності духу її.

Повертається спогадом в далекі дні Абрам Кацнельсон у збірці «Струм». Поет знайшов свій кут зору, осмислюючи нелегкий ратний досвід. Він підносить мо-

гутню постать радянського солдата не лише як одважного воїна, а і як свідомого своєї історичної місії визволителя народів, оборонця духовних надбань людства, «оборонця прекрасного». Все це подано з притаманним цьому поетові лаконізмом, афористичністю, коли форма і зміст творять вишукано гармонійний лад.

Високим виявом громадянської зрілості прозвучали твори поетів про трагедію Чілі. Ми горді з того, що в багатомільйонних демонстраціях солідарності за звільнення Луїса Корвалана і його безстрашних сподвижників-комуністів дуже лунав і голос українських радянських поетів. В цьому контексті особливої значущості набуває благородний вчинок видавництва «Молодь» і колективу поетів — авторів збірника «Нескорене серце Чілі», що передали свій гонорар у фонд солідарності з чілійськими патріотами.

Чілі дало нам кілька уроків. Перший з них — урок мужності і віри. Другий — урок тривожної остороги. Ми ще раз побачили, на що здатен у своїй жорстокості світ капіталу, прикритий рекламними щитами буржуазної «демократії», коли посягти на його свята святих. Хунта — то лише надводний виступ айсберга імперіалізму. Прихована ж його частина, хитро замаскована під «демократію», має добре влаштовані бункери, де сидять професіональні ідеологічні диверсанти. Такі собі респектабельні «демократи», «свої хлопці». Та коли придивитися пильніше, заглянути в їхню душу, в кожному з цих «правдоборців» побачиш справжню — піночетівську — суть.

З кращих віршів українських радянських поетів можна скласти вражаючу антологію — присуд піночетівським катам, антологію солідарності з чілійськими патріотами.

У могутньому хорі солідарності вирізняється поема Світлани Йовенко «Чілі, птахо моя» і своєю громадянською пристрастю, і водночас материнською ніжністю, і оригінальною побудовою, і своєрідними образами та стилістичними знахідками, коли «рвана» ритмо-мелодійна структура підкреслює схвильованість, розтривоженість оповідача:

Чілі, як ти мені болиш!
Кожен віддих розпукою крає.
Що рядок газетний — то ніж,
Необачний, сражений краю...

Ці рядки — не лише крик болю, вони засвідчують і тверду, класову позицію, і той благородний інтернаціоналізм, що став нормою радянського способу життя.

Однією з магістральних тем, котра завше була в центрі нашої уваги, а в останній час стала справді провідною, є тема праці, суспільно значимої, творчої, ініціативної. Цьому сприяв і харківський пленум СПУ, і виїзди — не гастрольні поїздки, а довготермінові відрядження літераторів на віхові будови п'ятирічок із серйозним, сказати б, науково-грунтовним вивченням предмета своєї творчої уваги. Цьому сприяла і та атмосфера особливого пієтету до людини праці, котра знайшла свій найповніший вияв на XXV з'їзді КПРС.

Поетів цікавить не просто трудар, що чесно і вчасно виконує свою виробничу норму. Їх приваблюють натури діяльні, духовно глибокі, динамічні, особи небуденні, з характером, з гострим відчуттям нового, натури, дерзновенні в пошуках, для яких праця — передусім творчість, інтереси яких не обмежуються лише своєю виробничою ділянкою, родинним колом, а сягають державних масштабів.

У цьому зв'язку хотілося б звернути увагу на одну тенденцію, що чітко окреслюється особливо в останні роки: прагнення поетів підійти до свого героя впритул, на відстань абсолютної достовірності, аж до документалізму. Згадаймо окремі вірші, цикли і поеми Леоніда Горлача, Станіслава Тельнюка, Володимира Забаштанського — приклад того, як можна і треба факт життєвий переплавляти у факт літературний.

В цьому ключі працював і Віктор Терен над поемою, приуроченою світлій пам'яті свого вчителя Василя Олександровича Сухомлинського. Поет настільки вжився в матеріал, настільки це все рідне йому, що не треба вримовувати побіжну інформацію, аби таким чином переконати читача в достовірності зображуваного. Він знав правду про свого вчителя в тому обсязі, коли вже вступає в дію закон відбору найхарактернішого:

Життя не кінчається смертю,
Якщо залишається сад.

Безсмертя вчителя — в його учнях. І це вже стосовно не лише Сухомлинського, а самої суті вчителя:

Він лежить біля школи...

А все не встигалось людині!

Обділити нікого не міг
ні теплом, ні порадою.
І Вітчизна для нього була дорога,
мов дитина.
І народ починався отам,
за кленовою партою...

Отже, успіх поета чекає там, де він співпереживає зі своїм героєм.

Поезія — діло молоде. Маємо на увазі не лише вікову, а й тичинівську ознаку юності: «Вставай, хто серцем кучерявий!» Проте ми були б поганими господарями, аби втішали себе тільки метафоричною молодістю наших старших майстрів.

Радісно, що ріка поезії нашої не міліє, що рівень її не спадає, бо повниться струмками з усіх «вершин і низин» республіки.

Якщо вже зайшлося про приплив у поезію, то мусимо зауважити, що він був хоч і неперервний, але й не одночасовий, його можна б умовно розділити на три потоки. Перший ішов за поколінням Тамари Коломієць, Миколи Сома, Михайла Ткача, Петра Ребра, Михайла Клименка, Лідії Кульбак, Леоніда Тендюка, Петра Засенка, Володимира Лучука, Миколи Сингаївського та багатьох інших, до котрих епітет «молодий» уже не зовсім пасує. До цього першого припливу варто залучити імена поетів, які тільки ще вчора молодими звалися, а вже сьогодні впевнено тримаються в сідлі поровистого Пегаса і певною мірою визначають обличчя сьогочасної української поезії: Валентин Мороз, Ірина Жиленко, Анатолій Бортняк, Іван Гнатюк, Борис Демків, Юрій Сердюк, Станіслав Зінчук, Олег Орач, Вадим Крищенко, Павло Мовчан. Ці та інші поети мають кожен уже за півдесятка книжок, мають пресу і широкий розголос поміж читачів, у них за плечима солідний досвід, певні успіхи, а часом і невдачі, котрі теж збагачують досвід. І хоч їх ще й досі подеколи називають молодими, спішемо те на рахунок інерції.

Друга хвиля позначена іменами Володимира Базилевського, Валентина Грабовського, Віталія Колодія, Валентини Малишко, Ганни Чубач, Василя Моруги, Людмили Скирди, Анатолія Глушак, Ніни Гнатюк, Галини Турелик, Павла Щегельського (знову полишаємо ряд відкритим з причини, що вказана вище). Поети цього крила росли, мужали і мужніють на наших очах.

Сьогодні особливо гостро цікавить оте наймолодше покоління, котре тільки-но переступає поріг милих школярських імітацій і виходить на нелегку дорогу справжньої поезії. Хвилює очікування зустрічі зі справді нашим олімпійським резервом, якому в недалекому майбутньому доведеться захищати честь прапора нашої поезії, високу — підкреслимо — честь! Якому не сьогодні-завтра випаде взяти на плечі всю вагу відповідальності і за ідейну чистоту її, і за художню досконалість в нерозщепному поєднанні цих категорій. І долучити до вже здобутого свого, оригінальне і чудовне, і в чомусь перевершити своїх учителів та попередників на нашу спільну радість та на славу всієї багатонаціональної радянської поезії.

Тож чи є у нас «ті соки, що коріння поять?». При всій неоднорідності і неоднозначності творчого доробку наймолодших маємо сьогодні підстави дати певною мірою позитивну відповідь. Аби це не пролунало голою декларацією, будемо говорити конкретно і предметно. Почнемо розмову з оцінки творчості поета, який і за досвідом, і за рівнем майстерності міг би зайняти чільне місце в усіх трьох потоках.

Та все ж передислокуємо його саме на це крило і поставимо на чільне місце не лише як старшого серед молодих, а й за тими ознаками його творчої палітри, в котрих чітко проглядають кольори й відтінки своєрідні, суттєво відмітні від попередників і які, хотілося б вірити, стануть характерними ознаками справді нового образного бачення. Отже, кілька штрихів до творчого портрета Володимира Затулівітра.

Знаю цього поета давно, ще од перших його віршів, присланих до «Молоді України» польовою поштою. Вони завше привертали увагу якоюсь своєю непритертістю, ненормативністю, випадали з ряду благопристойних віршів, вправно зроблених начитаними поетами з добре натренованим артистизмом. Ні, то була не ота прозаїчна деструкція форми, котра з'являється як замініник порожнечі змісту, не автовокзальна невмиваність і невибагливість до одежі й поведінки, якою особливо часто хизуються деякі сучасні урбаністи...

Вірші Затулівітра виростили вільно, як дерева в природному гаю, кожне окремішньо, зі своїм характерним стовбуром і кроною, кожен на своєму місці,

стихійно, не підшнуровані та підстрижені в стилі паркових насаджень. Ця природність і стихійність (не плутати з анархізмом), що є одним із складників справжньої поезії, вимагали відповідної лексики, не зужитої частою експлуатацією, вільної від усталених, ходових і зручних для користування штамів, позбутої поетичного гриму, накладеного в стільки шарів, що вже й забулася нормальна, жива, напоена соками природної говірки, мова.

Тож, доки дехто з його ровесників та й з молодших наввипередки ганявся за модними поетичними джинсами, доки, з метою будь-що виділитися, нашивав на них різнокольорові латки, аж поки ті екстравагантні напочатку штани не перетворилися у своєрідну уніформу, знівелювавши їхніх носіїв до однаковості,— Володимир Затуливітер працював на своєму полі у звичному, зручному і охайному одязі, і виявився — о неісповідими путі господні і літературні! — чи не найоригінальнішим поетом у своїй природній непристертості. Від його віршів, особливо в останні роки, повіяло чистим повітрям, повіяло полем, лісом, рікою, запахло чорноземом, квітами, хлібом, дихнуло справжністю.

Це було помічено і читачем, якому набили оскому однопланові й однотонні версифікаторські вправи, і професійною критикою в особі Леоніда Новиценка.

При всій земній природності Володимир Затуливітер — поет сучасний в найглибшому розумінні цього слова. Його вірш вбирає в себе атрибутику і сьогочасний антураж, він не сахається нових понять і термінів, котрі нам принесла доба НТР. Але все те в нього не втиснуте випадково, наосліп в рядки, автор не хизується своїм інтелектуалізмом (справжня поезія, до речі, не може бути ненауковою і неінтелектуальною), не ошелешує читача нашвидкуруч набраними термінами з популяризаторських телевізійних передач. Нове входить у його поезію як своє, перевірене і осмислене серцем — спокійно, вільно, без помітних зусиль, що теж свідчить про неабияку майстерність.

Натурально, без ложного пафосу звучить у Затуливітрових віршах громадянська струна. Позиція поета — не прибрана поза, а саме позиція — проступає з глибини його творів не гучно, але чітко і художньо доказово. І тим вражаючіше, що автор іде від

конкретного, знаного і пережитого чи хай і почутого, та переосмисленого, освоєного і засвоєного настільки глибоко, що воно стає власним, пережитим.

У творчості Володимира Затулівітра, гадаємо, найчастіше проглядає те нове й позитивне, що приносить чи має принести наймолодше покоління. Це, проте, жодною мірою не означає, що в нього уже все довершено. Так, і в нього трапляються ще не зовсім точні визначення, скажімо, такого плану:

Щоб ми сутність нарешті збагнули:
як у море — джерела, кризь нас
витікає в майбутнє — минуле.
Сутній тільки теперішній час!

Останній рядок, хоч і винесений на ударну позицію, хоч і мовлений автором у категоричній, що не терпить заперечення, формі, все ж викликає заперечення.

На щастя, таких прогалин в поезіях Володимира Затулівітра зовсім негусто, і сподіваємось, що в новій його книжці вони будуть зведені до мінімуму.

Цікавою і вельми обнадійливою бачиться доля молодого поета з Полтави Михайла Шевченка. Наприкінці минулого року в Харкові вийшла перша його збірка «Травневе поле». Хочеться вірити, що в творчій біографії поета ця скромна книжечка стане злітним полем, оскільки саме по її з'яві про автора, що досі залишався в тіні, заговорили на позитивних імпульсах і читачі, і критики.

Ріс він, як поет, якимось непомітно не тільки для старших, а й для своїх ровесників. Навколо нього не вчиняли святкового гармидеру, його не обдаровували епітетами вищого ступеня. І добре, що Михайло Шевченко уникнув цієї солодкої небезпеки, адже нерідко, як сказав ще Уільям Теккерей, «падение чересчур превознесенных писателей... совершается с необыкновенною быстротою».

У згадану збірку увійшли не всі кращі твори Михайла Шевченка. Тверджу це, оскільки знаю і автора, і вірші його від студентського періоду і до сьогодні. Але й ті, що маємо в книзі, разом з останніми за часом публікаціями в журналах, свідчать, що в літературу входить самобутній поет, який відчуває подих рідної землі, вловлює ледь чутний пульс перших сходів, тонко сприймає реальність і ритми довколишнього.

У Михайла Шевченка відчутний нахил до проблем морально-етичного плану чи то в стосунках поміж

людьми, чи у взаєминах особи з власним сумлінням, з порухами серця і суспільним обов'язком, у сув'язі індивідуума з усім живим на землі, тобто з природою. Це вельми і вельми на часі.

Фактура вірша у Михайла Шевченка добротна й надійна. Образні побудови — не плоди кабінетних умовисновків, а одсвіти життєвих реалій. Лише поет, що знає життя не з підрядника, а з оригіналу, спроможний з такою точністю віднайти характерну деталь у портреті села часу війни і перших повоєнних літ:

Ми заплітали квіти у вінки,
Зірвавши їх на нивах і на нивках...
І засинали втомлені жінки
При косах, як солдати при гвинтівках...

Цікавий, самобутній поет входить у літературу. Вже окреслюються контури його власної дороги. Та мусимо застерегти Михайла Шевченка від поквалпливості, від скоропису.

Вірші молододі поетеси Наталі Білоцерківець зі збірки «Балада про нескорених» імпонують саме отим жагучим шуканням слова, у якому найповніше б завітало диво її власного відкриття світу:

Раптом рук тобі стане мало,
Стане мало тобі очей
Обійняти цей світ, це майво,
Що в думки й почуття тече.

Імпонує оця її вигостреність слуху, котра оберігає від таких зручних, відполіровано-надійних і правильних декларацій.

Народнопісенне «Казок», «Долі», «Про діда і зелені яблука» переплітається із зелом, що проростає з іншого засіву — філософсько-мистецької ділянки культури світової (цикл «Художники», ліричне «На груди руку хтось мені поклав»). Одне слово, багатообіцяючий, мажорний початок.

Чим інтересні названі вище молоді поети? А тим, чим взагалі цікава поезія: своєю магічною здатністю звичайне собі слово, яке в побуті виконує суто службову роль, повернути до нас такою гранню, поставити його в такий небуденно організований ряд, що ми одкриваємо для себе нову, емоційну вартість його. Сиріч поезія повертає нам первородність, власне «я» слова. І в святковій оправі ритму, рими та всіх інших засобів поетичної зброярні виконує дивний,

несподіваний, святешний світ, і в тому світі ми розпізнаємо в собі те найпотаємніше, що відгукується лише на поезію.

Інтересні вони й тим, що не схожі одне на одного, як те й належить талановитим людям. «Оригінальний письменник не той, який нікому не наслідує, а той, якому ніхто не може наслідувати»,— говорили мудрі люди.

...Маємо саме той випадок, коли мову про поезію конче необхідно починати з біографії автора, оскільки життєпис цього поета різко висвітлює і надає опуклості тим найпотаємнішим граням і вузлам кожного вірша, що за інших обставин могли лишитися й непоміченими.

Володимир Забаштанський народився в селі Браїлові на Вінниччині погожого жовтня 1940 року — останньої мирної осені. За кілька місяців почалася війна. Отже, перші кроки він ступав по замінованій землі, під суворий рокіт гарматного грому.

По війні, закінчивши семирічку, він навчається в одній із будівельних шкіл на Донбасі. Згодом працює помічником кочегара на цукровому заводі, бутоломом у кар'єрах. Одне слово, стверджує і утверждає на ділі честь свого роботящого роду.

На вісімнадцятому році життя його, саме в розповідній мрії і рожевих сподівань, стався один з тих нещасних випадків, який у термінових донесеннях абстрактно іменується ЧП. Для Володимира ж отой вибух став фатальним: йому відшматувало по лікті руки, і — що найстрашніше: він — осліп. З вісімнадцяти років і на все життя — темінь.

Пізніше поет з трагічною пронизливістю скаже:

Світе мій, розлита сонця повинь,
Як тебе збагнуть і як пізнати?
Повен радості і смутку повен,
Мабуть, не збагнеш себе і сам ти.
Ти в словах людських завжди абстрактний
І конкретний в милицях каліки...

Світ його стиснувся до тієї межі, коли кожна деталь була ваги і предметності. Водночас він, той світ, катастрофічно звужувався, обмежений квадратом вісімнадцяти років. Нестерпно важко було вибратися за межу спогадів та болісного відчуття замкнутості й самотності. І все ж Володимир Забаштанський зумів зна-

йти єдино можливий вихід: прорватися із замкненого кола духовно.

«Найдорожче в людини — це життя. Воно дається їй один раз, і прожити його треба так, щоб не було нестерпно боляче за безцільно прожиті роки...»

Ці слова Миколи Островського стали бойовим девізом усієї радянської молоді. Для Володимира Забаштанського вони — ці слова — стали ще й творчим кредо. Взагалі в особі Миколи Островського, в характері і діяльності його поет знайшов ключ і тональність не лише для своєї творчості, а й для особистого життя.

Уже після фатального випадку Володимир Забаштанський вчиться в десятиріччі, успішно складає вступні іспити до Київського університету ім. Т. Г. Шевченка і блискуче закінчує філологічний факультет. Водночас важко, але впевнено долає творчі верховини. З 1961 року все частіше в періодичній пресі з'являються його поезії. А вже 1967 року у видавництві «Радянський письменник» виходить перша збірка поета «Наказ каменярів». Згодом з'являються ще дві його збірки: «Віра в людину» (1971) та «Моя вузькоколійка» (1973). За книжку «Моя вузькоколійка» автор удостоєний республіканської комсомольської премії імені М. Островського 1973—1974 років. Забаштанський чимало працює також над перекладами творів поетів братніх республік і зарубіжних країн.

Володимир Забаштанський — поет сучасний в найкращому розумінні цього слова. Хоч дещо й важкуватий в звукописі, він не прагне полегшити свій плуг за рахунок уведення пластмасових заміників. Тому оре свою ниву неквапливо, зате надійно. Особливо впевнено він чувається в громадянській ліриці. І коли й замахується на загальнолюдські проблеми, — все ж лишається конкретним у деталях, завдяки чому уникає голої декларативності, однолінійності. Публіцистична напруга його віршів органічна, слово поемічно гостре, і це засвідчує, що маємо справу з поетом серйозним, для якого віршування — не випадкова забаганка, а смисл і сенс усього життя. Як і його ровесників, автора хвилює все, чим живе суспільство.

У віршах Володимира Забаштанського діють односельці — коріння його роду, роздумують над сьогодишнім буттям ветерани революції і минулих воєн, кохаються, розлучаються і страждають красиві хлопці й дівчата. Небо його поезії тривожать космічні ракети,

будні сповнені бадьорим ритмом праці побратимів
бутоломів. На свято душі до нього приходять Ленін
і Островський.

Зором серця Забаштанський пильно вдивляється
в обличчя людей, між котрими живе і працює, він
якимось особливим, загостреним внутрішнім чуттям
уміє вловити найменшу фальш в голосі, в жестах. Від-
так чільне місце в його творчості посідають вірші,
спрямовані проти містечкової філософії обивателя,
проти шептунів од лукавого, що намагаються звести
його з прямої дороги на манівці громадянського ней-
тралітету. Відповідаючи одному з таких «добродіїв»,
поет говорить:

Тож зятям: в ропі життя я мок,
Навчений великими батьками
Дослухатися чужих думок,
Та не поступатися думками.

Непоступливість, безкомпромісність не заважає по-
етові вірити в людину. Окремі люди не затуляють
йому обр'ю, не осліплюють марною підозрою. Він —
син своєї країни, свого часу — кличе:

Треба хліба людині й металу,
Треба музики і п'єдесталу,
Та, мабуть, над усе до загину
Треба віри людині в людину.

З тої віри, як дуб з жолудини,
Віра в себе гілкує щоднини,
Віра в матір, у друга й дружину
Тужавіє із віри в людину.

Пронеси кризь роки і негоду
В серці віру нескорену й горду.
Віра в рідну твою Батьківщину
Починається з віри в людину.

Віра його — не всепрощenna, не позачасово гума-
ністична; вона має свої конкретні вихідні дані.
Поетова віра бере початок від комуністів ленінського
гарту, від безіменних рядових трударів, котрі своєю
поведінкою, своєю буденною, але такою потрібною
працею виробили в поетові загострене почуття обов'яз-
ку перед суспільством, виколисали в ньому високі че-
сноти.

Нелегко працювати Володимирі Забаштанському.
Ми, його побратими по цехові, знаємо це не з третіх

рук. Але жодного разу я не чув од нього нарікань на долю. Він завжди в доброму гуморі, ладен кожної миті прийти на допомогу своєму колезі у житейській скруті, він увесь заряджений на доброту. І лише коли-не-коли прорветься у вірші гіркота:

О доле, шалом серця не втоми,
Дорога ще ж далека й нелегка.
Товаришам скоряються томи,
А я морочуся над швом рядка.

Та вже за мить Володимир Забаштанський стає самим собою: розважливим і рішучим, лагідним і гострим. Оптимізм його не награний. Він іде від впевненості людини, яка здолала наступ фатальних обставин і з верховини переможця дивиться в майбутнє чисто і світло. Через гони літ він чує поклик свого духовного побратима в шоломі з червоною зорею:

«Крізь лютий скипень і печаль велику,
Яка б негода тільки не була.
Тягни вперед вузькоколіяку —
Там люди ждуть твого тепла».

Володимир Забаштанський — поет епічний. Кожен його вірш — то невелике оповідання. Не оповідь, не заримована інформація, а саме — оповідання, де поетичні знахідки не самі по собі хизуються вродою, а повагом, в поті чола працюють на магістральну ідею твору.

Є у Володимира Забаштанського дивний, позначений м'якою добротою і прозорим сумом вірш «Капуста».

Вчора дядька Олексу з кар'єрів на цвинтар
Віднесли побратими його, булолами,—

цей печальний факт, власне, й здетонував задум поезії.

Але автор не пішов за фактом, не збився на інтонацію лірника, котрий будь-що намагається витиснути салюзу. Жінка, стамувавши біль, буденно шаткує капусту, що її так любив небіжчик, і ми певні — вона ніколи не залишиться одинокою, бо завше поруч неї, у ній самій, у пам'яті буде жити Олекса, який от-от зайде до хати, закурить самосаду,

Скаже знов жартома, що, мабуть, за капусту
Він її покохав у літа молодечі.

Од вірша до вірша поет зростає професійно, од книжки до книжки міцніє його громадянський голос. Кожен крок нелегко дається Забаштанському. Але він не шукає второваних доріг, не намагається в круговерті й шумовинні формальних новацій якщо не втупити, то роздробити думку на окремі уламки фраз і непевних натяків, що їх важко або й зовсім неможливо об'єднати в чітку позицію автора.

Володимир Забаштанський — натура цілісна, безкомпромісна й одверта. Це засвідчують і його поезії, і все життя його.

З вірою в Людину іде Забаштанський до читача, з такою чистою і високою вірою, що не повірити йому не можна. І ми завжди з хвилюванням шукатимемо зустрічей з ним.

1971—1977

ВИСОКА МІСІЯ ПОЕТИЧНОГО СЛОВА *

За радянських часів українська поезія, при всіх перепадах, при всіх видатках, набула справжнього класного професіоналізму, їй підвладен увесь спектр душевних і духовних порухів особи, вона своїм емоціональним словом освоює найважчі філософські вузли, осмислює в епіці цілі історичні пласти, зачіпає гостру проблему індивідууму і суспільства, вільно, віртуозно оперує всіма жанрами і формами, бентежить макрокосмос всесвіту і мікркосмос миттєвих людських рефлексій!

Чи так уже багато назвемо новітніх літератур, в яких пліч-о-пліч творять одразу п'ять поколінь — від фундаторів, вважай, уже класиків, до тих, що тільки-но видали чи готують перші збірки?

Чи повністю усвідомлюємо ту щасливу данність, що поруч нас живе і трудиться Микола Бажан — сподвижник Тичини, Рильського, Сосюри, який разом з цими світового рівня поетами власноручно закладав перші підвалини палацу нової радянської літератури, в кот-

---

* В основу статті покладено доповідь на VIII з'їзді СП України (1981) та окремі виступи.

рий ми з вами увійшли із святешним хвилюванням, але з відчуттям, що палац той стоїть одвіку?

Чи повною мірою віддали ми належне Василеві Мисику — майстрові першої руки, що теж стояв біля коліски нашої поезії?

Чи багато знайдеться в європейській літературі таких широкомасштабних, високоінтелектуальних митців, як Борис Тен, що поклав усе творче життя на те, аби подарувати народові вищою мірою талановиті переклади з грецької античної поезії, яка одвіку вважається одним із першовитоків літератури як такої?

Уже лише ці три імені забезпечили б нашій поезії визнання на будь-яких рівнях. А у нас же активно діє ціле сузір'я поетів молодших формацій, кращі з яких можуть, не огинаючись, вийти на творче змагання на всесоюзному літературному полі!

І все це — не канонізовані, застигли у величі воскові фігури, а діючі, активні індивідуальності, котрі щоденно творять реальні вартості для духовного вжитку свого і всесоюзного читача.

Саме тут нагода хоча б побіжно зупинитися на поезії фронтового покоління. Поділяю думку Наталі Качук: «Усвідомлення історичної значущості того, що відбудеться в 1941—1945 роках, прийде згодом, пізніше. Є своя закономірність у тому, що багато письменників до своїх кращих творів про ті роки приходять лише сьогодні».

В останнє десятиліття молоді, в притаманній лише йому розмовній тональності, за якою криється справжня глибина, звучить голос чудового оригінального поета Василя Швеця.

Розкрилися талант Наума Тихого, який однаково вміло володіє і жанром драматичної поеми, і вільно почувується в мініатюрі. До того ж Наум Тихий — чудовий стиліст, до крайнощів суворий і уважливий до слова.

Це повною мірою стосується і поетичної практики Григорія Ковалю. Що особливо цінно, адже він — один з найдосвідченіших видавців, себто формує смаки і наймолодших.

Кілька повнозвучних, цікавих книг видав відомий, шановний поет Любомир Дмитерко. Свое сімдесятиліття він зустрів новою поемою, яку за емоціональною напругою можна поставити поряд з воронківською «Коли б мене більше на світі було».

Творчість Миколи Карпенка щасливо поєднала тонкий гумор із світлою печаллю за своїх юних побратимів, що не вернулися з бою. А поезія оригінального лірика Захара Гончарука. Глибоко ерудований, він, чи не єдиний у вітчизняній літературі поет, який не лише на професіональному рівні втаємничений у музику, а й освоює її в стихії художнього слова.

Не здає своїх висот і наш поважний поет Микола Нагнибіда. Його творчий доробок належно поцінований і у нас, і у всесоюзній пресі. Хотів би до всіх чеснот прилучити його особливі творчі зв'язки з Білоруссю — і в плані численних перекладів з братньої літератури, і особливо ж останнє ліро-епічне полотно, присвячене матерям Білорусії. Це ще одне яскраве підтвердження духовного взаємозбагачення в «сім'ї вольній, новій».

Певне, як ніколи, багатий урожай за минуле п'ятиріччя зібрав на поетичній ниві вірний соратник незабутнього Миколи Ушакова — чудовий російський поет Леонід Вишеславський. Високий рівень його поезії не потребує особливих рекомендацій. Він нам особливо дорогий іще й тим, що об'єднує довкола себе цілий загін російських поетів, починаючи від старійшин: Бориса Котлярова, Семена Гордеева, Бориса Палійчука, Віктора Кондратенка, — продовжуючи Володимиром Трухановим, Галиною Камінною, Іваном Рядченком, Миколою Рибалко, з переходом на ще молодших: Анатолія Кравченка, Ріталія Заславського, Анатолія Тучкова, Володимира Терехова, Володимира Гуцуленка, Володимира Домріна, Аллу Потапову, Михайла Песенку, і, закінчуючи наймолодшими: Юрієм Мезенком та Гриною Євсою.

...Микола Ушаков був гармонійним у всьому. Акратно підігнаний костюм, благородне, одухотворене обличчя, обрамлене срібною сивиною. В ньому відчувався інтелігент глибинного кореня. Моє покоління застало учителів ще старої школи, котрі свято зберігали якусь особливу вишуканість, котрі уже самою своєю присутністю дисциплінували, утримували від нерозважних вчинків. Саме таким був і він.

І водночас, в особі Миколи Миколайовича було щось від досвідченого майстрового, що тільки-но зняв фартих і робочі окуляри в металевій оправі.

Він був з тих поетів, яких охоплюєш не одразу, а від-

криваєш в міру поглиблення власного досвіду. Пам'ятаю, як десь у сорокових вразив мене один його вірш — такий свіжий, такий сучасний. Вважаючи себе чи не одним з перших читачів його, я кинувся поділитися радістю з іншими. Аж виявилось, що він був написаний Миколою Ушаковим ще в рік мого народження:

Пока владеют формой руки,
пока твой опыт
не иссяк,
на яростном гончарном круге
верти вселенной
так
и сяк.
Мир не закончен
и не точен,—
поставь его на пьедестал
и надавай ему пощечин,
чтоб он из глины
мыслью стал.

От уже воістину: справжня поезія — відкриття, скільки б журавлів над нею не просурмило.

Він починав у ті бурхливі двадцяті, коли все хотілося зробити наново, по-своєму. Микола Ушаков мав щастя ділити літературний хліб-сіль із Володимиром Маяковським, Миколою Асеевим, Миколою Тихоновим та іншими, великими і незабутніми. Перша його книга поезій вийшла в 1927 році з мажорною, промовистою назвою «Весна Республіки». І одразу ж дістала схвалення та визнання і найвибагливіших майстрів, і широкого читачього загалу. Потім у нього було ще чимало книг, але ту він згадував з особливою ніжністю, як перше кохання...

Корінний росіянин, родом з Ростова-великого, він усе своє свідоме життя віддав Україні, по праву очолюючи цілий загін російських літераторів, що жили, живуть і діють на терені нашої республіки. І коли ми говоримо про велике братерство народів, про невмируще «чуття єдиної родини», перед нашим духовним зором постає Микола Миколайович Ушаков — сурмач «аркоджного перевисання до народів».

Його любили і високо шанували наші незабутні Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Андрій Малишко і вважали за щастя, коли саме Микола Ушаков перекладав їхні поезії на мову братнього народу.

Його любили ми, молоді, бо все своє душевне тепло і вагомий досвід він поклав на виховання юної літературної зміни.

Небалакучий він був, та кожне його слово мовилося вчасно і не на один день.

Виноторговці — те болтливы,
от них кружится голова.
Но я, писатель терпеливый,
храню, как музыку, слова.

Я научился их звучанье
копить в подвале и беречь.
Чем продолжительней молчанье,
тем удивительнее речь.

Ми вже собі не уявляємо нашої пісенної культури без Дмитра Луценка. Кращі пісні на його слова зажили слави не лише в межах республіки. Разом із Михайлом Ткачем, Василем Юхимовичем, Миколою Негодою, Олександром Богачуком, Богданом Стельмахом, Миколою Сингаївським він гідно несе естафету, перейняту від Андрія Малишка, не «тексти» продукуючи, а створюючи повнокровні поезії, яким дає крила музика для польоту до серця людського.

Одне слово, в українській радянській поезії активно діють всі покоління. Як завше, на високому професіональному рівні працював ветеран, досвідчений, поважний поет Сава Голованівський. Його підпирали плечем Микола Тарновський, Марія Пригара, Федір Малицький, Наталя Забіла, Валентин Бичко, Олекса Новняцький, Марк Зісман, Григорій Кривда, Микита Чернявський, Григорій Донець, Федір Гарін, Іван Савич, Михайло Масло.

Окрім віршів, цікаві спогади про незабутнього Максима Рильського видрукував Олекса Ющенко. І тут я вкотре хотів би відзначити вельми потрібну роботу Станіслава Тельнюка, що ось уже впродовж років виступає з глибокими студіями про творчість Павла Тичини.

Сягнув свого полудня за анкетною і zenіту зрілості — за творчістю Дмитро Павличко.

...У нашій поезії він заявив про себе і проголосив себе одразу і на повен голос. Взагалі шепіт чи напівголос чужий натурі Павличка. В його рідних краях,

на Івано-Франківщині, де гори говорять з небом, — люди говорять з горами і небом на повен голос, з перелунням.

Я син простого лісоруба,
Гуцула із Карпатських гір,—

відрекомендувався він невишукано і невимушено. І його почули «з вершин та низин».

З приходом Дмитра Павличка у поезії війнуло свіжим вітром Покуття, живицею смерекових лісів Франкового краю... (Вчасно зупиняюся, аби не збитись на кучеряво-сентиментальний перелік зовнішніх ознак місцевої екзотики). Він приніс щось таке в уже усталену атмосферу, умовно скажемо, «східноукраїнської» поезії, що примусило всіх, од метрів до «та інших», одразу ж звернути на нього увагу.

Оте «щось», котре хоч і просвічувалося в анкетних даних та в суто людських рисах обличчя і характеру поета, корінилося далеко і далеко глибше. Воно проявлялося і в лексичному шарі, і в інтонації, і в літературних традиціях того регіону, звідки прийшов «син простого лісоруба».

Та названі складники важливі і значущі, проте й вони — лише похідні від головного джерела, що визначало чітку окремішність Дмитра Павличка. Головне полягало в тому, що поет прийшов до нас прямо з окопів класових двобоїв.

Саме звідси бере витоки джерело і наступальної, рішучої інтонації, і плакатна відкритість його ранніх громадянських віршів, і категорична нетерпимість до найменшої фальші. До фальші передовсім, бо Дмитро Павличко на власній шкурі і сумлінні спізнав її вбивчу отруйність. В його краях всі оті недолюдки — бандерівці, мельниківці та іже з ними, — приховуючи свої вузькокласові інтереси, вправно гендлювали на гаслах «вільної неньки». Не всі знали, що ті гасла візувалися в абвері та інших імперіалістичних розвідках. Зважмо й на те, що Західна Україна, яка прагнула до своїх радянських єдинокровних братів, лише в 1939-му здійснила заповітну мрію. А вже за два роки її знову топтав свинцевий чобіт фашистів.

Траншеї класових боїв уже й за мирного часу розтинали навпіл не лише землю, а й села, родини і серця. Плюсклі пророки нишком підсовували фальшиві монети розбрату. Траплялося, що навіть сусід через

хату, котрий удень «щиро» посміхався, вночі посилав кулю в спину з вермахтівського автомата.

Все те відбувалося на очах майбутнього поета. Все те вимагало не лише чіткої суспільно-громадської позиції, а й особистої мужності: в битві ніхто не застрахований від кулі. Відтак, Дмитро Павличко вніс у нашу поезію інтонацію і «граматику бою», причому — ближнього бою. Відтак, його заява:

Народе мій, ясна любове,
Ти волю лиш яви свою —
Поклич,— а серце вже готове
За тебе згинути в бою!

в його устах звучала не як пафосна декларація, а як пряме відображення суворої реальності. І коли поет услід за Лесею Українкою і Павлом Грабовським проголошував своє кредо: «співати треба, звісно, і про зорі, про те, як шепче в лузі очерет, але, людське забувши щастя й горе, який до чорта буду я поет!»— то він ішов не від літератури, а знову ж таки від життя. Тому такі, здавалось би, грімкі слова читалися як авторове найінтимніше.

Оцю нетерпимість до фальші Дмитро Павличко переніс і на обшири морально-етичні, навіть у сферу суто інтимного. Пам'ятається, як гостро і свіжо, а для декого з нас і дисонансом, пролунали в лагідній голубизні ліричного вірша різкі звинувачення героя на адресу своєї коханої, яка «звично топтала колоски пшениці»:

...мені тоді здалося,
Що то не золоте колосся,
Що то любов мою безмежну
Стоптала так необережно.

Таким же рішучим був Павличко і в делікатній, неоднозначній сфері мистецтва, у визначенні ролі і місця поета не лише як суспільно-громадського діяча, а і як приватної особи. Він навідліг поціляв «поем, романів невідомих... відомих авторів», тих, кого «знають... офіціанти, але не знає... народ».

Знову ж таки — цей максималізм не награний, бо витікає з характеру і реальних обставин, котрі сформували поета.

Дмитро Павличко, отже, належить до тих перших,

хто високі еталони суспільно-громадських вимог при-
міряв до морально-етичних законів, до побуту й інтим-
ного життя, і не в позахмарних сферах теорії, а на
грішній землі довів, яка небезпека чатує на тих, у ко-
го намітилася хоча б найменша щілина між високими
деклараціями і особистою практикою. Часом, щоправ-
да, нетерпимість переходила в нетерплячість, насту-
пальний динамізм — у горячковість, але все те йшло
од жагучого прагнення зробити світ цей кращим,
і — чимскоріше.

Як би там хто суб'єктивно не ставився до Павлич-
кової поезії, та — об'єктивно — ми чимало взяли від
нього. І щонайперше — громадянської пристрасності,
невтолимої жаги діяння, сміливості в пошуках, непо-
ступливості до найменших відхилень від норм нашого
співжиття. Водночас, і він багато чому навчився від
нас. Передовсім — отого почуття колективізму, това-
риськості, що за роки Радянської влади стала не-
від'ємною, визначальною рисою нашого буття.

Отже, ми разом і росли, і діяли, і вчилися одне
в одного. Будьмо одверті, в цьому навчанні нам було
значно легше, аніж йому, бо Павличко, окрім секре-
тів поетичної майстерності, мав ще й за кілька років
особисто і художньо освоїти той морально-етичний ко-
декс, який ми засвоювали протягом десятиліть, од
Жовтня починаючи.

Віддамо належне поетові: він виявився добрим уч-
нем! І з гідністю справджує високі надії, які на нього
покладали наші незабутні Павло Тичина і Максим
Рильський.

Дмитро Павличко поет не лише щедрого таланту,
а й глибокої культури, за ним стоїть надійна школа
Франка, вітчизняної і світової класики, яку він знає
не «з листа», по діагоналі, а з першокоренів. Кожна
його передмова до книг вітчизняних чи зарубіжних по-
етів, кожен його виступ з тої чи іншої нагоди завше
надійно вивірений, науково обґрунтований, слово і фра-
за виважені і точні.

Можна було б чимало добрих слів сказати на адре-
су його перекладів кращих взірців вітчизняної і сві-
тової поезії, про його цікаві, глибокі вірші для дітей.
Але це — цілий архіпелаг, який потребує серйозного,
неквапливого аналізу, окремої розмови.

Рівень справжнього поета визначається і випробо-
вується на, так би мовити, канонічних формах, які

не дають можливості на всілякі «обходи» чи «об'їзди». Саме такою — чи не найважчою — формою був і є сонет. І саме в ній Дмитро Павличко на сьогодні, за одноставним визнанням, здобув найпомітніших успіхів не лише в українській, а й у всесоюзній поезії.

Нашим, уже спільним набутком стали його афоризми: «щасливий той, хто бачив мрію, але не доторкнувсь її», «я тимчасовий, та мусить пройти вічність крізь мене», «як на тирана встане мій народ, він літаки збиватиме камінням», «і мозком ти вrostи у зорі, як у горіх воста зерня», «дідусь мій до смерті своєї звика, як звикає до слави поет», «моя любове, ти як бог — я вже не вірю, що ти є» і ще чимало справжніх перлин аж до «Двох кольорів» і «Таємниці твого обличчя», що вже стали називними.

...Нелегка і водночас щаслива доля у Дмитра Павличка. Судилося поетові народитися в місяці, який 1939 року став для його батьківського краю вікопомним. Тому слова «І став для мене Вересень початком...» ми сприймаємо не як метафоричну символіку, а як витяг з його життєвої і поетичної біографії, котра щасливо співпала з життєписом народу.

Не забуваючи, що він — «син простого лісоруба», Павличко водночас прагне «вершин і низин» вселюдського мислення та буття. З цього і обрії його музи: від напоєної ароматом дитинного альтруїзму поеми «Золоторогий олень» до хоралу всеможності людського серця в «Таємниці твого обличчя»; від роздумів про включеність кожної людини і нації у світовий процес буття природи і людства в «Сонетах подільської осені», від поезій, сповнених глибинного роздуму про джерела світової чистоти («Сибіряки»), до публіцистично-викривальних інвектив, скерованих проти конкістадорів сучасності («Неопалимі голоси»). Павличко бачить світ у його багатстві і трагічності, бачить людину як у звершеннях, так і в мізерії та втрахах, тому й слово його обирає плоть то поеми-фантазії, то книги сонетів, то рубаї, що є, до речі, не самоціллю, а наслідком розуміння: багатоманітність світу відбивається у багатоманітності форм вираження його. Одне слово, змінний у поступі і пошуках, Дмитро Павличко досяг того рівня, коли вже його творчість є вартістю незмінною як для нас, так і у всесоюзному контексті.

Як і в час написання поеми «Ніж у сонці», і нині така ж пристрасно-нервова на грані можливостей напружує відповіді на питання: «що там, за дверима буття?»,— а тому дослухається до подиху як Донбасу, Єнісею, всіх континентів планети, так і до голосу «мікрочастин», прагнучи здійснити «анатомію блискавки» чи віднайти сонячний фенікс життя і творчості. А його книжка «Американський зошит» засвідчила ще одну грань щедрого таланту Івана Драча — уміння, не порушуючи органіки поезії, говорити на високому публіцистичному тембрі.

Ішов углиб Віталій Коротич. Він «привчив» нас, що, окрім листя трави, нив і гаїв та веселих сіл, існує не менш хвилююча музика міста, породжена шляхетним поєднанням каменю і скла, алюмінію та бетону.

Перша підсумкова книжка В. Коротича «Закон землі» засвідчила, що його урбанізм неоднозначний, що він опирається на живу землю, яка і зігріває його природним теплом.

Набрав потуги небуденний талант Наталі Качук. Вона якось непомітно стала в ряд поетів, що нині визначають обличчя нашої поезії. Цілком згоден з Павличком, який у передмові до її вибраного підкреслив: «Поетична творчість Наталі Качук — помітне, але, на мій погляд, на сьогодні ще не дооцінене явище в сучасній українській літературі».

Ще належно не оцінена і творчість Тамари Коломієць. Спасибі, хоч сябри допомогли: «Богаты вы, друзья, если прячете от большого мира такой сильный лирический талант!»,— скрушно вигукнув білорус Ніл Гілевич в «Литературной газете».

Я вже не кажу про такого потужного, високопрофесіонального поета, як Петро Скунець, що мав би вже давно примусити критиків взятися за серйозні студії над його творчістю, яка стоїть на рівні сучасних досягнень всесоюзної поезії.

Цікавими гранями заграє талант Володимира Коломійця. Завжди винятково уважний до слова, до звукопису, він виробив ту, особливу інтонацію, ту окремішню архітектоніку і мелодіку строфи, яку чутно здалеки і яку не сплутаєш ні з чією іншою. Поет він поважний і не потребує гучних епітетів: усе це ним уже звідане. Але ж Володимир Коломієць нині

вийшов на якісно новий виток, узявся за новий для себе жанр — поему — і одразу ж досягнув успіхів.

Після невеликої паузи зіркою першої величини за-світився талант Миколи Вінграновського. Навіть кіно, якому він віддав стільки енергії і яке принесло йому стільки клопоту, навіть воно безсиле перед щедрістю богом дарованого таланту. Не маю права втручатися у творчі плани, одначе насмілюсь сказати: кіно зроблять і інші, але того, що вміє у поезії Микола Степанович, ніхто, крім нього, не зуміє зробити.

Справжня зрілість будь-якої поезії одвіку визначалася тим, на якому рівні у ній розвиваються епічні жанри. З цього погляду українська радянська поезія сьогодні вийшла на чільне місце не лише у всесоюзному обширі.

Роман і в прозі завше був вінцем жанру. Написати ж роман у віршах, зважаючи на умовність і жорсткі закони поетичної форми, — це рівнозначне подвиги. Тому, певне, упродовж останніх десятиліть ні у все-союзній, ні у світовій літературі цього явища майже не подибуємо. Тому з таким захопленням не лише на Україні, а й далеко поза межами її справжні поціновувачі художнього слова зустріли появу поетичного роману Ліни Костенко «Маруся Чурай». Це, поза сумнівом, досягнення усієї нашої багатонаціональної радянської поезії.

Небуденний талант, висока майстерність, достоєнне знання предмета дозволили Ліні Костенко не лише художньо-достовірно відтворити віддалену на понад тривіччя боротьбу українського народу за самоствердження і утвердження священного союзу із своїм єдинокровним російським братом, не лише правдиво окреслити профілі знаних історичних осіб, а й органічно ввести в це коло безсмертних напівлегендарну піснетворку, дівчину з простого козацького роду — Марусю Чурай. Великі не затінили її. Виписана во плоті, з усіма її суто інтимними переживаннями, зі своїм трагічним коханням, з найдрібнішими побутовими аксесуарами, Маруся Чурай водночас виростає до високого символу незнищенності народу, його душі, себто пісні. Вона уособлює його поривання до горніх сфер духовного, символізує вічний бунт супроти обивательської ситості і споживацтва.

Індивідуум і суспільство, митець і час, час у митцеві і митець у часі, минуле і вічне, проблема життя і смер-

ті, чистота кохання і зрада — ось далеко і далеко неповний перелік тих вічних філософських проблем, які захопила в силове поле свого таланту Ліна Костенко. Причому все це — на справді високому художньому рівні. Жодної прохідної строфи (а їх — сотні), жодного банального ходу. Весь роман — на єдиному подиху, на однаково високому регістрі.

Принципові зрушення в сенсі підсилення ідейної активності сталися в творчості Ірини Жиленко. І буквально на наших очах, за якісь три-пять останніх років поетеса піднялася до рівня найчільніших. І найвиразніше ці зміни віддзеркалилися у її ваговитих поемах, зокрема, «Цар-кокос» і «Збережи сонце до світанку», які були помічені і високо оцінені не лише нашим, а й всесоюзним читачем.

За епіку беруться представники усіх поколінь, і це свідчить: наша поезія досягла своєї сили і зросту.

Солідність і зрілість нашої поезії визначається ще й господарською уважливістю до всіх, хто відробив на її ниві.

...Василь Симоненко пішов од нас рано: у двадцять вісім літ. За життя матеріально, на доторк, відчув лише першу свою збірку «Тиша і грім». Другу — «Земне тяжіння» — встиг побачити у верстці. Третя — «Поезії» — вийшла друком 1966 року, уже після заходу його сонця.

І ось видавництво «Молодь», де Василь Симоненко був завжди бажаним гостем і де й понині, як добрий спадок, живе особливо ніжне ставлення до нього, благословило у світ найповніше видання творів поета, дбайливо зібравши під одним дахом уже відомі, ще мало відомі і зовсім не відомі широкому читачеві поезії, вірші та казки для дітей, оповідання й новели, окремі статті з його журналістської роботи.

Василь Симоненко має чималу пресу. Більшість спогадів та віршів, присвячених поетові, з'явилися після його передчасної смерті. Домінують у них суб'єктивні враження і роздуми, скоріше стосовно особи автора (будьмо одверті, інколи й вигадані), домінують за рахунок професійного, об'єктивного аналізу творчості. І це можна зрозуміти: писали переважно друзі Симоненка, котрі знали його особисто і котрих так глибоко вразила втрата товариша. На жаль, до цього

дружнього кола один час втерлися білялітературні плакальники, які своїми спекулятивними «риданнями» чимало нашкодили чудовому поетові. Серед частини читачів, які особисто не знали Василя, оті плакальники створили викривлений, вигаданий ними образ такого собі зажуреного, ледве чи не з печаттю приреченості лірника, зчинили навколо його поезій нездоровий ажіотаж, з волі чи мимоволі прислужившись політичним спекулянтам за межами нашої Вітчизни.

Я категорично заявляю, а це підтвердять і мої, і Симоненкові друзі, з котрими він учився на факультеті журналістики Київського університету, і його колеги по газетярській праці на Черкащині: такого мінорно-похилого лірника не існувало в природі.

Василь Симоненко — поет дії, соціально загострений і тихо ліричний, м'який і саркастично дошкульний, коли це адресувалося тим, хто стояв на шляху нашого поступу. Незважаючи на позірну млявість, був внутрішньо веселим хлопцем, цікавим співрозмовником, гідним опонентом у запальних суперечках, мав тонке почуття гумору і добру дозу іронії.

Жилося нам матеріально нелегко. Ми — діти війни, і переважна більшість із нас були напівсиротами: в того батька нема, в того — матері. Одягалися далеко бідніше, ніж зараз. Але, хай мені пробачать сьогочасні студенти, ми на те якнайменше звертали уваги. Жили повнокровним духовним життям, весело і гучно. Мріяли, писали, сердилися на видавців, що не квапилися друкувати наші опуси. І тишилися університетською багатотиражкою, котра хоч якоюсь мірою вгамовувала спрагу честолюбства, надаючи площу нашим літературним вправам.

Пам'ятаю, один час ми взялися за радіожурналістику. В університеті була невеличка радіорубка, пара мікрофонів і допотопна апаратура. Ми самі писали тексти, самі ж і за дикторів правили. Передачі наші розраховувались на п'ятнадцять хвилин — рівно на стільки, щоб заповнити перерву між парами. Залучався до цієї роботи і Василь Симоненко.

Одне слово, добували нелегкий журналістський хліб. Все це згодом знадобилося в газетярській практиці, коли вже роз'їхалися за місцями призначення.

Василь Симоненко і в університеті, і по закінченні його друкувався не густо. Я, правду кажучи, раніше

думав, що й пише він од випадку до випадку, під настрій. Це вже згодом ми виявили, що працював він серйозно й глибоко. Але внутрішня сором'язливість і жорстка вимогливість до себе стримували його від розпорощення своїх творів по різних виданнях.

Збірка «Тиша і грім» з'явилася на полицях книжкових магазинів саме в ту пору, коли в нашу літературу загонисто входила ціла когорта своєрідних, талановитих поетів. Були цікаві та різні і за манерою письма, і за характерами, а проте їх об'єднувала молодеча безоглядність у формальних пошуках, якась аж нетерплячість у подоланні дистанції з перешкодами: намагалися одним духом узяти одразу два бар'єри. Часом це їм блискуче вдавалося, часом були й непередбачені збої. А назагал — цікаво і неординарно.

Світ їхньої поезії був дещо піднятий над земною предметністю, до зримо конкретних деталей вони йшли з космічних високостей феєричного.

Довкола них вирували запальні суперечки, їхні виступи збирали численні аудиторії. Не обходилося й без осліплого гармидеру, котрий зчиняли всюдисущі біялітературні молодики. Здавалось би, що в цій екзальтованій атмосфері спокійний, тихий і врівноважений голос Симоненкової книги міг і загубитися. Але сталося навпаки: її одразу ж помітив читач і виділив з-поміж інших.

До честі шанувальників поезії, вони не кинулися протиставляти Симоненкові, скажімо, Драча чи Вінграновського, а намагались уловити спільність між татими, здавалось би, полярно різними творчими індивідуальностями. Якщо, скажімо, Вінграновський ішов від космосу до землі, до людини, то Василь Симоненко починав од побутових деталей, од людини, а вже згодом — у космос. Вони увійшли в колобіг поезії, доповнюючи один одного, і тим ще раз засвідчили, що література лише тоді приносить естетичну насолоду, коли вона неоднозначна, не на один копил, коли її творять люди, що мають свій, лише їм притаманний, почерк і характер.

Чим же брав за живе Симоненко? Лексика його поезій переважно в першому, розмовному ступені. Метафори негучні, порівняння не вражають особливими несподіванками, асоціації міцно тримаються землі.

Візьмемо першу-ліпшу поезію. Скажімо, «Жорна»:

Натуга на руках,
від втоми чорних,
здувала жили,
ніби мотузки.
Каміння клацало зубами
в жорнах,
жувало жовті зерна
на друзки.

Ну що ж, непогано, але й без особливих відкриттів. Хіба що «каміння клацало зубами», — та за сучасного рівня віршування перший-ліпший молодик з філологічною освітою може сконструювати і екстравагантнішу метафору. До того ж фраза «каміння... жувало жовті зерна на друзки» могла бути б і точнішою.

Але ж вірш має свою логіку, котра не завше еквівалентна формальній. І тому холодне, ділове розчленування його на окремі складники часом губить поезію. Кожен справжній вірш — це завершений художній твір, відтак, і сприймати його треба в цілому, із зав'язкою, кульмінацією і розв'язкою.

Кульмінація «Жорен» стугонить в рядках:

Хай сатаніють
виродки од крику —
нас не знобить
од їхньої хули;
нам жорна ті
із кам'яного віку
на танках варвари
з Європи привезли.

Ось де захований «детонатор»: технічно грамотні, цивілізовані варвари, котрі обіцяли встановити «новий порядок», привезли на своїх технічно досконалих танках... жорна з кам'яного віку. Це — справжня поезія, хоч зовнішньо і не вражає образною екзотикою. Власне, вона б тут лише заважала, оскільки сила цих простих рядків у смисловому, глибоко філософському навантаженні. Підтекст їх — в самому тексті, в авторській позиції:

Цілую руки,
що крутили жорна
у переддень космічної доби.

Так, сьогочасний космічний злет нашого суспільства тим вражаючіший, що його стартовий майданчик ще

тільки вчора був переораний плугом найстрашнішою за всю історію планети війни.

Я більш-менш детальніше зупинився на цьому вірші, оскільки він характерний для манери і почерку Симоненка: його стихія — сюжетний вірш, де роль «детонатора» покладена на смислові повороти, на афористичні строфи, що стоять на ударних позиціях, найчастіше — в кінці вірша. Це, якщо взяти Симоненкове покоління, — лінія усіх, хто сповідає класичний вірш. А коли заглянути глибше, то за далиною у всій своїй величі постане Шевченко — першоджерело Симоненкової поезії, жива вода якого особливо відчувається в поемах.

Коли я акцентую на змістовій фактурі, то це аж ніяк не означає, що Симоненко байдужий до форми, до мелодики, до вишуканості строф. Наведу одну з них, котра й досі залишається взірцем інтимної лірики:

Тільки часом у многоголоссі,
В суєті поїздів і авто
Спалахне твоє біле волосся,
Сірі очі і каре пальто.

(«Розвели нас дороги...»)

Оте «каре пальто» виблискує дивним аметистом істинної поезії і викликає гарну заздрість у поетів різних смаків та уподобань.

Але передовсім Василь Симоненко — поет громадянського звучання, поет людини і її щоденної праці, безкомпромисний борець супроти всілякої нечисті, що зазіхає на наш суспільний устрій. Його позиція ясна і чиста. У своїй статті «Наша рідна Вітчизна», опублікованій у газеті «Молодь Черкащини» за 27 липня 1962 року, поет писав: «Ми часто говоримо, що Велика Жовтнева соціалістична революція була вибухом народного гніву і ненависті проти експлуататорів. Це так. Але революція була і вибухом народної любові до своєї Батьківщини...

Соціалістична Батьківщина стала рідною матір'ю всім роботящим рукам і світлим душам. На нашій землі немає місця неправді і гнобленню. І тому радянський патріотизм став якісно новим патріотизмом. Дружба і братерство народів, об'єднаних у велику співдружність соціалістичних націй, — одна з головних і суттєвих рис радянського патріотизму».

У світлі цих слів ще проникливіше, вагоміше і красивіше звучать його рядки, що вже стали хрестоматійними:

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна
тільки Батьківщину.

Під цими рядками, певен, підпишеться кожен, хто не лише серцем, честю і совістю любить свою єдину Радянську Вітчизну, а й стоятиме за неї до останнього подиху!

Минуло вже чимало літ від того грудневого дня, коли пішов од нас Василь Симоненко. Дещо з його творчості одсіялося, декотрі випадкові, слабші вірші (а вони є в кожного поета) забулися, та осердя його поезії, міцне і неперехідне, витримало суворий іспит часу. І сьогодні Василь Симоненко з нами, росте, діє, творить — наш сучасник, талановитий поет, доброї душі і глибокого інтелекту людина. І сьогодні так вчасно і мужньо звучить його мудра, гнівна і ніжна поезія:

Любове грізна! Світла моя
муко!
Комуністична радосте моя!
Бери мене!
У материнські руки
Бери мое маленьке гнівне Я!
Візьми всього! І мозок мій,
і вроду,
І мрій дитинних плеса голубі.
Для мене найсвятіша
нагорода —
Потрібним будь, красо моя, тобі.

...Вихід Симоненкової книги — подія не лише суто літературна. Вона рішуче б'є по брудних руках заокеанських спекулянтів, котрі підступно намагалися «приручити», привласнити поета. «Лебеді материнства» однозначно, всією могуттю образної структури і одвертою громадянською позицією ще раз засвідчують органічну приналежність поета до наших лав і за партійним квитком, і за покликом серця.

У своїй по-батьківськи мудрій передмові до цієї книги Олесь Гончар сказав:

«Серед літераторів трапляються й такі, без яких їхня доба могла б спокійно обійтись, нічого істотного не втративши. А є такі, що стають виразниками свого часу, живими нервами його драм і борінь, відтворюють у собі самий дух епохи — її кровообіг проходить крізь

них. Є такі, чия творчість стає мовби часткою нашого буття, часткою повітря, яким ми дихаємо, і тих ландшафтів, що нас чарують, і помислів, що ними живем. Симоненко такого типу поет».

Що ж, точніше не скажеш: над справжньою поезією не владен навіть час.

Разом з Василевим хай гучно прозвучать імена Володимира Підпалого, Віктора Кушніра, Леоніда Кисельова, за котрих сьогодні звітують їхні прекрасні книги, що назавше лишаються в нашому активі.

...Пам'ятаю Володимира Підпалого ще з тих часів, коли ми, десь у 1953-му, складали вступні екзамени у Шевченків університет. Щось у ньому було таке, що не забувається навіть у ті егоїстичні хвилини, коли, осліплений екзаменаційним хвилюванням, кожен абітурієнт — тільки за себе.

Непокірний, стрижений під «бокс» білявий чубчик, худорляве, загострене до підборіддя лице, на якому грала лукаво-приятна усмішка, відбиваючись у дзеркалі його глибоко сірих, з голубизною очей. Він ще здалеку розмашисто подавав долоню, мило гаркавлячи: «Привіт, старик!» Запавав у пам'ять його матроський, потертий літами однострій, в якому він досить-таки довго дефілював.

Як і у всіх нас, дітей війни, у Володимира Підпалого статків особливих не було, отож ходили хто в чому. У нього ж, у сироти, їх не було тим паче. Батько його поліг при форсуванні Дніпра, матір він теж рано втратив.

Вірші, як то й годиться, він почав писати іще в школі. В університеті разом з усіма нами відвідував літстудію. В літературі йшов не галасливо, але впевнено.

У впевненості тій було надійне підґрунтя: як особливе чуття на слово, так і професіональне знання мови. Не лише верхнього, щоденно вживаного, буденного шару, а й глибинних першооснов, кореневої системи її.

Слово шукатиму
ночі і дні
в полі, у морі,
на купині.
Як до межі
без нічого дійду —
може, до слова
ближче впаду...

(«Сподіване»)

Пошуки єдино вірного слова зрештою привели Володимира Підпалого до видавництва «Радянський письменник» на нелегку, виснажливу і водночас таку благородну посаду редактора поезії. Цій праці він безоглядно і щедро віддав до останку своє коротке життя, яке так нагло обірвала нещадна хвороба.

Сьогодні вже можна сказати, що в наш духовний набуток увійшли книги різних авторів, де скромно, петитом зазначено: «Редактор В. Підпалий». Ми, поети, вважали, що нам вельми пощастило, коли рукопис потрапляв йому на редагування, оскільки Володимир Підпалий над кожною чужою збіркою працював, як над власною. Обов'язковість, дисциплінованість, доскіпливість в найкращому розумінні цього слова йшли в нього ще й від фаху — в університеті студіював українську філологію.

Поезія Володимира Підпалого схильна до роздумів над суттю буття, над осмисленням взаємин людини з природою. Останнє, як на мене, визначає одну з головних ліній усєї поезії Підпалого. З тим лише застереженням, що природа в нього — не пасивне тло, не антураж, а фактор діяльний, те джерело, звідки починається активна любов до рідного краю, до народу, до його героїчного минулого і світлого прийдешнього. Інтонаційно поезія В. Підпалого найбільше стоїть до мудрих розмислів Максима Рильського.

Як і його великий вчитель, він — син свого часу — чутливо намагався відгукуватись на всі порухи епохи. Йому боліли рани, завдані нашому народу фашистською ордою, він радів оновленню рідного краю. І кращі вірші Володимира Підпалого увійшли в активний позитив української радянської поезії.

Книгу «Синя птиця» автор готував ще сам, власноручно. На жаль, вилітає у світ «синя птиця» уже без нього. Чомусь мені здається, що назва її — не літературного, а скоріше земного походження і виходить з наймення його села Лазірки, де 1936 року він уперше побачив лазурово-синє полтавське небо. Привітаймо ж її щиро, коли синя птиця поезії Підпалого тихо постукає у вікно нашого серця. Вона принесе нам ніжну любов до отчого краю, де ми народились і діємо.

Нині в літературі й мистецтві, потужно заявила про себе «нова припливна хвиля». Це особливо відчутно у всій радянській багатонаціональній, і зокрема в українській поезії. За останні п'ятиліття вкорінилось, утвердилось і щодень завойовує собі все вагоміший авторитет покоління, позначене іменами Володимира Затулівітра, Любові Голоти, Михайла Шевченка, Марії Влад, Михайла Тарнавського, Людмили Скирди, Олександра Шугая, Наталки Білоцерківець, Дмитра Іванова, Івана Чумака. Ці поети вже здобули собі авторитет і літературне ім'я, мають пресу, республіканську і всесоюзню. Їхні успіхи дають підстави покладати на них великі надії і водночас ставити особливі вимоги, оскільки невдовзі вони мають разом з поколінням, що прийшло в літературу в 50—60-і роки, ділити відповідальність за подальший розвиток нашої поезії. На них рівняються й зовсім молоді — цікаве, талановите, надійне поповнення.

Кожне покоління живе своїми проблемами, а тому й відзначається певним типом психології, характером світовідчуття і світорозуміння. Коли поезія не дає цього «образу часу» — вона несправжня, то — всього-на-всього віршування.

Ріка літературного процесу має свої витoki і ціле розгілля струмків, що живлять і підтримують напругу її саме на рівні ріки.

Отож всі джерела мають рівнозначну вартість як начала формотворчі.

У кінці п'ятдесятих років в українську радянську поезію влилася ціла когорта цікавих індивідуальностей, що стала тим ажурним мостом, котрий поєднав фронтове покоління з новобранцями літератури вже повоєнного призову. Чимало з них визначають сьогочасне обличчя нашої поезії, зажили собі заслуженої шани.

...І серед них назвемо передовсім Леоніда Тендюка, якому 3 березня 1981 року виповнилося рівно півстоліття. Добру половину з цих п'ятдесяти я знаю поета особисто. Мені випало щастя працювати з ним у найгарячішому цеху — у відділі літератури газети «Молодь України» на схилі п'ятдесятих — початку шістдесятих років. Через його руки на шпальти часопису перейшли чи не перші твори І. Драча, В. Коротича, В. Дрозда, Є. Гуцала... Отже, коли

брати лише журналістську практику, то Леонід Тендюк має переконливий «послужний список».

До газети, а через неї і в літературу Л. Тендюк ішов, сказати б, традиційно: із свого рідного села Володимирівки на Кіровоградщині до великовисківської районної газети, де з'явилися його перші вірші. Тут же, у Великій Висці, він закінчував десятирічку (п'ятнадцять кілометрів туди, п'ятнадцять — назад. Часу для роздумів та самоаналізу було, отже, досхочу).

Починав він студіювати журналістику в Харківському університеті, закінчував — у Київському. Друкується Леонід Тендюк з 1950 року. Вірші його одразу ж помітили не лише ми, початківці. Він один з тих небатьох, кому пощастило уже в юні літа потрапити в коло зацікавленості класиків. 25 жовтня 1959 року у своєму листі до Леоніда Тендюка Володимир Миколайович Сосюра писав: «Ви правильно робите, що знайомитесь ближче з життям. Це дасть багато Вам як поетові. Хоч система думання в журналіста інша, але у Вас поет перемаже журналіста, і все буде добре. У Вас як у молодого поета є перспективи, чого не можна сказати про інших, що одразу ж спеціалізуються, не маючи за собою життєвого багажу».

Далекоглядне застереження усім нам стосовно ранньої професіоналізації! На щастя, Леонід Тендюк, посплугуючись настановами майстра, у своїй творчій практиці завжди йшов од життя, і на тому шляху його чекали неабиякі здобутки.

Його ніжно любив Павло Тичина. Яюсь разом з Леонідом (чи, скоріше, завдяки йому) я удостоївся високої честі побувати у світлиці видатного поета. Для мене ті відвідини стали святом, яке завжди зі мною.

Павло Григорович, за своєю звичкою гречного господаря, довго переводив нас з одного стільця на інший, дошукуючись місця, де б «не протягло».

Потім Леонід Тендюк, на правах давнього знайомого, читав свої вірші. Павло Григорович слухав його з тією особливою теплотою, з тією трепетною повагою і уважливістю, які одразу ж знімають скутість. Схиливши по-голубиному голову, він час од часу просив повторити якусь уподобану фразу і дитинно радів вдалому рядкові, наспівував його, оркестрував по-своєму, — одне слово, ставав співтворцем.

Тичина до останніх днів своїх прихильно стежив за творчістю Леоніда Тендюка. У роздумі «Весна Вітчизни», опублікованому на шпальтах «Радянської України» 1966 року, видатний поет писав: «...хотілося б навести один яскравий приклад того, як сьогоднішній радянський письменник поєднує в собі разом і художника слова, і в той же час громадянина, товариша, комуніста. Українським, та, певне, не тільки українським, читачам вже добре відоме ім'я молодого письменника Леоніда Тендюка. Написавши дві перші свої книжки віршів та оповідань, він з охотою взяв на себе нелегкі обов'язки матроса прославленого наукового океанського судна «Витязь». Леонід Тендюк у своїх дорожніх нарисах, опублікованих в нашій пресі, з захопленням і гордістю говорить: і шторми, і вітри, і тісна, згуртована багатонаціональна сім'я моряків, і зустрічі з людьми на різних берегах, і особливо гостре чуття Батьківщини далеко від неї,— підкреслює поет,— ось що формує його творчу душу, ось що шліфує його характер, збагачує його самого як художника і людину!»

Це вже було написано по тому, як Леонід Тендюк побував в обширах двох океанів і повернувся до нас справжнім «морським вовком», матросом першого класу.

Можливо, той вихід його в океан для багатьох з нас був несподіваним. Тільки не для самого мандрівника.

Вже у першій збірці Леоніда Тендюка «Поле моє, полечко...» (1961) крізь шепіт колосся виразно пробилається потужний стугін прибою. Одначе на першопочатках сприймалося те як данина книжній романтиці, юнацьким ілюзіям жителя найсухопутнішої з областей України.

Де ж було нам, невтаємниченим, знати, що потяг до моря для Тендюка став внутрішньою необхідністю з тої миті, коли він школярем уперше побачив на обкладинці підручника з географії екзотичний малюнок джунглів Нової Гвінеї! Відтоді море стало для нього не просто мрією, а метою життя. І він досяг її, хоч те було вельми і вельми нелегко.

Сина степів таки добре «укачувало». Яюсь капітан «Витязя» незлобливо кинув: «Ну вже ж і впертий галушник! Для чого тобі оці мандри, коли так мучишся?» На те йому новоспечений матрос відповів у своє-

му лукаво-гумористичному стилі: мовляв, славетний адмірал Нельсон теж не зносив морської хитавиці.

На океанографічних суднах «Ю. Шокальський» та «Витязь» Леонід Тендюк ходив у рейси до островів Фіджі, Японії, Нової Гвінеї, тричі відвідував Полінезію, бував у В'єтнамі, Японії, США, Канаді, Індії, Пакистані, Кенії, Австралії... Одне слово, легше засвідчити, де він не бував.

То були не просто мандрі, а серйозна, цілеспрямована робота літератора, який добре знав, чого він хоче. З тих подорожей Леонід Тендюк «привіз» книги нарисів «Одіссея східних морів» (1964), «Шукачі тайфунів» (1965), «Людина з планети Океан» (1968), повісті «Земля, де починаються дороги» (1972), «Альбатрос — блукач морів» (1972), книгу оповідань для дітей «Вогники в океані» (1974), «На коралових атолах» (1979) і ще чимало творів, котрі виходили поважними тиражами і одразу ж зникали з полиць книгарень.

Однак проза, хоч вона й домінує кількісно у доробку Тендюка, не заступила в його серці поезію. Одна за одною виходять збірки: «Поле моє, полечко...» (1961), «Струмки народжуються в горах» (1964), «Берег моєї землі» (1974), «Тиша, стривожена штормом» (1976). І ось, нарешті,— перша підсумкова книга поезій «Голос моря і степу».

Певне, найчіткіше своє кредо Леонід Тендюк виповів у вірші «У пісні у моєї два крила...»:

У пісні у моєї два крила:
Одне — моря, бурхливі океани,
А друге — степ, земля моя кохана,
Та, що мене до моря привела...
У ній наш корінь, і її ми діти,—
Проте, щоб в небо сонячне летіти,
Потрібно, як і чайці, два крила!

Саме так! Тільки відчуття рідної землі, земне тягіння, в прямому і переносному смислі, дає можливість в найзахмарніших злетах фантазії не втратити «точки відрахунку»,— Вітчизни.

У передмові до книги Леоніда Тендюка «Під крилами альбатроса» легендарний герой льодової епопеї, начальник Відділу морських експедиційних робіт АН СРСР, доктор географічних наук, двічі Герой Радянського Союзу контр-адмірал І. Д. Папанін пише: «За сліпучою екзотикою островів Південної півкулі автор

чітко бачить далеко не святкове, сповнене труднощів, небезпеки й клопоту життя простих трудівників. Він бачить їхню доброту, їхню чуйність, вічний потяг до справедливості. Це, на мій погляд, складає особливу цінність книжок Леоніда Тендюка... Ненав'язливо, але все-таки наполегливо, звучить у творах письменника нота інтернаціоналізму... Автор — людина уважна і добра. Такі ж і його книжки».

Такі ж і його поезії. Добрі і ніжні, як і автор їх,— чесний трудар на безмежній ниві нашого рідного слова.

Уся історія літератури свідчить, що тільки в борінні за добро, за людське в людині, викрешуються іскри справжньої поезії, які стають вічними зорями на духовному небовиді людства.

Весь духовний розвій людства свідчить, що справжня поезія завше була на вістрі часу, що вона першою віднаходила больові точки суспільства, що вона точно визначала своє місце на правому фланзі борців за світле прийдешнє і завше була громадянськи мобілізованою.

Вся багатонаціональна радянська поезія, і українська зокрема, не тільки звеличує все прекрасне, людське, справді духовне, а й щоденно, щомиті йде на бій за нього. І в цьому її сенс, в цьому її суть і партійне покликання. І за своїм художнім рівнем, а тим паче за верховинними досягненнями вона має всі можливості виконати свою високу гуманістичну місію і перед суспільством розгорнутого соціалізму, і перед людством.

1977—1981

III

ЩАСТЯ ВІДКРИТТЯ

Дюма-син сказав:

«Твір, котрий читають, має теперішнє, твір, котрий перечитують, має майбутнє».

На видноколі не лише української, а й світової літератури постать Павла Тичини височить викінчено монументально.

Я знаю: Павло Григорович страшенно не любив гучних епітетів, тим паче коли вони стосувалися його особи. Надмірне славослів'я було категорично чуже його характерові.

Поетичним гербом Тичини, здавалось би, мала стати скрипка. Справді, скрипка — найближчий, найтонший знак тонкої і ніжної поетової душі. Але то — лише на перший погляд. Скрипка, хоч і красивий, проте надто однолінійний символ, аби увібрати в себе поліфонічну тичинівську натуру...

Так, фігура Павла Тичини на літературному видноколі височить монументально, урівень з постатями, що уособлюють верховини здобутків світового мистецтва. Певен — і цю мою певність засвідчує найвищий і найоб'єктивніший судія — час! — що тут в жодному разі не перебираю міри, а лише віддаю належне содіяному поетом.

Його дух, його поезія — з нами: під крилом її і ми ростемо та діємо. Нові публікації із творчої спадщини майстра відкривають нам досі ще не помічені риси його творчого портрета, водночас освітлюючи під новим кутом зору давно знані поезії.

Мені пощастило познайомитися з Павлом Григоровичем у zenіті його слави. Пам'ятаю, як розгублено і навіть злякано ступив за поріг поетової квартири, як з усіх боків на мене рушили тисячі книг, як вони ди-

вилися на мене некліпно і, здавалося, зверхньо. Але от увійшов сивий чоловік середнього зросту, молодий і поривний, з нервово-одухотвореним обличчям, і заклопотався довкола гостей, приміряючись, де б їм зручніше влаштуватися. І одразу ж стало тепло і звично, ніби ти був тут не одиножди, і тисячі книг доброзичливо прийняли тебе у своє дружнє коло.

У Павла Тичини не було нічого патріаршого, величаво величного. Глибокий, можна сказати, вроджений інтелектуал, він намагався приховати свою неокраю ерудицію за такою собі «одомашненою», приязною балачкою. Але по тому, як він слухав наші віршики, симпатично перехиливши голову, як, зупинивши когось раптово посеред рядка, куштував уподобане слово «на зуб», навіть наспівував його, по тих делікатно кинутих зауваженнях, порадах чи принагідних прикладах з інших літератур,— відчувалася глибока, глибинна й мугутня натура, яка, проте, не гнітила, навпаки ж — заохочувала ставати урівень з нею. З ним було легко, чисто і світло. І — радісно. І — весело. І — зручно, бо з нами були десятки наших ровесників, імен котрих ми й не знали, а Павло Григорович знав. Він захоплено читав вірші початківців із численних районних газет. І нам було трішки соромно, що ми навіть і районів таких не чули.

Це був воістину батько і водночас — справжній діяч, що, свідомий своєї ролі, ваги і покликання, беріг, збирав і леліав молоді літературні сили. І великий, значущий взірець для нас, нині суцix, старших і молодих, і зовсім ще молодих.

Павло Григорович був винятково чуйною і делікатною людиною. Як істинний, чесний митець, він не міг не вказати на похибку чи огріх у творі свого колеги по перу. Але потім гірко терзався, чи не завдав прикрості, чи не зробив боляче, чи не образив. І за першої ж нагоди намагався підбадьорити, підтримати, похвалити. Хоч сам був незахищено відкритий і довірливий. Довірливий до наївності, бо вважав, що за довіру платять лише довірою.

Павло Тичина — глибоко національний поет, і тим дорогий людям усіх куточків землі, бо прилучив їх до ще незнаного, притаманного лише українській поезії. Бо проклав аркодужні мости до серця нашої пісні, яка завжди кликала до високого і чистого, до згоди в багатонаціональному сімействі.

«На мій гріб ви повинні покласти меча, тому що я завжди був хоробрим солдатом у війні за звільнення людства»,— заповів Генріх Гейне.

Так, від дня свого народження і до сьогодні покликання, завдання і суть поезії лишилися незмінними: утверджувати все те краще в людині, що робить її людиною з великої літери, стояти в обороні добра, свободи, рівності, братерства, правди і справедливості. «Говорити правду і — тільки правду»,— має заприсягтися кожен, хто бере на себе великі і нелегкі обов'язки поета перед своїм суспільством і часом. Бо самоусвідомлення митця неможливе без усвідомлення ним свого обов'язку і покликання.

Моя порадонько святая,
Моя ти доле молодая!
Не покидай мене! В ночі
І в день, і в вечері, і рано
Витай зі мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду!—

так визначив своє кредо наш вікопомний Тарас Шевченко. І всім життям довів неложність цієї програми.

Навіщо нам дискутувать:
Що вище — правда чи краса?
На чому правди є печать —
Те й повік-віку не згаса,—

через простори й час відлунює йому наш сучасник Павло Тичина.

Геніальний самородок, народний — в найглибшому і найпотаємнішому розумінні цього слова,— Тичина був сміливим новатором у формі й змістових пошуках і вже од перших своїх кроків, прийнявши благословення від самого Михайла Коцюбинського, стояв на рівні здобутків європейської і світової поезії. Його славнозвісний цикл «В космічному оркестрі», створений ще 1921 року, коли, за словами Герберта Уеллса, Росія була в імлі, коли, розтерзана світовою і громадянською війнами, наша країна була відкинута у середньовіччя — до сохи й каганця,— поціновується нині, в добу космічних відкриттів і звершень, як найвище досягнення сьгоднішньої поезії. Згаданий цикл співзвучний нам не лише за формальними ознаками (модерні рими, розкутий розмір, новітній лексичний шар), а й філософським осмисленням світобудови, місця людини в ній — сучасний нам.

На берегах вічності ходить сонце,
Ходить сонце в шлеях...
Од сонця кожна планета вагітна.
Планета планеті рівна, привітна
од сонця.
Орбіта кожної і льот по її силі
(гаснуть інертні, сохнуть безсилі)—
Угору — вниз, угору — вниз!
І оддаються луни,
І всі системи мов комуні,
що узяли кос-федерації девіз —
угору — вниз...
Люди, любіть землю!
Поети, у космос ведіть.
А в космосі шлях —
жить!

Це — справді подиву гідне: в пору майже суцільної неграмотності, в голод і холод, долаючи хуторянське назадництво, піднятися на таку духовну височінь, щоб аж правнуки 70-х років, з верховин свого інтелекту, озброєні досягненнями науки й техніки, відкривали для себе нові материки у творчості сивого поета!

Воістину мудро сказав один чоловік: «Не все те, що на часі, вічне, але те, що вічне,— завжди на часі».

Уся наша пореволюційна поезія росла і утверджувалася під знаком Павла Тичини. Вплив його на сучасників і на подальші літературні покоління важко переоцінити. І то не лише в плані новаторства, в оновленні поетичної зброярні, в розширенні і освоєнні раніше заказаних для поезії тем, а й передовсім у виробленні морально-етичних, класових критеріїв і естетичних ідеалів літератури соціалістичної епохи. Од своїх витоків муза Тичини невтомно працювала на ниві утвердження нашого, радянського способу життя, вона наскрізь була партійною, себто народною. Ще десь на світанку творчості поет чітко задекларував своє принципове кредо:

За всіх скажу, за всіх переболію,
я кожен час на звіт іду, на суд.
Глибинами не втану, не змілію,
верхів'ями розкрилено росту.

Я дійшов свого зросту і сили,
я побачив ясне в далині.
Товариство, яке мені діло,
чи я перший, чи ні?

Істинний поет і громадянин, Павло Тичина піднімається над особистими вигодами, над мізерним

честолюбством в ім'я вищого, спільного, в ім'я великої всенародної справи. Пізніше цю ж думку афористично сформулює Володимир Маяковський.

...сочтемся славою,
ведь мы свои же люди.
Пускай нам общим памятником будет
Построенный в боях социализм!

Беззастережна відданість ленінським ідеям, впевненість в історичній правоті нашого суспільства стала магістральною лінією тичинівської творчості. Вона, ніби духовний кабель, струмує через його віхові поезії: «Ленін» — «Партія веде» — «Чуття єдиної родини» — «Похорон друга» — «Я утверждаюсь» — аж до останнього подиху.

Нещодавно ми відсвяткували золотий ювілей нашого єднання. На Україні в той урочистий рік побували сотні делегацій з братніх республік. І щоразу, коли заходило про нашу дружбу, на різних мовах і наріччях звучала крилата фраза: «Чуття єдиної родини». Так майже сорок літ тому Павло Тичина визначив суть нашого єднання.

Зоря його творчості поклала срібні промені на всю нашу поезію. Я маю на оці не сліпе наслідування, а духовну лінію, духовну естафету, яку з гідністю несли й несуть сподвижники і нащадки майстра.

Павло Тичина за могутністю подарованого йому природою таланту, за своїм інтелектом і творчим розмахом належить до майстрів світового класу. Аналогії — річ вельми ризикована. І все ж, коли б мені випало з кимось його порівняти, я б спинився на Гете. При цьому за точку діткнення узяв би «Фауста» і «Сковороду».

Як Гете свого «Фауста», так і Тичина симфонію «Сковорода» творили впродовж усього свого життя. Уже сам перелік джерел, якими користувався Тичина в роботі над цим шедевром, викликає трепетну пошану. У симфонії «Сковорода» Павло Григорович постає на повен зріст як філософ, історик і громадянин. Він настільки заглибився в національний характер свого героя, що сягнув аж вселюдського розуміння щастя. Бути корисним своєму народові, своєму суспільству, хоч на один щабель підняти його в поступі — оце і є зоно, щастя.

Безсмертний той, хто поклав своє життя на олтар

Вітчизни за праве діло, — так стає лейтмотивом одна з мелодій симфонії в поемі «Похорон друга».

Оці два шедеври оглавляють творче нагір'я Тичини, визначають йому місце між безсмертних світу. Він мав би повне право бронзовіти при житті, адже чолом сягав вічності. Але ж — казано вже — йому аж ніяк не пасувала поза сивого олімпійця, що з верховини свого становища безсторонньо спостерігає земні клопоти. Він жив повнокровним життям наших буднів, до всього цікавий, залюблений у гамір і мажорний ритм нашого суспільства.

І ще одним талантом володів Павло Тичина — бути завше молодим. Літа безсило відступали перед його енергією, перед юначим запалом. Він до кінця зберіг романтичну наївність, свіжість і гостроту розуму, тонкий смак і пильне око на все непересічне, неординарне, талановите.

Здавалось би, при його завантаженості, людині ніколи й угору глянути: академік, депутат Верховної Ради СРСР, член численних комітетів, незмінний голова комісії по роботі з молодими літераторами тощо. І все ж він знаходив час ґрунтовно проконсультувати початківця, відповісти на листи численних кореспондентів — від піонера до обтяженого літами ветерана, виступити в школі, в колгоспі чи на заводі.

Якось до нього звернулися члени шкільного літгуртка «Середняківські проліски» із села Середняки, Гадяцького району, Полтавської області.

Певне, їй не сподівалися учні, що на їхній лист поет, одклавши усі свої нагальні справи, відгукнеться віршем «Жайворон, прилітай іще раз»:

Проліски синенькі... В них же дерзновенне
почуття до сонця, чисте із чуттів.
Гарні, славні діти, лист од вас до мене
ось сьогодні вранці птахом прилетів.

І тепер для мене провесінь щороку
радісно-тривожна, мовби ждеш чогось.
Молодь полюбив я — всю, червонощоку;
радий я, що з нею знатись довелось.

Радість знатися з юнню, вчити її і вчитися в неї, оте свято молодості, котре завше з тобою, проніс Павло Тичина крізь усе своє життя.

Я щасливий і гордий з того, що знав, слухав і вивчав великого поета, що народився на одній з ним землі.

Мені лише трохи печально, я по-хорошому заздрю майбутнім шанувальникам українського слова, які зазнають високого щастя, відкриваючи ще не знаного сьогодні Тичину.

1971

З КРИНИЦІ БЕЗСМЕРТЯ

Серед тих небагатьох щасливих, хто однаково спокійно міг стати і перед лицем сучасного, і перед судом грядущого, ми без найменшого вагання називаємо ім'я Володимира Сосюри. На високому небозводі світової поезії і вони сяють неподільним сузір'ям — три зорі першої величини.

Тичина — Рильський — Сосюра. Триєдине сузір'я новітньої української радянської поезії. Та водночас — кожен з них такий автономний і характером, і творчою манерою, що має статус самостійної планети, із своїм об'ємом, орбітою і характерним спектром.

В спектрі Сосюриної зорі виразно домінує голубий колір, вона несе на собі одсвіт голубої криниці української народної пісні, колір високого неба його рідної Донеччини.

Мені, одному з тих, кому пощастило знати Володимира Миколайовича особисто, хотілося б розповісти про нього не з віддалин об'єктивного коментатора, а з відстані потиску руки, як про поета і людину...

П'ятдесяті роки — незабутня студентська пора. Ми, літстудійці Шевченківського університету, зібралися на своє засідання. З суто юнацьким запалом, з пристрастю і максималізмом готуємося «проаналізувати» чергового університетського поета, котрий не менш рішуче мобілізується на захист свого реноме. Раптом наш керівник, тоді ще зовсім молодий аспірант Юрій Мушкетик оголошує:

— Засідання літстудії сьогодні вестиме Володимир Миколайович Сосюра.

...Він увійшов просто, буденно, повільним кроком, вище середнього зросту, широкоплечий, кремезний чоловік. Карі, з паволокою очі, смагляве обличчя, позна-

чене тою особливою скульптурною красою, над якою не владні роки. Кілька хвилин ми, літстудійці, почувалися не велими затишно. Та згодом, якимсь непомітно, перейшли оту невидиму межу, стіл одсунувся кудись у куток, і поет опинився в нашому тісному колі, невимушено всівшись на студентську лаву.

А потім Володимир Миколайович читав свої вірші. Читав негучно, якимсь монотонно, по-учнівськи похитуючись в такт ритму строфи, без ефектної модуляції, без натиску та екзотичних жестів. Читав повільно, задумливо-відчужено, прикривши важкуватими повіками свої карі очі. Іноді його голос згасав, і тоді мені здавалося, що от-от він зупиниться в напівзабутті, але фраза текла далі плавно, оксамитово, вільно. Читав він по-дитячому довірливо, і цей довірливий напівшепіт так природно гармоніював з відкритістю його поезії.

Пізніше, коли я працював у «Молоді України», мені нерідко доводилося «забігати» до Володимира Миколайовича. Був він напрочуд демократичний, завше й усім доступний, і ми, журналісти, зловживаючи його безвідмовністю, часто «вибивали» у нього вірші прямо в полосу.

Згодом я вже настільки осмілів, що одного разу зважився попросити у самого Сосюри... рекомендацію до Спілки письменників. На мій подив, він одразу згодився, і тут же, при мені, почав писати.

Від того далекого дня я в міру своїх сил намагаюсь виправдати довір'я великого поета, що підписав мені перепустку в літературу. Не знаю, чи вистачить для цього всього життя, але те, що розмінювати його на дрібниці мені не дозволить поетова довіра,— знаю напевне!

Може, ці кілька епізодів і випадкові в багатій на події біографії поета, та я про них згадав не випадково. Бо коли істинно те, що поет — передовсім його біографія, то стосовно Володимира Сосюри це істинно тричі: особа, характер поета прямо і яскраво рефлексують на всю його творчість, аж до складових її — ритму, образних конструкцій, інтонації, улюблених метафор і троп.

Коли б ми шукали Володимирі Сосюрі аналога, скажімо, в російській поезії, то, поза всяким сумнівом, зупинились би на Єсеніні. Підкреслюю — близькі вони лише за характером обдаровання, а проте, кожен

з них настільки глибоко національний, настільки самобутній і автономний, що про наслідування годі й говорити!

Я вже говорив, що особа Володимира Миколайовича, простота, замріяність, демократичність, м'яка задушевність найповнішою мірою відбилися у його поезії. Чужі були йому недомовки, туманні натяки, гра в підтекст, — одне слово, вся ота нехитра косметика, за допомогою якої дехто намагається замаскувати змістові мілини. Про найінтимніше він говорив завжди відверто, не приховуючи радощів, болю і сумнівів. Все це скорочувало відстань між ним і читачем.

У творчості Володимира Сосюра абсолютно відсутній поділ на суто особисте, інтимне і суспільне, громадянське. У нього кохання, революція, Батьківщина, праця, політика стояли завжди в одному емоційному ряду глибоко особистого. В оцій гармонії особистого і суспільного, мені здається, коріниться секрет популярності Володимира Сосюра, особлива, виховна роль його поезії.

Водночас варто категорично застерегти читача, особливо сучасного, від спрощеного розуміння творчості великого радянського майстра. Так, Сосюра — істинно народний поет. Але не в розумінні грамотної імітації зовнішніх ознак народної пісні й думи чи пафосного декларування хуторянського лубка, таких собі декоративних словесних вишиванок на низькому аматорському рівні, де культура і освіченість духу підмінюються риторичними вигуками: ми, мовляв, народні, ми відчуваємо «нутром».

Володимир Сосюра був глибоко духовною і високо інтелектуальною особою, він чудово знав не тільки все-союзну, а й світову літературу. Володіючи тонким відчуттям слова, високою школою версифікації, Володимир Миколайович подарував рідному читачеві чудові переклади творів великих російських поетів — Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Єсеніна, Блока, — поклавши свій щедрий внесок у зміцнення «чуття єдиної родини».

Про широчінь поглядів, тематичну поліфонію і глибину мислення свідчать чимало його епічних полотен, серед яких вирізняються передовсім поеми «Червона зима», «Оксана», «Дніпрельстан». Після блоківських «Дванадцяти» поема «Червона зима» стоїть в ряду тих широкоформатних творів всієї нашої багатонаціо-

Сосюри, яке ще й досі подекуди побутує. Певна категорія читачів, споживаючи лише верхній шар творчості поета, вважає його за суто інтимного лірика, беручи у нього лише те, що неопосередковано діє на почуття.

Як філософ, Володимир Сосюра ішов од почуття до розуму. Це його стиль, напрямок і характер творчості.

Я не збираюсь детально аналізувати філософську лірику Сосюри. Звернуся лише до всім відомої поезії «Любіть Україну», де висока субстанція патріотизму, громадянської пристрасті бере свої витoki з джерела інтимного, суто особистого, бо патріотизм ніколи не був категорією абстрактною. У нього завше є свій корінь, себто: родина, народ, Вітчизна. Наш радянський патріотизм, окрім усього цього, має ще й чіткий класовий профіль. Він інтернаціоналістський в суті своїй. Згадаймо Тичину:

Поете, любити свій край
не є злочин,
Коли це для всіх.

Ми ніколи не були безбатченками, абстрактними, риторичними патріотами. Філософськи глибоко, афористично мудро про це сказав Володимир Сосюра:

Не можна любити народів
других,
Коли ти не любиш Україну!..

Значну кількісно і значущу якісно залишив нам спадщину Володимир Миколайович. Не все в ній рівнозначне, рівновелике і викінчене. У древньоримського теоретика ораторського мистецтва Марка Квінтіліана є цікава формула: коли пишеш швидко, не можна навчитися писати добре; коли пишеш добре — можна навчитися писати швидко. Сосюра писав швидко, бо таки добре писав.

Щедро обдарований, він не мучив, як деякі ремісники од поезії, папір, витискаючи та натужно припасовуючи рядок до рядка. Поезія вихлюпувала з його ества райдужним водограєм. Інколи, щоправда, ота легкість зманювала його на скоропис, але навіть і там вгадувався почерк майстра — поета всесвітньої величини, як схарактеризував свого побратима сам Павло Тичина.

До останнього кроку він талановито і мужньо заповнював свою «золоту анкету життя» чесно, чітко,

правдиво. Він писав її і в нашвидкуруч збитих бараках під життєствердний грім новобудов перших п'ятирічок, і в окопах Великої Вітчизняної війни під перехресним вогнем, і в мирні післявоєнні дні.

...Улюбленим місяцем його був травень. Улюблений колір — голубий. З голубої криниці безсмертної української пісні народилася голуба ріка поезії Володимира Сосюри — безсмертна, як і витoki її. Тричі безсмертна, бо колір неба його пісні навіки поєднався з багрянцем прапора Революції, співцем якої він був до останнього подиху свого!

1978

ПОВНОЦІННІСТЬ ЖИТТЯ

Творчість справжнього поета має свій, визначальний колір, свою питому вагу, виміри і щільність. Найбуденніша фраза істинного майстра має тільки йому одному притаманну тональність, свій темп і частоту, своє поле напруги.

При всьому різноголоссі не лише української, а й всесоюзної поезії я ніколи не «сплутаю» Бажана з кимось іншим. Перша-ліпша його фраза, мов камертон, настроює читача на урочий, монументальний лад, вводить у світ глобальних вимірів, де немає місця дріб'язковому і скороминущому. Бажановій поезії не пасує веселкове розмаїття кольорів, філігранна словесна гра, екстравагантні фігури вдалих експромтів, м'який перехлюп арф чи іволжині переливи флейт. Світ його поезії — суворий, могутній, як скелясте плато, гама кольорів скупа, але всі кольори докінчені, без напівтонів. Фрази, абстраговані від суєти домашнього, лягають, як віщі знаки на камені. Лексика його — з тих шарів, до котрих звертаються лише в небуденні години зламів і випробувань:

Коли в папірусах
злякано зойкнуть
птиці
І чорним мускусом
згусне небо.
В гушавині лісу
ховається лицар
Старовинної віри Магреба.

• • • • •

В ніч повстання, жалоби і згаги
В очереті ворухиться негр,
І не знають білошкірі спагі,
Чому кров'ю пустеля тхне.

Є в поезії Миколи Бажана щось від присадкуватої ваговитості харківського Держпрому, від потужності цільнолитого Патонового моста. Вабить вона дикуватою красою неприступних скель, масивними й точними квадратами надійних споруд, невідшліфованістю гранітних брил.

Квадратний крок і коней, і людей
Котився в строгім ескадроні
(«Слово о полку»),—

так міг сказати лише Бажан.

Радість у його поезії проступає не в зовнішніх ознаках, вона пронизує усе довколишнє до праоснови:

І сонце таке прозоре,
Що його не помітять навіть,
І в крові воно, і в скроні,
і в повному пульсі рослин..

Щастя в Бажановій поезії не стан вищого блаженства, коли хочеться скрикнути: «Спинися, мить!» Воно в нього «бушує» в могутньому творенні, коли «клітчатки розламують стіни родовища хлорофілу», щастя — це:

Утвердження людства. І правда
Земної історії. Перша
Встає над землею людина —
господар своєї землі.
(«І сонце таке прозоре»)

Покара, відплата у нього не просто миттєвий стан засліплення люттю, а сама нещадність, котра іде на кривдників важкою ходою командора, невідворотна і непідступна, як Доля:

Тривожно зашумів і стихнув люд в лісах.
Козак і хлоп, челядник і монах
Почули крик пророчих півнів третіх.

Хитнувся гвалт розбуджений церков,
І, кинувшись од вогнища, зійшов
На ржавий степ бунтарських тіней кетяг.
(«Залізнякава ніч»)

Творчість Миколи Платоновича Бажана — ціла епоха в сьогочасній українській радянській літературі.

І водночас вона неопосередкований продукт повоєнної епохи з усіма її складнощами і проблемами. На довгій дорозі поетові часом закидали перенасичення окремих творів надмірно ускладненими абстрактними образами, перевантаженість лексики архаїзмами, некритичне ставлення до деяких прийомів символізму.

«Деякі образи збірки,— вказував, характеризуючи книжку «Італійські враження», Євген Адельгейм,— ...передбачають досить високий рівень спеціальних знань, яких не можна вимагати від кожного, і хоча зустрічні зусилля, що їх потребують ці вірші, виправдовуються, Бажан інколи надто забігає вперед і не замислюється над тим, що в його руках всі можливості полегшити шлях читача до ядра задуму».

Не знаю, як щодо «Італійських вражень», але щодо «Гофманової ночі» і «Числа» — ці закиди якоюсь мірою справедливі. А проте... Я не маю наміру вступати в полеміку з шанованими авторами, але мені здається, що інколи в критичному (і справедливому) запалі вони забувають про *характер* митця.

Виміри Бажанової поезії крупномасштабні, відповідно урівень з ними — й габарити складників образної системи. Стихія поетова — героїчний епос, трагедійні злами і здвиги. Герої його — фігури неординарні, і якщо й діють вони в буденних ситуаціях, то будні ці — небуденні в своїй масштабності. Герої вивисуються на тлі історичних подій. Вони не абстрактні, але абстраговані від зайвих, як для поезії Бажана, побутових, приземлених рис і вчинків. Їм з руки оперувати широкими абстракціями, їм і лексика пасує не щоденно вживана, а уроча, достойна тієї місії, яку здійснюють вони на історичному кону. Це поезія великих площин і чисел, значущих і віщих знаків, але вона мене хвилює не менше, якщо не більше, аніж музика ніжної інтимної лірики. І чи не це відчуття магії чисел, квадратури круга, кубів та безмежжя простору надихнуло Архімеда, котрий звершив чимало геніальних відкриттів, просити друзів і рідних поставити на його могилі лише циліндр з кулею всередині, і надписати розрахунок співвідношення їхніх об'ємів?

Всі оці аксесуари Бажанової поезики — не екзотизми, не плата гігантomanії та ходульності. Вони віддзеркалюють час великих потрясінь планетарного масштабу, які збудила Жовтнева революція. «Вдарив революціонер — захитався світ», — сказав Тичина, і це

не чергова гіпербола, а свята істина. «Десять днів, що потрясли світ»,— сказав Джон Рід, і це — свята істина. Апокаліптичні видіння біблії меркнуть перед гігантським здвигом Великої Жовтневої революції, бо вона не лише висадила в повітря старий лад, а й започаткувала новий суспільний устрій, народила нову людину-творця, мислителя і зодчого. Як день творення сприйняв революцію Бажан і од першого свого друкованого слова став у ряди будівничих її.

Великі діла з руки лише великим людям. І вони прийшли в Бажанову поезію з реального життя:

Піднісши свій стяг жалібний
І зціливши серце своє,
Встає він,— і вождь, і водій,—
Ленін мільйонних встає!

(«21 січня»)

Творення нового світу нечуваного розмаху можна було охопити, лише поставивши поетичну кінокамеру на найвищому гребені подій, аби кожний індивідуум вивищувався в центрі планети, на видноті всього людства й історії. Саме в такому ракурсі працює Микола Бажан, оскільки це — в характері його поетичного світобачення.

Масивні коні, п'яні коні
Мотуззя рвали, пруги шлей,
Тягли в проклятім перегоні
Тупі потвори батарей...
Услід подоланій колоні
Тьма волочила мокрий шлейф.

Точний, карбований ритм, і в той же час — важкий, бо важка фактура кожного зримого предмета («масивні коні», «тупі потвори батарей») доповнюється відповідним звукописом, де переважають глухі «т» і «п», що часом перериваються різким «р»; виключно точно дібрані зорові, аж відчутні на дотик означення («п'яні коні», «тьма волочила мокрий шлейф»),— все це вводить нас у тривожну атмосферу відступу, покvapливого, але не панічного, а за всіма законами військової стратегії, і свідчення тому — залізний ритм вірша.

З хаосу, з уламків, з первісного сирого матер'ялу твориться новий світ соціалізму, прекрасний у своїй могутності і перспективі. І прекрасні, антично монументальні люди, що творять його:

Залізо б'ють і гнуть прекрасну мідь
В горбатих м'язах руки чоловіка.
Над землею гримить,
Над старою землею гримить,
Як марш нечуваних століть,
Будування висока музика.

(«Будинок»)

Люди ці красиві фізично й духовно, вони чесно дивляться у вічі один одному, відкриті серцем. Їм нічого ховати й приховувати, оскільки за ними — майбутнє. Вони рішуче нетерпимі до тих, що існують одразу в двох вимірах, живуть подвійним життям: про людське око — в масці, і справжнім — у собі, у своєму закутку.

Це люди вчорашнього дня, у всі часи небезпечні своїм роздвоєнством, оскільки важко передбачити, як вони діятимуть в тій чи тій ситуації. Та особливо небезпечні вони для молодого соціалістичної держави, яка тільки ще ставала на ноги під дулами імперіалістів усіх рангів і мастей. Не взявши в лоб, ворог намагався пробратися з тилу, через людські душі, і саме в роздвоєних душах він знаходив щілини.

Як поет і громадянин, Микола Бажан не міг не відчувати цього. Обравши в «Гофмановій ночі» за мішень роздвоєнство взагалі, він уже в «Смерті Гамлета» з категорично класових позицій визначив його доконечну вартість. «З'ясовано: всякі божественні Януси насправді вдивляються тільки назад».

Поет тонко вловив осердя обивателя, відтак удар його був і точний, і вчасний. Адже міщух — то не тільки простодушний прихильник філософії шлунка. На масному ґрунті класичної прусської обивательщини виростав ядучо-коричневий гриб класичного фашизму.

Старі контррозвідники й чисті поетики
Укупі в святих хрестоносних полках
Вивчають скорочені курси естетики
Погромів Петлюри і кар Колчака.

(«Смерть Гамлета»)

Війна бродила уздовж наших кордонів. Тягло порохом. Треба було не лише самому готуватися, а й готувати молоду зміну до наступних боїв. Вчити її мужності на досвіді і взірцях героїв революції і громадянської війни.

Поет звертається до образу вірного лєнінця, більшовика Сергія Мироновича Кірова. Поема «Безсмертя» стала віховим здобутком усїєї нашої літератури.

З її сторінок, як з постаменту, зійшов і став у лави зодчих і воїнів визначний державний муж і прекрасної душі людина, щоб діяти, вести і надихати:

Живи, життя безсмертне!
Живи, священна славо
Людей, які зродились,
щоб смерть перебороть!
В життях мільйонних жити —
їх вічне й горде право,
Здобуте у безсмертя
і влите в дух і плоть.
(«Безсмертя»)

Саме такими людьми, що здобули «вічне й горде право... в життях мільйонних жити», постають перед нами луганський робітник Петро Цупов та п'ятеро його синів з поеми «Батьки й сини», що своєю кров'ю й життям відстояли завоювання революції. Ще раз підтвердивши ту високу правду, що Жовтнева революція здійснювалася не героями-одинаками, а наро-
д о м. І цей народ, що пізнав щастя волі, непоборний.

Вони не згинули, вони живуть і нині.
Вони готові встать на перший клич війни.
Нехай посміє хтось загрозувати країні,
Де є такі батьки, де є такі сини!
(«Батьки й сини»)

Історичну справедливість цих слів ствердили уже перші дні Великої Вітчизняної війни. Бажан з окопів першої лінії мав нагоду бачити своїх героїв і синів їх у дії, в хвилини найвищого спалаху духу, коли вони йшли в рукопашну на озброєного до зубів ворога. Уже відомий і шановний на той час поет-орденоносець Микола Платонович вирушає на фронт як співробітник газети «За Радянську Україну», потрапляє в «казан» Сталінградської битви. Його поезії — в наступі, в похідних колонах армії-визволительки, в солдатських шинелях працюють на перемогу. Поета ніколи не по-
лишає певність у тому, що ми здолаємо ворога, бо:

Ніхто з людей в цей бій такий не входив,
Не зміг такого подвигу сягти,
Як ці спокійні воїни народів,
Які не можуть не перемогти.
(«Дорога»)

Ще до війни він звершив справжній літературний подвиг, переклавши на рідну мову перлину світової класики — «Витязя в тигровій шкурі» геніального спів-

ця Грузії Шота Руставелі. Його грузинські й узбеки-станські цикли увійшли в надбання поезій братніх народів, вони стали тим кленовим мостом, на яких зустрічаються щирі друзі по духу.

Поет глибоко національний, він високо несе прапор інтернаціонального єднання, з шанобливою повагою приторкаючись до звичаїв і традицій різних народів. Не поверхова гонитва за екзотикою невідомих країв привела його до Англії й Італії. Він повернувся звідти збагачений духовно, збагачений на друзів, котрі зустрічали його не лише як поета, але і як повноважного представника соціалістичної держави, в якій вони вбачають свою надію. На цю доброзичливість Бажан відповів вагомими циклами поезій, котрі наблизили до нас далекі краї на відстань потиску руки.

А його блискучі переклади з Рільке, котрий навіть у себе вдома вважається складним для розуміння! І раптом з-під Бажанового пера озвався до нас чистий голос чудового німецького поета, влившись прозорим джерелом в духовне море українського читача.

Воістину у справжнього поета немає старості. Це ще раз підтверджує творчість Миколи Платоновича: його останні за часом книги і публікації в періодиці звучать мудро, свіжо і юно. І вчасно.

Висока поетична школа, ваговита фактура вірша, філософська глибина, суто бажанівська монументальна брилуватість і по-юначи новаторська сміливість позначають його недавню поему «Боги Греції».

В період великих соціальних потрясінь, коли йде революційна руйнація старого в ім'я нового, кращого, до прогресивних чинників, до конструктивних сил часто примазуються спекулятивні елементи, котрим революційні гасла потрібні лише для того, аби під димовою завісою красивих слів урвати якомога більше для себе. Серед цього шумовиння трапляються й просто декласовані елементи, яким руйнація саме на руку, бо в колотнечі й паніці легше залізти в чужу кишеню.

Різноголосиця лиць і пригод,
До переможців присталий наброд,
Здатний стріляти, рубати, сікти,
Але в майбутнє не годний ввійти.

Всіляких доль шалена плутанина,
Посліддя битв, лахміття різних січ,
Огнем війни обсмалена картина
Строкатих форм, озброєнь і облич...—

в отакій ось якості увіходив восьмий полк до Умані 1918 року. І все ж, цей збурений наброд скоряється залізній волі політкома, бо за ним — історична правда і перспектива, за його плечима — конструктивна програма більшовиків, і це відчуває стихія.

Людина широких поглядів, неперевершеної ерудиції, академік, депутат Верховної Ради республіки, член Центрального Комітету Компартії України, незмінний член президії нашої спілки, увінчаний Зорею Героя Праці і лаврами Ленінської та Державних премій, він щодня йде на роботу, у свій скромний кабінет головного редактора видавництва УРЕ. Править, вичитує, звіряє як простий трудяга-редактор. Пунктуальний і непомітний.

А тим часом ім'я його вже давно стоїть поруч імен Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосяри, Олександра Довженка — в ряду класиків сьогочасної української літератури. Стоїть твердо і по праву, бо віддав і віддає він поезії всю повноцінність свого красивого і щедрого життя.

1974

ВАРТІСТЬ НЕПЕРЕХІДНА

Пізнавав і одкривав я Олеся Терентійовича не одразу, поетапно, в міру просування по вибоїстій дорозі досвіду. Як цікаву й серйозну книжку. Скажімо, Пушкінів «Євгеній Онегін» читається й сприймається зовсім по-різному — в школі, в студентській аудиторії і в роки, коли ти вже осмислюєш роман з верховини пережитого, сам, без програмних уточнень і суфлерських нагадувань.

Так от, у школі, «характеризуючи образи» Шури Ясногорської, Юрія Брянського чи того ж Хоми Хаецького, я споглядав Олеся Гончара на шанобливій дистанції, поза часом, поза всім отим, що, зрештою, наповнює людину натурою, окреслює її особу «во плоті». Він був для мене об'єктом вивчення у своїй класичній непорушності і хрестоматійній недоторканості.

Це вже нині я з подивом відзначаю, що тодішньому авторові славнозвісних «Прапорonoсців» не було ще й тридцяти.

Якщо поверхово поглянути на «послужний реєстр» Олесь Терентійовича (а він, той реєстр, досить солідний), може здатися, що чоловік народився у сорочці. Певне, чимало читачів, не втаємничених у біографію письменника з усіма її крутими зламами та підводними течіями, так і думають.

Мушу розчарувати їх: життєпис Гончара дуже легкий і непростий.

Він рано залишився без матері. Рано (чотирнадцяти літ, одразу ж по закінченні семирічки) пішов на свій хліб: обдарованого юнака, який ще в школі брався до віршів, запросили до козельщанської районної газети.

З цього часу над молодим Гончаром, здавалось би, засяяла щаслива зірка. Він закінчив Харківський технікум журналістики (1937), працював в обласній комсомольській газеті «Ленінська зміна» і нарешті сягнув верховин своєї мрії: вступив до університету.

Справді, то був час сподівань і звершень. Дедалі частіше його оповідання з'являються на шпальтах обласної й республіканської преси. Все уважніше до нього починають приглядатися літературні метри. Нарешті 1940 року виходить друком перша повість «Стокозове поле».

Так добре взялися сходи на його ниві, такий щедрий ужинок обіцяли вони, так гарно йшлося, як... не перед добром, кажуть у нас. Я далекий від цього обачного фаталізму, але ж сталося...

Війна потужністю в стонадцять мегатонн потрясла увесь світ аж до околиць його. Що вже казати про нашу країну, якій долею суджено було стати епіцентром цього жахливого вибуху!

Війна змітала цілі міста і села, вона диктувала свої жорстокі закони, знизивши вартість і вагу людського життя до дев'яти грамів свинцю прицільної чи випадкової кулі. Важкі бомби й снаряди зрушували й зміщували укладену мільйонами років структуру ґрунтів. Летіли шкереберть далекосяжні особисті й державні плани.

Горіли в сплюндрованих квартирах мрії і сторінки недописаних романів та поем.

Так, війна потрясла і зрушила структуру ґрунтів уже, здавалось би, давно заснулих епох. Але ні на гран не похитнула структури нашого духу, наших ідеалів і принципів.

Пізніше у зверненні «До чеських читачів» з нагоди празького видання його «Прапорonoсців» Олесь Гончар писав: «Думка про створення цієї книжки вперше зародилася в Празі, в бурхливім травні 1945 року. На Гібернській, 7, у тій кімнаті, де свого часу був наш безсмертний Ленін. Після грандіозних боїв ми, солдати Червоної Армії, прийшли вклонитись його слідам і звітували йому. Як частка цього великого солдатського звіту згодом виникла книжка, яку маєте перед собою.

Про кого вона? Хто її герої? Чехія бачила їх, золота Прага вітала їх. Це прості радянські люди, вояки... армії-визволительки. Це ті, що розгромили фашизм, що пройшли по країнах Європи як прапорonoсці найвищої правди, справжнього гуманізму».

У лави «прапорonoсців найвищої правди» на поклик священного конституційного обов'язку, на поклик власного серця став і Олесь Гончар. Почав він свою воєнну одісею в складі студентського батальйону. Довелося йому скуштувати й гіркоти відступу, і розпачу оточення, і важкого поранення, і великої радості переможного наступу. І вже коли й справді він народився в сорочці, то та його сорочка і просолена потом, і обагрена молодю кров'ю, і посічена осколками. Тому їй так пасує найвища солдатська нагорода — орден Слави.

Про все це згодом Олесь Гончар розповість у трилогії «Прапорonoсці», романах «Людина і зброя» та «Циклон», у повісті «Земля гуде» та в численних оповіданнях. Усе це переживу заново і я в другому прочитанні, коли познайомлюся з автором ближче, вже не лише як з письменником, а і як з людиною, громадянином, старшим товаришем і наставником...

Письменник у нашому суспільстві — на особливому становищі, він, як ніхто інший, — завше на видноті. Кожен його жест, кожне слово, сказане з високої трибуни чи кинуте мимохідь в інтимному колі, кожен погляд, усміх з благоговінням ловить читач. З благоговінням і водночас — із ревнивою прискіпливістю, зв'яючи свій, створений уявою ідеал з оригіналом. Найменше відхилення, найменший програш у цьому порівнянні карається нещадно.

Я мав нагоду спостерігати Олеся Гончара в різних ситуаціях і обставинах: за державною трибуною, в колі добрих друзів, в екзальтованій атмосфері студент-

ської аудиторії і статечній тиші сільського клубу, в діловому гулі засідань президії Спілки письменників, на приййомах зарубіжних гостей з усіма належними при цьому протокольними умовностями. І жодного разу він не «зрадив» отого образу, який склався в моїй свідомості протягом багатьох років.

Рівний з усіма, уважний, він ніколи не допускає фамільярності зі свого боку і всім виглядом, складом і структурою поведінки не допускає цього й щодо себе. З ним, проте, кожен почувається впевнено й надійно. Він не сковує своїм авторитетом ініціативи, дає простір жартові і вміє непомітно, доречною реплікою підтримати свого колегу.

Він не вміє грати своїм обличчям. Коли його щось дратує, увесь нахмарюється, погляд загострюється. Каже правду, хоч якою б гіркою чи прикрою вона була, у вічі, відкритим текстом. Але ніколи не переходить на особисті чи дріб'язкові кпини.

Чужий біль, фізичний чи душевний, сприймає як свій. Він, той біль, одбивається в усій його постаті, в очах, у вміть посірілому і постарілому обличчі. В такі хвилини ладен перебрати на себе удари долі, роковані товаришеві, ладен пробачити потерпілому давні й недавні образи.

Усмішка у Гончара особливо красива. Вона осяває всього його дивним, м'яким сяйвом. Тоді він стає відкритий, доступний, аж по-хлоп'ячому наївний.

Якщо правда, що кожна людина — це ціла планета, то письменник, вважай, — ціла сонячна система зі своїми супутниками, магнітними бурями, з періодами неспокійного сонця. У взаєминах між творчими людьми є свої особливості, своя специфіка, в підході до кожного індивідуума потрібен винятковий такт, вроджене чуття міри.

Як і в кожного з нас, у Гончара є свої особисті творчі симпатії й антипатії, є щирі прихильники і не менш щирі опоненти. Але, чимало років очолюючи Спілку, він, коли йшлося про інтереси української радянської літератури, вмів підніматися над своїми уподобаннями й смаками, був рівний і одвертий з усіма. І якщо й ставав першим, то тільки — першим серед рівних. Уважний до кожної особистості, він завше був об'єднуючим началом, гуртував письменників різних характерів і стильових спрямувань на спільну, партійну справу.

Та прихильний до всього талановитого, він, проте, ніколи не поступається перед натиском зарозумілої графоманії, завжди й усюди дає гідну відсіч кололітературному болоту, хоч це нерідко коштує йому і нервів, і здоров'я.

Принциповість, безкомпромісність Олеса Гончара випливає з його чіткої партійної позиції, з усвідомлення свого високого покликання й обов'язку: творити для народу, бути рядовим бійцем і водночас — сурмачем його, не лише декларувати, а й на практиці утверджувати ленінські ідеали. На одній із нарад молодих він сказав: «В літературі нема нічого нейтрального. Якщо твір не допомагає, то він неминуче завдає шкоди, хоча б уже тим, що засмічує літературу й нівечить смаки читача... Вузький, утилітарний підхід несумісний із справжнім мистецтвом. Тільки велика гуманістична мета здатна викликати до життя твори справді епохальні, здатна проінняти творчість митця вогнем і щирим пафосом».

Не раз йому доводилося бувати за кордоном у делегаціях різних рівнів і рангів — аж до представництва в ООН. Комуніст воєнного призову, він гідно репрезентує своє суспільство, свій народ, особистою поведінкою і діями агітуючи за наш, радянський спосіб життя.

У тих численних подорожах за межі Вітчизни траплялося йому нерідко віч-на-віч стрічатися не лише з друзями, а й одвертими ворогами нашого ладу. В деяких вельми напружених ситуаціях можна було б і уникнути прямих конфронтацій, пригасити гостроту дискусії ухильними відповідями, туманними недомовками. Але те — не в характері Гончара. Він ніколи не уривав фрази на вигідному для себе місці, не плив за кон'юнктурою настроїв аудиторії, не переходив до оборони, а йшов в атаку на ідейного ворога у повен зріст. Цю його рису особливо високо шанують наші численні друзі за рубежом.

Будьмо одверті, принциповість не завжди оплачується лише вдячністю. У своїй майже сорокарічній літературній практиці Гончарові доводилося натикатися і на холодне нерозуміння, зазнавати не лише справедливих, а й упереджених докорів критики. Взагалі у такій делікатній, неоднолінійній сфері, як творчість, це неминуче. Відтак, характер, сила і вартість письменника випробовуються не лише славою, а й тим, як

він реагує на критику, як сприймає примхи фортуни.

Олесь Гончар знає собі ціну. Йде це в жодному разі не від самозакоханості та самовпевненості, а від усвідомлення ним високої ролі письменника і тих великих завдань, які покладає на нього суспільство. Митець у нашій країні осяяний безмежною довірою читача, отож літераторові треба виробити в собі неабиякі якості і чесноти, щоб стояти на рівні цієї довіри. Легковажити своїм ремеслом, бавитися ним, спрощувати собі завдання, підіграючи пересічним смакам, — це означає зраджувати високим традиціям свого цеху.

Рубінштейн якось сказав: «Писання — задоволення, друкування — відповідальність».

Це правило святе для Гончара. Навіть у своїх численних виступах перед колгоспниками й учнями, у найрядовішій газетній замітці він ніколи не йшов на експромт, і якщо й доводилося говорити йому експромтом, то кожне слово, кожну фразу виважував найвищою мірою серйозності. І цим Олесь Терентійович особливо близький до Павла Тичини.

Я вже не кажу про роботу Гончара над оповіданнями, повістями й романами, де письменник просто-таки нещадний до себе. Править він уже навіть по верстці — чорно, не полишаючи в спокої і апробовані, визнані читачем твори при перевиданні.

Одне слово, він знає справжню ціну письменницькому хлібові, тому твердо відстоює свої творчі принципи, свою позицію, бо виважені вони на терезах його громадянської совісті й пильно звірені з життям.

Отже, здається, знав я про Гончара не так уже й мало. І все ж, що ближче підходив до його квартири, то відчутніше пробирав мене гострий холодок якоїсь внутрішньої тривоги. До того ж я запізнювався. За інших обставин оцю неточність можна було б списати на традиційну, поетичну забудькуватість. Але я виконував завдання редакції, а поведінка журналіста регламентується хоч і не писаним, але залізним міжнародним цеховим правилом: за всіх обставин бути винятково точним і пунктуальним.

Візьміть до уваги й те, що йшов я на зустріч з Олесем Гончаром — кандидатом у члени ЦК КПРС, членом ЦК Компартії України, членом Всесвітньої Ради Миру, академіком, головою Республіканського Комітету захисту миру, людиною, яка щомісяця одержує

близько трьохсот листів, засідає в численних комісіях і комітетах, республіканських, союзних та міжнародних, виконує нелегкі, а часом і досить складні обов'язки депутата Верховної Ради СРСР; я йшов до письменника, який має за плечима трилогію «Прапорonoсці», романи й повісті «Таврія», «Перекоп», «Людина і зброя», «Тронка», «Циклон», «Бригантина», «Берег любові», десятки есе, оповідань, що витримали сотні видань багатьма мовами світу загальним тиражем близько 20 мільйонів примірників.

Я мусив пам'ятати й те, що людина, якій виповнюється шістдесят літ, має свої усталені звички, правила, а коли хочете, й примхи, на які журналістові треба зважати, тим паче, коли твій співрозмовник увінчаний усіма найвищими державними республіканськими й союзними літературними лаврами аж до Ленінської премії, коли його слава вже давно переступила поріг країни.

Зваживши все те, я й почав свою розмову... з ризикованого ходу, запитавши, як він, Гончар, ставиться до слави чи ще локальніше — до похвали.

Він стоїть упівоберта до мене, в профіль, заклопотано перебираючи якісь папери: лаштується в дорогу на свою улюблену Херсонщину, де вже чекають його виборці. В кімнаті зависає не зовсім затишна для мене тиша. Аж ось нарешті обличчя його торкає усмішка, трохи замислена, трохи іронічна.

Відповідає Гончар непоквапом, м'яко погойдуючись на характерному полтавському «л». Говорить про те, що слава творчій особистості потрібна, адже вона народжує отой дух здорового змагання, який викрешує іскру натхнення, подвигає митця вперед у задумах і звершеннях і — в розумних дозах — не дає самозаспокоюватися.

Поки він говорить, я дошукуюсь у своїй пам'яті вагомих підтверджень на користь співрозмовника і зупиняюся на відомому вислові Карла Маркса: «...Поет... потребує схвалення і поклоніння. Гадаю, що це властивість самої природи».

Повною мірою це стосується й прозаїка. Справді-бо, творча праця має свою особливу специфіку: митець працює віч-на-віч із собою, зі своїм сумлінням, об'єднуючи в одній особі і виконавця, і критика, і останню інстанцію, яка визначає якість та вартість зведеного. Спалахи натхнення, муки й сумніви, радість перемог

і гіркота поразок — усього цього не бачить читач. Він сприймає і поціновує роботу письменника вже в кінцевому її наслідку.

Тому похвала, добре слово заохочення — це і є ота перша нагорода літераторові, вона не лише гріє честолюбство, а й засвідчує потрібність, немарність його праці. Але тільки в тому разі, коли все те йде від щирого серця. Коли ж похвала нещира чи безоглядно сліпа, вона може й зашкодити, особливо — молодому письменникові, у якого організм ще не вельми загартований. Досвідченому ж літераторові, який навчився «читати між рядків» і відчуває найменшу фальш, подібні вихвалання просто псують настрої, дратують, примушують червоніти за отого запопадливого златоуста.

— Одне слово, часом усе це заважає працювати,— підсумовує Олесь Терентійович.

При цій нагоді мені згадалися мудрі слова Марка Катона: коли дехто дивувався з того, що багатьом — недостойним цієї шани — воздвигнуті статуї, йому ж — ні, він відповідав: «Мені більше до душі запитання: «Чому ніде не стоять твої статуї?»,— аніж: «Чому вони стоять?»»

На цьому ми й покладали підвести ризику.

— Скажіть, Олесю Терентійовичу, вам важко працювати?

— Ну що ви?— одразу і рішуче заперечує він.— Тоді, в той благословенний час творення, все довкола бачиться в якомусь сліпучому сяйві, все твоє ество просотане цим нетутешнім світлом... І лише по закінченні роботи відчуваєш, як ти жорстоко втомився. Та ще огортає туга, як після розлуки з найдорожчим...

Якось Гончар сказав: «Я належу до тих письменників, які майже завжди лишаються невдоволеними своєю роботою. Певно, це природне почуття, що відбиває якусь вічну невідповідність, той майже неминучий розрив, що відділяє художній задум від його втілення. Досягти повної гармонії мало кому вдається, але до цього треба прагнути кожному».

Проклавши для пом'якшення оцю цитату, ставлю найважче запитання:

— Скажіть, у якому творі вам видається отой «розрив» найменший, а в якому — найбільший? Або давайте я поставлю запитання «в лоб»: який твір вам особливо найбільше подобається, а який — найменше?

Він гостро зиркнув на мене, різко відповів:

— Для батьків усі їхні діти найкращі!

Я передбачав саме таку відповідь. Подібне запитання письменникам дуже не подобається. Не сподобалося воно й Олесеві Терентійовичу. І все ж...

— І все ж,— уже м'якше, розважливіше сказав він,— мабуть, найбільше моя душа лежить до «Прапороносців». Це як перше кохання, яке назавжди залишається в тобі і з тобою. Була й зріла любов, але ота перша — найсвітліша...

Над «Прапороносцями» йому працювалося легко. Він виконував свій обов'язок солдата, що в судний час, перед лицем загиблих на полі бою побратимів поклявся: «Якщо лишуся живим, розповім про вас».

Так, йому працювалося легко, хоч умови для роботи були важкі, власне, їх не було: в сьак-так збитому «курені» багатодітної сестри, при каганці, в нестатках першого повоєнного року. І все ж — то було справжнє свято!

— ...Щодо другої половини запитання... Найважче мені давався роман «Перекоп». І за опором матеріалу, і взагалі...

Відамо належне мужності Гончара: небагато письменників одважаться стати вище свого «я», поглянути на себе критичним оком. Це ще раз підкреслює його професійну чесність, силу таланту і впевненість у собі.

З такою ж чесною суворістю він ставиться до творчості і своїх ровесників, і молодих літераторів. Бо й сам пройшов вимогливу й вибагливу школу у визнаних майстрів пера, з-поміж яких з особливою теплотою згадує своїх перших редакторів і вчителів: Петра Панча, Юрія Яновського, Олександра Довженка.

Олесь Гончар як письменник виріс на надійному ґрунті доброї реалістичної школи Коцюбинського, Стефаника, Васильченка, Тесленка. Йому світило сонце безсмертної поезії Котляревського і Шевченка, Франка і Лесі Українки. Він брав уроки майстерності в Юрія Яновського, Олександра Довженка, Андрія Голівка... Брав творчо, виробляючи свій стиль, свою, притаманну лише йому, Гончарові, інтонацію.

У літературному многоголоссі його голос звучить чисто, в оригінальному, неповторному тембрі. В його творах героям дихається легко, на повні груди. Є щось у тональності романів Гончара від широчині степів

Таврії, від пастельної м'якості полтавського ландшафту. Фраза у нього розлога, вона тече десь аж за голубий серпанок марева, але не губиться, не гасне, а перевисає за обрій. Є одне місце в «Циклоні», яке уже вкотре зупиняє мене чимось незбагненно таємничим, чимось таким... дrevньопервородним: «Щоранку з далечі побережної з'являється він... Безлюдно, гори в пошматованім прядиві хмар, сиво і мокро вони обснували по схилах ліси, море жене й жене крутогриві вали, буйок, незникний ні в яку погоду, хилитається десь серед лиснючої гойдави бурунів, пірнає та виринає між ними самотньо, а тут — так само самотній на всім узбережжі — з'являється хлопчик... Між ним і морем ніби виникає контакт, не збагненне ніким іншим взаєморозуміння, виникає гармонія, породжена й підтримувана чимось для нас недоступним...

...Море шаленіє, прибий стугонить, бетон, поламаний штурмами, лежить всюди навалом, а над усім цим у цілковитій безтривожності, з своїми думками якимись щоранку бредє, бовтаючи портфелем, юна людина. І щоранку несе в собі оту невиситенну жагу вистежувати по берегу щось зовсім, може, й незначне для нас, а для нього, школярика, таке важливе, таке вражаюче...

...Пішло й пішло чиясь дитинство, зовсім не схоже на Сергієве... Оператор смутковито проводить школярикову постать:

— Ось він, син людства... Маленький, капловухий Геракл у каскетці... З антики прямує в майбутнє...»

— В третє тисячоліття,— підхоплюю і запитую:— А скажіть, Олесю Терентійовичу, чи сягали ви в юні літа за оту, далеку тоді, а тепер уже й зовсім близьку грань?

Він сидить упівоберта до мене, у профіль. Неяскове світло м'яко лягає на акуратно зачісане назад волосся над високим, відкритим чолом. Глибокі карі очі дивляться уважно й точно. В голосі — тихе замислення людини, яка багато бачила, багато пережила за свої шістдесят.

— Чи думалось у ті роки про двохтисячний? Відверто скажу: в той час це було скоріше із царини фантастики. Хоч усі ми були зачаровані на майбутнє...

Чи думав він у той жорстокий час, між життям і смертю, про двохтисячний? Він — один з тих мільйонів рядових великої армії, що заслонили від смерті

мое дитинство і дитинство отого маленького сина людського з його роману «Циклон», який з антики крокує в майбутнє, в третє тисячоліття...

Я певен — думав, і саме в ту мить, у судний час, коли перед лицем загиблих побратимів присягнув: «Якщо лишуся живим, розповім про вас». І ще я певен: та клятва була початком роману «Прапорonosці».

Трилогія «Прапорonosці» посідає особливе місце не тільки в творчості Гончара, вона потужно височить на всесоюзному літературному обрії своєю епічною масштабністю і самобутніми обрисами. Верховина її і сьогодні, крізь серпанок трьох десятиліть, бачиться так само чітко, як і в те літо 1946 року, коли роман уперше постав перед читачем зі сторінок «Вітчизни».

У чому таїна неперехідної вартості цього твору, десятки разів виданого і перевиданого різними мовами світу? Так, Гончар писав його по гарячих слідах, прямо з «оригіналу», рукою солдата, який пліч-о-пліч зі своїми майбутніми героями йшов трудними дорогами війни. Не було у нього тієї часової дистанції, так необхідної для відбору з маси фактів і подій найсуттєвіших, найхарактерніших, не було, здавалось би, й часу для глибинного осмислення та переосмислення їх. І все ж письменник зумів здолати магнетичне силове тяжіння локальних подій, відтак роман став не просто документом, а художнім документом всенародної епопеї.

То в чому ж усе-таки таємниця? В глибині і силі таланту? Поза всяким сумнівом! Але не лише щедрим талантом автора можна пояснити успіх «Прапорonosців». А передовсім тим, що й сам Гончар, і його герої були готові взяти на себе роль прапорonosців. І Хома Хаецький, і Шура Ясногорська, і Воронцов, і Брянський, і Маковейчик — то не просто солдати, що на великому театрі війни бачаться малими складниками маси. У Гончара вони не нівелюються в тій масі, а вишуються кожний зі своїм обличчям і характером над огромом фронтів, над усією системою траншей безмежного ратного поля війни. Це не герої, народжені обставинами. За будь-яких обставин вони завше стоять над обставинами, оскільки живуть не одним днем, а мрією про майбутнє, на шляху до якого став ворог. І ворога цього «не об'їхати, не обійти, єдиний вихід — змести!».

Суто мирні люди, інтелектуально багаті натури, що тонко відчують і живуть духовним життям, вони цікаві не лише у виняткових обставинах війни, а й у мирних щоденних турботах. У найтяжчих випробуваннях вони не втрачають своєї гідності, оскільки крізь кров, піт, вогонь і попіль бачать голубе небо мрії.

Звідси веде свій родовід Гончарів романтизм і небуденність його героїв — людей нового світу, що усвідомлюють свою причетність і відповідальність за долю всього світу. І в цьому усвідомленні своєї історичної місії прапороносців вони рівновеликі: і кадровий офіцер, комуніст зі стажем Воронцов, і потомствений подільський селянин Хома Хаєцький.

У «Прапороносцях» немає вражаючих батальних сцен, карколомних ходів і поворотів. Драматизм передислоковано у сферу духовну, динамізм роману виростає на зіткненні і розвитку характерів, відтак, трилогія з однаковим інтересом читалась і тридцять з чимось літ тому вчорашніми солдатами, і сьогодні од першої до останньої сторінки тримає в напрузі людину, що народилась уже після 9 травня 1945 року.

Роман цей — ключовий для всієї творчості Олеся Гончара, він зумовив інтонацію подальших творів письменника, самотутню, поетично піднесену, зачаровану людською добротою, суто гончарівську інтонацію. Навіть у такому суворому, я б сказав, знервованому романі, як «Людина і зброя», де людські стосунки, вчинки і характери вкрай оголені трагедією перших днів війни, тягарем відступу, де кожна фраза болить і кровоточить, як рвана осколочна рана, де атмосфера просякнута важким солдатським потом, порохом погаром, а інколи й відчаєм, — навіть у цьому романі гончарівська інтонація чистої людяності домінує. Особливо в зображенні жінок — цих учорашніх наївних студенток, які під ударами долі стали мудрими і мужніми, матерями людськими, Ярославнами двадцятого століття.

З-поміж інших визначних чинників, що творять в людині Людину, важлива роль належить пам'яті. Уже з першого ж подиху свого прилучається людина до пам'яті, бо озивається вона до неї із матеріної коліскової, із дідової казки чи притчі. А відтак, опираючись на пам'ять, ступає людина у великий і розмаїтий світ.

Причому пам'ять в людині побутує не просто як згадка чи спомин, вона активний чинник у її реальному бутті. «Дій так, як учора», або ж «не роби так, як учора» — це вже перший осмислений аналіз сьогodнішніх дій, оцінених з позиції минулого досвіду, себто тієї ж пам'яті.

Отже, твоє теперішнє, доточене вчорашнім досвідом батьків, з миті подовжується в роки. Помножене ж на історичну пам'ять суспільства, особисте життя розпросторюється на десятиліття і віки, бо стає ланкою в неперервному колі, що є основою спіралі вселюдського поступу.

Саме до таких роздумів схиляє новий роман Олесь Гончара «Твоя зоря», удостоєний Державної премії (1982). Новий він якоюсь мірою і для самого автора, і почасти для сьогочасної української прози. Не тільки тим, що Олесь Гончар разом зі своїми героями довше, аніж у інших своїх творах, обертався за межами Вітчизни, в кліматі чужого нам способу життя. Не тільки тим, що головний герой — Кирило Заболотний — дещо новий для автора тип уже навіть за службовою анкетною: професіональний дипломат.

Але це, так би мовити, зовнішні ознаки. Визначальна ж новизна роману «Твоя зоря» бачиться мені насамперед у тому, що герої його діють у минулому, сучасному і в майбутньому водночас. Що вони є і поціновувачами історії, і самі ж являють ту історію в сьогodнішньому, проектуючи її на майбутнє. Одне слово, в цьому романі Олесь Гончар найближче підійшов до розв'язання Флоберової формули субстанції часу у мистецтві: «Минуле — це те, чого вже немає; майбутнє те, чого ще немає; теперішнє абсолютно миттєве, воно невпинно рухається, а мистецтво виймає з цього потоку те чи те явище і робить його вічним». І спростував твердження того ж таки Флобера, що «теперішнє абсолютно миттєве». Певне, воно б і справді було миттєвим на тлі і в контексті безначального та безмежного всесвіту, аби людина, позбавлена історичної пам'яті, вважала, що все і починається з миті її народження, і завершується, коли вона відчалує од берегів Лети.

Кожне суспільство у своєму духовному портреті відбиває риси окремих громадян. Так само в кожному громадянині, мов у краплі води, віддзеркалюються стиль і спосіб життя суспільства.

Кирило Заболотний належить саме до тих людей, в духовному портреті котрих риси нашого способу життя проступають найвизначеніше. Ця його якість набуває особливо високої вартості ще й тому, що він за своїм фахом — повноважний представник Вітчизни за межами її. По ньому чужий світ складає своє перше враження про наше суспільство.

Сам Кирило Петрович далеко не адекватний тому стереотипові традиційного дипломата, що витворився у нашій уяві: багатозначна стриманість, відрегульованість міміки і жестів, мінімум емоцій при суворому дотриманні протоколу. Заболотний — увесь в дії, йому до всього діло, він безоглядно кидається на допомогу потерпілому, часом порушуючи отой самий протокол. Одне слово, випадає з рамок стереотипу, а в декого із своїх колег зажив слави дивака.

І при всьому тому, саме йому доручають розв'язувати найскладніші вузли, полагоджувати найзаплутаніші проблеми. В чому ж отой особливий магнетизм особи Заболотного?

Передовсім, у цілеспрямованості, у внутрішній переконаності, духовній наповненості, отже — надійності. У всіх випадках він діє за законами совісті, себто за моральними нормами свого суспільства, яке виховало в ньому високе чуття інтернаціоналізму, усвідомлення особистої причетності і відповідальності за все, що діється на землі.

Роман починається із сердечної залюбленості Кирилла Петровича в дітей. І впродовж усього твору діти осіняють його своєю наївною чистотою аж до останнього трагічного польоту в ім'я знову ж таки дітей.

Любов до малечі у Заболотного зумовлена спогадами про власне нелегке дитинство, про тяжку долю дітей війни, про оті червоні Романові яблука добра, що світили Кирилові через усі лихоліття. Відтак, кожне добре діло, сподіяне ним, — то червоне яблуко на межовому стовпці його життєвого шляху.

Пам'ять не лише якір, що утримує особу від сумної і сумнівної долі перекотиполя. Вона надає його морально-етичним принципам стабільності, свідості, обов'язковості, виховує почуття підзвітності своїм вчинків і дій перед чимось неперехідним. Робить людину духовно виповненою, цікавою, якщо хочете, — колоритною, і, зрештою, надійною, що високо поціновується, особливо дітьми.

Роман «Твоя зоря» тонко, без ходульної риторики та плакатної патетики, апелюючи до найінтимніших порухів людської душі, у всій об'ємності вивершує високість нашого способу життя, протиставляючи його пластмасовій бездуховності буржуазного світу. На це злагоджено «працюють» всі складники твору, аж до мелодики і мовної стихії включно.

Чужий нам світ готить і жене залізною, засліплений жовтавою метою зиску. Де вже тут до розмислів над буттям, до краси земної, коли кожна зупинка загрожує тобі бути розчавленим, зметеним у кювет. Жени, бо час — гроші, і не здумай звернути на якусь зелену галявину. Там на тебе чигає смертне поле, заміноване зловісним «Приватне!»

Я особисто мав нагоду побувати в Америці, а також у Канаді. І з усією впевненістю очевидця засвідчую, що Олесь Гончар зумів адекватно передати чужий нам світ не тільки зовні, а й зсередини, не тільки словесним, а й звуковим рядом. Всю оту нещадність, металеву холоднечу людських взаємовідносин. І водночас автор зумів побачити ті здорові сили, за якими — майбутнє.

Та одразу, як тільки-но Олесь Гончар повертається на рідні обшири, з'являється ота безмежність, де диhaється вільно, на повні груди. Кожна фраза бринить в голубій інтонації, кожне слово не просто говорить, а промовляє негучно, але в цій прозорості його чутно аж на крайсвіт. Як на мене, то саме в цьому романі Олесь Гончар найглибше висповідався, бо чи не вперше за всі свої життєві мандри так довго побував у краю свого дитинства, на своїй благословенній Полтавщині. Це його синівський звіт перед отчим багаттям, звідки він починав свій шлях письменника і громадянина.

1978, 1982

ПОКИ ЖИВИЙ — ІДИ!

Як швидко жене час, особливо в наш, космічний вік! Не встиг і оглянутись, а вже за вікном — вісімдесяти роки двадцятого століття.

За ці десять літ встигло прийти в літературу кілька поколінь, неоднораз відбувалася переоцінка ціннос-

тей: дехто, рано записаний в «лідери», поповнив лави загалу і, навпаки — декотрі, віднесені критикою в реєстр пересічних, вибралися на чільне місце. Цілком природний перебіг живого літературного процесу.

Але в тому ж таки літературному процесі є величини незмінні, оті «точки відрахунку», які визначають рівень поезії взагалі, становлять його золотий запас.

До таких стабільних величин належить і творчість Воронька. За цей часовий відтинок на його життєвому циферблаті додалося ще десять літ. Власне, Платон Микитович міг би, зважаючи на кількість і якість сподіяного, спокійно готуватися до свого сімдесятиліття, відзначивши його черговим перевиданням. Але, до честі поета, він за оглядуване десятиліття встиг видати стільки книжок і на такому високому художньому рівні, що не кожному удалося б і за триваліший час!

...Ромен Роллан сказав: «Як багато поетів думають, що вони зробили послугу батьківщині, оспівуючи героїзм, самовідданість, жертвність! Та якщо вони вірили в них лише устами, а не серцем, коли вони бачили в них тільки слова, що весело звучать, а не сувору й трудну дійсність, якщо вони шукали в них особистий успіх, а не благо інших,— вони принизили героїзм, самовідданість і жертвність, а не слугували їм».

Що ж, хай і поодинокі, але траплялись і такі. Одначе ми у своїх змаганнях брали, беремо і братимемо собі за взірець поетів, які не лише устами, а й серцем, кожним подихом утверджували шевченківський ідеал митця і громадянина.

Я той, що греблі рвав.
Я не сидів у скелі,
Коли дуби валились вікові,

від імені цілого покоління поетів-воїнів здобувся на право сказати Платон Воронько. Право пряме, неопосередковане. Не метафоричне.

Із епіцентру другої світової війни, з партизанських ночей, хрещений кулями, підперезаний бікфордівим шнуром, на межі життя і смерті проголосив ці слова Платон Воронько. Згадані рядки — теж не метафора, майстерно відшліфована за письмовим столом, а прямий, правдивий і точний знімок часу. І якщо вони, ці

рядки, стали крилатою метафорою, то, певно, про вищу оцінку своєї творчості будь-кому з поетів годі й мріяти!

Хтось, дивися, скаже: «Виняткові обставини... Виняткова біографія...» Так, бо сама війна — уже виняткова обставина зі своєю логікою і законами, які діють під дулом смерті. Але Платон Воронько зі своїм винятковим життєписом не виняток. Його біографія — то біографія цілого покоління, що будувало, боронило, відбудовувало і підносило до небачених висот свою державу. І в цьому — невичерпна життєва міць його самого і всього нашого суспільства.

Скільки проїхав, скільки пройшов —
Спитай у моїх підошов.

Скільки провів я безсонних ночей —
Читай по утомі очей.

Скільки жадоби кохання в мені —
Скаже, хто був на війні.

Ця мініатюра, датована 1945 роком, могла б стати своєрідним «motto» до поетового життєпису...

Платон Микитович Воронько народився 1 грудня 1913 року в селі Чернеччина на Сумщині у селянській родині. Хлібороби, ковалі і кобзарі (дід поета, Василь Воронько, був мандрівним лірником) вийшли з того доброго і надійного роду. Треба було мати неабиякий талант і життєву снагу, аби в тяжкій, сірій буденщині не затулити собі світ куснем хліба, зберегти людську гідність, ще й навчити своїх дітей бути чесними, благородними і не забувати, що окрім нужденної нивки, є ще й високе небо пісні. Пізніше поет згадував:

«Мати моя, Марфа Іванівна, була ніжною, сором'язливою і постійно сумовитою жінкою. Природа нагодувала її винятковим голосом. Зимовими вечорами, сидячи за прядкою чи ткацьким верстатом, вона співала тихо й сумно, ніби в піснях розмовляла сама з собою. Сліпий дідусь на зимову холоднечу повертався додому і теж співав під ліру чи кобзу козацькі думи або ним же придумані пісні із страшними сюжетами. Так що в нашій сім'ї достатки були, вважай, тільки в піснях».

Талановиті люди жили на нашій землі. Скільки їх, безіменних поетів, художників і мислителів, під тягарем нестерпних умов пішло в небуття, так і не явивши

світові свого високого обдаровання! І хто зна, як би склалася подальша доля Платона Воронька, аби не отой листопадовий день 1917 року, що ствердив на-решті історичну справедливість: господарем своєї держави став той, хто її тримає на власних раменах. Революція скинула важкий камінь рабства, і одразу ж енергія народного таланту, стримувана віками, вибухнула високим древом духовної снаги. В атмосфері цього озонного піднесення чесна родина мудрих ковалів і хліборобів подарувала нам талановитого поета.

Біографія Платона Воронька динамічна, поривиста, прискорена, як і його творчість, а отже — й характер.

Од самих витоків життєпису поет жодного разу не стояв осторонь діянь і звершень своєї молодой Вітчизни, ніколи не брав «тайм-ауту», йому чужа позиція стороннього спостерігача. Він син свого часу з усіма наслідками й зобов'язаннями, що накладає на особу цей чин.

Я повсюди звертаюсь до тебе:
У думках, у надіях, в жазі,
Де б не був я, а ти, наче небо,
Наді мною в ясі і грозі.

І, напевне, в останній тривозі,
Як утомиться серце старе,
Горілиць упаду при дорозі,
І в очах твоє небо замре,—

так і тільки так мислить себе поет.

По закінченні семирічки в Охтирському дитмістечку (уже там прокльовуються перші поетичні спроби) юний поет у 1929—1932 рр. вчиться в Харківському автошляховому технікумі. А вже у вісімнадцять літ він добровільно, за комсомольською путівкою, їде на будови п'ятирічки далекого Таджикистану, працює на Вахшбуді, в Ходженті. Звідти ж у 1935 році йде до армії. Причому пізнав Платон Воронько воєнне ремесло не лише на ящику з піском, не лише на полігонах, де за «ворога» правили мішені. Довелося йому вже тоді віч-на-віч стрітись із справжнім ворогом: рештки басмацьких зграй ще блукали в Каракумах. По демобілізації поет повертається в батьківські краї, викладає мову й літературу в Хухрянській середній школі.

А тим часом поезія все міцніше забирає його до своїх рук і 1938 року приводить до Московського літературного інституту. Та не довго Платон Воронько вчився в інституті. У грудні 1939 року він добровольцем вирушає на Фінський фронт разом зі своїми однокурсниками у складі 12-го легколижного батальйону. Цього разу небезпека чатувала не лише фронтально, а й з-поза спини: Платон Воронько як політрук диверсійної розвідки побував у ворожому тилу.

В аудиторії літінституту він повернувся змушнїлий, суворїший у виборї друзїв: війна багато чому навчила. Це була саме та пора, коли життєвий досвід мав би сплавитися з досвідом поетичним. Одне слово, Платон Воронько ступив на ту грань, від якої починається поет. У його записниках було чимало віршїв, котрї своїми художніми якостями вже претендували на друк. Максим Рильський, з яким Воронько на той час познайомився (згодом те знайомство переросло у хвилюючу, чисту дружбу), згадував: «Він читав нам свої віршовї спроби, і було в них багато теплоти і свїжості. Але, скромний і вимогливий до себе, Платон Воронько не квапився друкувати свої віршї, хоч ми його до того й заохочували» *.

Одне слово, поет був на порі. От-от мав він вийти на таке жадане побачення з читачем! Але... знову війна. Цього разу — небачена, нечувана в історії людства. Велика Вітчизняна війна. Платон Воронько не розмислював над тим, де його місце та що діяти. З першого ж дня він добровільно виходить на оборонні рубежї столиці. Командир взводу московського винищувального батальйону, він згодом стає інструктором підричників при партизанській школі. А вже навесні 1943 року Платон Воронько — серед ковпаківцїв...

Згадав оці кілька дат з життєпису поета не з тим, аби подати ще й словесну копію його анкети. Ні, мені просто хотїлося, щоб читач звернув увагу на одну особливїсть Воронькової біографії: на всіх етапних, вїхових подїях у життї нашого суспільства Платон Микитович обирає собі місце в найгарячіших цехах, на передньому краї і завжди — добровільно.

---

* Максим Рильський. Наша кровна справа. К., 1959, с. 510.

Чим мені дорогий, близький і любий серцю Платон Микитович Воронько? Відповідь просто: тим, що він живе, як пише, і пише, як живе. Одверто не поважаю людей, які пишуть «високо», а живуть «низько». Знаю, що не можна механічно користуватися досвідом автора, що не зовсім грамотно ототожнювати ліричного героя з особою письменника і таке інше з арсеналу академічної критики. Але скажіть: як тоді, зрештою, бути з аксіомою: «Стиль — то характер митця?»

На позитиві Платона Воронька — чимало книг. За першою — «Карпатський рейд» (1944) — ідуть «Весняний грім» (1947), «Великий світ» (1948), «В ім'я твоєї волі», «Райком комсомолу» (1949), «Славен мир» (1950), збірка «Поезії» (1950), «Від Москви до Карпат» (1951), «Моя Москва» (1953), «Народження легенди» (1954), «Обов'язок» (1955), «Моя Гуцульщина», «Тепло землі моєї» (1959), «Драгі друзарі» (1959), «Мирний неспокій» (1960), «Через гони літ» (1961), «Гнівом Африка клекоче» (1961), «Коли я в Київ повертаюсь», «За всі літа розлуки» (1962), «Нелинь», Твори у двох томах (1963), «Скресання» (1967), «Поки живий — іди», «У світлі блискавиць» (1968), «Повінь» (1971), «Здвиг-земля» (1976), «Узмінь» (1979), «Батькові долоні» (1980), «Совість пам'яті» (1980) і ще й ще можна доточувати й уточнювати цей ряд.

Тут не перелічені переклади творів Платона Воронька на інші мови, котрі значно б поповнили послужний список поета. Адже його книги й окремі поезії звучать російською, білоруською, туркменською, чуваською, узбецькою, молдавською, болгарською, чеською, польською та багатьма іншими мовами народів Радянського Союзу і зарубіжних країн.

Свідомо не зачіпаю й теми «Платон Воронько — дітям», оскільки вона, ця тема, потребує окремої, серйозної розмови: уже навіть кількість книжок (а їх і в десятку не вбереш!), подарованих малечі, застерігає від побіжного розгляду. Скажу лише, що дитяча поезія Воронька завоювала собі симпатії мільйонної аудиторії, а його славнозвісні «Читаночка» і «Казка про Чугайстра» стоять в ряду вищих досягнень всесоюзної поезії для юних.

Про популярність поета, про щирі шанувальники до нього свідчать Державні премії СРСР та імені Т. Г. Шев-

ченка, премія імені Миколи Островського. На його грудях поруч з військовими ясніють високі урядові нагороди вже мирного часу за невсипущу творчу працю. Він удостоївся високої честі бути депутатом парламенту республіки.

Чи всі з названих вище і не згаданих книг рівноцінні за художніми якостями? Не всі, і того не приховує сам автор, що свідчить про потужність його таланту. Що ж, деякі вірші й поеми не витримали іспиту часу. Були на те, як доречно зауважують критики й літературознавці, об'єктивні причини. Я, щоправда, не вельми схильний усі авторські промахи списувати на об'єктивні чинники, бо за всіх умов у всіх поетів були гарні й посередні твори.

Та чи тільки поет винен у подібних промахах? Мені здається, що якоюсь мірою завинили видавці й критики, котрі інколи благословляють до друку й хвалять на шкоду авторів усе гамузом. Отож і довелося Платонові Вороньку, готуючи вибране, чинити «переоцінку цінностей» (що ой як нелегко!). До честі поета, він упорався з цією справою на високому принциповому і мистецькому рівні.

А проте і в кращих, і у менш вдалих поезіях Платон Воронько не зраджував собі. Щирість, одвертість, немальована безпосередність і довіра до читача вирізняли його творчість з-поміж інших. Все, що вийшло з-під його пера — від розлогої поеми до ліричної мініатюри,— опирається на ґрунт життєвого досвіду. Поет завше йшов від життя до літератури, а не навпаки.

Ритмомелодика Воронькових поезій закорінюється у народну пісню і думу. Але поет ніколи не вдавався і не вдається до стилізації, до декоративної народності, не грає в показний демократизм напівпрофесіонала, не копіює з пунктуальністю ремісника народний орнамент. Він бере кольори й барви народно-пісенних вишивок, але витворює свій, оригінальний візерунок, як-от у «Весільній»:

Нарви, стара Череднихо, лепехи,
Суши, сива Стоянихо, реп'яхи,
Посип хату, ще й кімнату підмети:
І в дорозі, й на порозі — все свати.

Наші хлопці на вигоні,
Ваші дочки на виданні..

Гей, гей, не біда.
Якщо в кого молода,
Прийдем з бою — підроссте,
За героя віддасте.

Наші хлопці-ковпаківці — соколи —
Вашим селам вічну волю здобули.
Пролетіли Україну з краю в край.
Кого хочеш, Стоянихо, вибирай.

За своїм ладом, настроєм, ритмікою, вільними хвилеподібними наголосами, «неузаконеними», ненормованими цезурами — це пісня. Навіть без музики текст ненав'язливо змушує читача підсвідомо, подумки супроводити його наспівом. Тут уже діє рука тонкого майстра-професіонала. Казано ж: майстерність — тоді майстерність, коли вона не хизується собою. Саме сюди проситься приклад, який уже став чи не хрестоматійним: якось поетові заспівали народну пісню... Слова ж були його. Небагатьом щастило на таке своєрідне, високе визнання.

Взагалі, перша книга — «Карпатський рейд» — написана в основному на пісенному реєстрі. Не всі поезії філігранно відточені, ви не знайдете тут оглушливих формальних експериментів, загонистих метафор, багатоповерхових асоціацій. Вірші мали пряме, мобілізаційне призначення на лінії вогню. Та й обставини, в яких вони творилися, вимагали од поета бути зібраним не лише фізично, а й морально, читай: творчо. Багатослів'я, формальні експериментування не пасували до суворого, напруженого характеру грозової епохи. Це поезія важких переходів, вона пропахла потом і порохом, а часом — і кров'ю. Поезія маршових колон.

Так, це документ війни. Але, художньо переосмислений, трансформований серцем, він став фактом поезії.

Одразу ж по війні одна за одною виходить кілька збірок Платона Воронька, які ставлять його на правий фланг цілої когорти митців, що зустріли свою музу на фронтних дорогах. Тематично вірші тих років в основному пливають у річищі першої збірки, але це вже етап глибинного, філософського осмислення досвіду війни.

А досвід цей вартий уваги, оскільки війна ставила людину в такі ситуації, коли не сховаєш своє істинне

ся духовний і світоглядний портрет автора, його характер, художня і політична позиція. Вірш переростає автобіографічні рамки, оскільки ліричний герой піднімається до самої ідеї ліричного героя, чи, сказати б, до авторового ідеалу громадянина і художника: в годину горя ніхто не має права відсиджуватися в кущах, бо не зайнятий тобою окоп — прогалина в обороні ідеалу.

В цій своїй позиції поет категоричний, невідступний. Бо за ним — правда народу.

Вся образна система поезії «Я той, що греблі рвав» внятковно узгоджено працює на ідею. Зачерпнувши живої води народного духу з Лесиної криниці, поет природно, не форсовано входить в шал заліза і вогню. Здавалось би: де вже в цій сатанинській стихії бою до нижніх постелей традиційних тропів, коли навіть метал не витримує вібрації! Але, певне, в тому й майстерність, щоб інтуїтивно відчути «душу» слова і вдало розподілити смислове навантаження на кожен сантиметр матеріалу так, аби не сталося отих розривів, під котрими світить голе тіло фальшивого пафосу. В суворо-баладну тональність вірша поет природно, а отже, майстерно вводить цілюще зілля народної символіки.

Що далі в часовому вимірі відсувається епоха війни, то глибше і ширше поет аналізує досвід її. Ворог не лише сплюндрував витвори рук, але й поранив людські душі. Для багатьох війна не закінчилася і після травневого переможного салюту, а можливо, й не закінчиться, доки живе їхня пам'ять, — для вдів і сиріт, для матерів, чиї діти zostалися лише на пожовклих фотознімках.

Але не тільки горе — щастя теж вчить не забувати, закликає до пильності. Ворог залишається ворогом навіть тоді, коли він прикидається голубом. Досвідчене око бійця розпізнає його чорну суть за будь-яких умов. Поколінню, що прийшло у цей незатемнений світ після останнього залпу, варто якомога частіше звертатися до досвіду батьків, бо в нових умовах ворог нерідко розраховує на їхню наївність. Особливо про це слід пам'ятати зараз, коли заокеанські яструби вчинили таку антирадянську істерію, так розпекли меч холодної війни, що, дивись, і критичну межу в своєму осліпленні можуть переступити:

Ворон приручений їсть бутерброд,
Дзьоб його повний і повний рот.
Він мені вдячний за щедрі дари.
Але, доведись, на поході умри —
Ворон забуде про дні затишні,
Виклює очі мені.

Отже, Платон Воронько визнає тільки два полюси: друг і ворог. Для нього не існує перехідних напівтонів. І ця непримиренність виправдана біографічно й історично.

Так, поет непримиренний, але жорстокість ніколи не забирала влади над ним, хоч інколи й мала на те право. Благородна ненависть до ворога виростала на ґрунті гуманізму планетарного масштабу: ми взяли зброю до рук, аби захистити од фашистської бацили не лише рідну оселю, а й увесь світ. Не лише сучасне, а й майбутнє людства. І тому восьмий з «Партизанської балади» іде на смерть не лише заради життя семи побратимів. Його вчинком керує вища мета, відповідальність за ще не народжених:

— Ні, старшина,
В тебе жона...
Ляж у траву —
Сам підірву.
Рідних звіщай.
Прощай!..

Сказано це просто (в тій ситуації не до красивих слів), але голос рядового мінера і досі відлунює в серцях тих, чия колиску він прикрив своїми грудьми.

Завдяки отому загостреному почуттю відповідальності перед сьогоdnішнім і грядущим, що живиться соками героїчного минулого, ми й перемогли. Легендарні брати Стояни (поема «Стояни») витримали на своїх плечах міст через Збруч, по якому пройшли наші війська, не лише тому, що так вимагали виняткові обставини. А ще й тому, що вони з діда-прадіда Стояни. Ще їхні предки колись отак само на своїх плечах стоїчно тримали міст, по якому пройшли на безсмертя опришки. Отож чотири брати стояли на видоті і перед майбутнім, і перед минулим. І перед цілим світом. Свідомі свого обов'язку.

Стоять брати на повний зріст.
В сичанні сталі, у вогні
Стоять, неначе кам'яні.

Під гук броні, гromи гармат.
І знов питає старший брат:
«Чи стане сили та снаги,
Щоб не розстались береги?
Одна ж земля.
Єдиний рід!»
«Не піде наше військо вбрід.
Ще є снага і сила є!»—
Найменший голос подає.
Вже темна ніч змінилась днем.
«Не укланьнем?»
«Не укланьнем!»

Усвідомлення свого синівнього обов'язку не лише перед рідним народом, а й перед усім людством — одна з провідних мелодій творчості Платона Микитовича. Витоки її шукаймо в партизанському побратимстві, де вогнем і мечем перевірялася дружба синів і дочок різних народів. Не випадково, отже, що саме Платон Воронько був делегований 1946 року у Лондон на Всесвітню молодіжну конференцію на захист миру. Йому було що сказати і своїм ровесникам, і молодшим, і старшим! Згодом поет побуває у багатьох країнах, з'явиться у нього чимало цікавих знайомих в плані творчому й суто людському, але найбільше до серця припаде йому Болгарія. Героїчна історія братнього народу, давня й недавня, глибинні корені спільноти, що сягають у віки, полонили серце українського радянського поета, і ця любов не підвладна ерозії часу. Платон Воронько у Болгарії свій. Він приїздить туди не туристом, не лише на велелюдні паради. Приїздить він туди робітником, і кожні його відвідини примножують лави наших щирих друзів, відданих побратимів.

Кажуть, аби лишити свій слід на землі, треба виростити сина й посадити дерево. У нев'янучому саду духовного єднання народів квітують деревця і Платона Воронька. З його легкого пера заговорили до нас українською мовою Георгій Караславов, Георгій Джагаров, Димитр Методієв, Найдєн Вилчев, Іван Давидков і ще десятки поважних і зовсім юних поетів Болгарії. Завдяки його поемам «Поєдинок» і «Револьвер Василія Левського», стали нашими сучасниками й сподвижниками безсмертні сини братнього народу. Та чи не найбільша заслуга поета в тому, що він, крім особистої участі, залучив до дії на ниві єднання цілий загін українських митців. Болгарський народ віддячив Платону Вороньку чистим золотом дружби, якому не-

має ціни і яке непідвладне девальвації: вірші українського радянського поета зазвучали болгарською мовою, і з кожним днем число його шанувальників росте.

Суворі випробування випали на долю поета. Щось у його долі є від судьби партизана-поета Дениса Давидова. Тільки далеко важча й небезпечніша випала дорога юнакові ХХ сторіччя. Тому так пронизливо гучить сталевий подзвін у рядках його поезії. Але навіть у найважчі часи війни в кобзі Платона Воронька ніколи не стихала голуба струна ніжності. І це не випадково, бо:

Скільки жадоби кохання в мені —
Скаже, хто був на війні.

Є в тій мелодії серця вечоровий присмерк суму за полеглими друзями, за пораненою молодістю, можливо, й за тим, про що мріялося, та не сталося:

Хто тобі розкаже про мене,
Нене?
Друзі мої впали, мов клени,
Нене.
Я також упав між ярами,
Мамо,
Під сухими яворами,
Мамо.
І горбочка немає у мене,
Нене,
Тільки рути листя зелене,
Нене.

Є в тій мелодії білий голуб кохання, що, заворожений від куль і ядучого погару пожеж, кружеляє над віками й народами і, спочивши на поетовім плечі, залітає до світлиці його пісенної поезії. Той голуб віддавна хвилює композиторів. «Ходімо, кохана, у ліс», «І чого тікати», «Від Москви до Карпат...», «Пісня про воронька...» Це лише початок довгого ряду назв пісень та романсів, створених українськими радянськими композиторами на слова Платона Микитовича.

Так званий «чистий інтим» Воронька невимушено, гнучко переходить у філософську лірику. Поет, що віддавна тяжіє до епічних полотен, ніколи не забував і такого мобільного жанру, як мініатюра. Саме вона дає змогу митцеві перевірити «школу», рівень своєї,

Благословен — хто може краплю болю
З чола горючого в пораненого зняти,
Сто раз благословен — хто на кривавім полі
Підійме словом з гибелі солдата.

Енергія Воронькової поезії спрямована в майбутнє. Але ж майбутнє починається в минулому, і що глибше його коріння, то вища, міцніша і розлогіша крона будучини. Це усвідомлює поет, син коваля — найповажанішої професії в усі часи, а особливо в козацькому роду. Кузня на Україні віддавна була тим осередком, довкола якого гуртувалися вояки й хлібороби, бо плуг і меч в рудій руді мовчали, аж поки жить їм не повелили мудрі ковалі. Але кузня була й своєрідним крилом, під котрим зростали майбутні поети аж до таких титанів, як Іван Франко. Під її історичним крилом починався й Платон Воронько, і це відчуття свого кореня, приналежності до героїчного минулого рідного народу бринить у його поезіях «Коваль Микита», «Люблю я зиму українську», «На своїй землі», «Підкови на щастя», у цілій низці філософських мініатюр. Не велемовно-декларативно, а з глибини серця, на суворому реєстрі воїнської присяги звучить:

Вклоняючись могилам і хрестам,
До них стопалу стежку проторюю,
Я предків прах загарбникам не здам,
А коли здам,
То сам і відвоюю.

Але, йдучи в далеке майбуття,
Стругать дошки я маю не на труни,
А на бандури,
Де саме буття
Напне любові найдзвінкіші струни.
Нехай до них торкнеться ніжність рук
Людей, яких іще нема на світі.
Хай витчуть музику найвищих щасть і
Зароджену в солдатськiм заповіті. мук,

Оце почуття відповідальності перед минулим, сучасним і майбутнім, котре геніально сформулював наш незабутній Тичина: «За всіх скажу, за всіх переболію», — наскрізь пронизує одну з кращих поем Платона Воронька «Коли б мене більше на світі було».

Поема ця етапна у творчості П. Воронька. Генеалогічні корені її простежуються уже в партизанській

ліриці, в поемах «За всі літа розлуки» та «Гнівом Африка клекоче», в поезіях-роздумах останніх років. Одне слово, «Коли б мене більше на світі було» — наслідок і вінець значного періоду у творчій роботі митця.

Тему її, як на шкільний підручник, визначити важко. Сюжету в класичному розумінні теж немає. Головний герой — авторське «Я». За всіма зовнішніми аксесуарами, отже, це публіцистична поема. І водночас то глибоко інтимний твір, оскільки ліричний струминець бере гору над публіцистичними, широкоформатними узагальненнями, відтак ці узагальнення стають суто особистими, вистражданими, заповітними.

Головний герой цієї поеми — авторова позиція, його розуміння ролі митця в цьому динамічному, аж часом знервованому світі. Усього себе присвятити доброму і чистому, не прощати анінайменшого злочину супроти людського — ні в минулому, ні сьогодні, ні завтра, — бути громадянином не лише за паспортом, а й за покликанням серця, віддати за щасливе завтра більше, аніж ти взяв од природи.

Коли б мене більше на світі було
З моєю любов'ю до миру,
Я сів би сьогодні в гаряче сідло —
Мершій у В'єтнам через гори Паміру.
У Африку чорну, в Америку сіру...
Зідрав би з війни її чортову шкіру —
Коли б мене більше на світі було.

На світі мене буде стільки, як є.
Не завтра при сонці засвітиться дата.

А тому Вітчизна мені подає
Коротку команду
На подвиг солдата —
І в подвигу тому
Спасіння мое.

Свій ідеал громадянина, в котрому б гармонійно поєднувалось особисте з суспільним, чи ще точніше, — суспільне ставало б особистим, Платон Воронько знаходить в образі Леніна.

Для Воронька, як і для кожної радянської людини, Ленін і Революція — поняття тотожні, неподільні.

Коли ми озираємося на перейдене, коли гортаємо книгу нашої молоді історії, коли прагнемо дістатися до першоджерела, до витоків її, ми завше зустрічаємося з Ленінім. За всю історію людства небагатьом щас-

тило ще за життя увійти в легенду. Володимир Ілліч — один з тих небагатьох. І, певно, єдиний в історії з-поміж діячів такого масштабу, якого б так глибоко шанував простий люд, тепло називаючи його своїм. Усе єство Леніна, його дивовижна працьовитість, вроджений демократизм і простота одностайно забороняють робити з нього ікону чи догму. Сила його — в русі, в неупинному розвитку, і що глибше пізнаєш Леніна, то ближчий, рідніший він тобі стає. Оцю суть Іллічевого характеру майстерно передав Платон Воронько:

І що не раз мені здається,
Коли я в Київ повертаюсь
І з рідним Леніним вітаюсь,—
Він інший...

Інший кожен раз.
Неначе сам нахненний час
Щось додає різцем в граніті.

Ні, все незмінно в моноліті.
Це я зростаю у любові
До Ілліча,

Це я міняюсь,—
Знаходжу риси нові й нові
У нім,
Як з мандрів повертаюсь.

Саме таке розуміння Леніна — високого і земного, в постійному русі — сповідає майстер у поезіях «Спогад верховинця», «На своїй землі», «Я в рідний Київ повертаюсь», у поемах «Недомальований портрет», «Підкови на щастя» та в багатьох інших творах, що вагогим внеском увійшли до всесоюзної Ленініани.

З перших своїх кроків у велику літературу поет обрав собі у вчителі Тараса Шевченка, Лесю Українку, Максима Рильського. Отже, Платон Воронько — поет доброї реалістичної школи, традиційної в найкращому розумінні цього слова. Тобто його поезія виростає на народному ґрунті, з народних традицій, яким не страшні ні вітри випадкових захоплень, ні скороминущі завірюхи різних мод.

Я загострю увагу на цьому питанні тому, що останнім часом дехто у нас — випадково чи навпаки?—

ототожнює традиційність з консервативністю. Тим часом безликі, без виразних ознак народного колориту віршовані вправи видаються ледве чи не за новаторство.

Гарні традиції ніколи не заважали навіть у такому утилітарному мистецтві, як будівництво житлових споруд. То що вже говорити про літературу, особливо ж — поезію, котра бере свої витoki з материнiї колицкової!

Традиції, як і все на цьому світі, ростуть і розвиваються, приносячи в нові часи, на нові, вищі етапи поступу лише те неперехідне, що визначає обличчя національної поезії, а не декоративні аксесуари шароварних декларацій.

Усім кращим, чого досягла українська радянська поезія, вона завдячує своєму пракореню — народній думі і пісні, якщо ж брати поезію останніх п'ятнадцяти-двадцяти років, то й тут усі справжні відкриття, усі справді сміливі новації, усі найновітніші пошуки поетів лише тоді приносили успіх, коли вони живилися глибинним корінням народних традицій.

На цих засадах твердо стоїть поет. Хоч і не було у нас з Платоном Микитовичем наперед спланованих розмов про те, як він дивиться на сучасний літературний процес, хоч і не розкривав він своїх особистих уподобань, симпатій чи антипатій, але з принагідних бесід, з численних виступів на різних спілчанських акціях, зрештою, з його поетичної практики дійшов я такого висновку.

Щодо манер, формального різнотрав'я, пошуків, новацій, то тут Платон Микитович толерантний, адже поезія — це оркестр, де всі інструменти і до місця, і на місці. Сам непересічний майстер форми, що завжди був із словом на «ти» (згадаймо блискучу інструментовку «Партизанської балади» чи поеми «З Німеччини в Чернечину»), Воронько підтримував і підтримує молодих у їхніх цікавих пошуках навіть тоді, коли за манерою і характером письма новобранець інколи і не в його стилі. Це чудово, коли старший майстер не нав'язує своїх смаків молодшому, коли він, свідомий батьківського обов'язку, піднімається над собою, живе не лише сьогоднішнім, а й майбутнім, коли він пам'ятає, що завтра його має підперти плечем літературна зміна, яку треба готувати вже сьогодні.

Сьогодні Платон Микитович зустрічає щедрий вечір свого сімдесятиліття. Стопано не одну пару чобіт. Пройдено немало стежок і доріг. Були бої, смерть неоднораз заглядала у вічі.

Десь за межею — могили вірних друзів.

Десь на дні його серця записані їхні імена й обличчя.

Срібло досвіду лягло на скроні. То дарма, каже поет, аби серце не посивіло. Поки живий — іди!

Попереду стелеться манлива дорога. Позаду — жита, жита, жита...

Мої розлуки почалися змалку,
Ще як в дитмістечко із села
Ішов по вогкій польовій стежині.
Я оглядавсь, аби побачить хату,
Свій двір, стареньку кузню над сагою
І матір за воротами смутну.
Я оглядавсь, але високе жито
Мені, малому, заступало все.
Лиш матері чомусь не заступало.

Хай шумують високі жита Ваших дум, поете, що ніколи не заступають матір. Да святиться ім'я її!

1973, 1982.

ЗДАВАЛАСЬ ВИСОТОЮ ГЛИБИНА...

Мистецтво, — говорили мудрі, — повинно шукати звичайні обставини в найчудовіших речах і чудові обставини в найзвичайніших сюжетах.

Згадались мені ці слова, коли одного сірого березневого ранку я навздогад розгорнув томик віршів Леоніда Вишеславського і прочитав:

Я об коліно разбивал
тугой кавун на части,
в него впивался
и не знал
о том, что это —
счастье.
Я запах диких груш вдыхал
в необозримой чаще, —
мальчишка,
я тогда не знал
о том, что это — счастье.

(«Счастье»)

Віршам цим — уже років двадцять, і знав я їх давно-давно, але в і д к р и в небуденну глибину для себе вперше сірого березневого ранку. Наче раптовим спалахом по-новому освітілася вся чарівність поетичної палітри Вишеславського.

Ось уже сорок років Леонід Миколайович працює в нашій поезії. Київський двотомник вибраного — «Основа» — разом з книгою віршів, яка побачила світ у видавництві «Художественная литература», — своєрідний звіт поета перед всесоюзною аудиторією про зроблене за чотири десятиліття.

Чим живе поет, що він сповідує, стверджує і запечучує своєю творчістю? Праця, війна, космос, любов, природа у всій її багатоманітності, смерть заради життя, проблеми миру, голубі спогади далекого дитинства, філософські роздуми умудреної досвідом людини, — одне слово, Леоніда Вишеславського цікавить все те, що хвилює кожного радянського літератора. І в той же час все це, доторкнувшись до серця поета, набуває своє, ні з чим не порівнюване обарвлення, оригінальне звучання, мелодіку, тональність, реєстр, своє обличчя, нарешті, свою інтонацію, властиву тільки Вишеславському.

Своєрідність художника починається з методології відбору, освоєння і обробки матеріалу. У Леоніда Миколайовича матеріал завжди під рукою, бо за своїм характером він належить до людей, щомиті заряджених на поезію. У нього нема обраних тем, він не схильний віддавати перевагу подіям і фактам незвичайним, які звертають на себе увагу навіть в необробленому вигляді. Для Вишеславського все — від олівця до гілки з космосу і останньої атаки — гідне найпильнішої уваги і поваги.

Він іде від оригіналу, від прямого дотику і первісного враження, він фіксує події чи предмет чітко і точно, з елементарними подробицями, без поетичного флеру, такого милого серцю багатьох його колег.

Ось лише кілька прикладів:

Проходы в спелой ржи косилкою прорезав,
я руки натрудил...
Сиди в зудящий зной на стульчике железном,
вздымая зубья вил.

Справді, майже «лобова» інформація. Але в цій звичайній, буденній атмосфері раннього вірша з прозаїч-

ною назвою «Жатка», без зайвого натиску, немовби само собою, природно народжується маленьке диво поезії:

Там женщины снопы, сгибаясь, пеленают,
как матери детей.

Або ось строфа з вірша «Мед»:

Утром снаряд, завывая от злости,
врезался в клуб на углу.
Рухнула сцена. Как белые кости —
клавиши на полу.

На перший погляд, тут наяву всі ознаки газетного воєнного репортажу. За винятком фрази: «Как белые кости — клавиши...» Вона різко виходить за рамки репортажу, бо це вже — поезія.

Немало хвилюючих творів написано про радянського солдата — великого трудівника війни, який не тільки відстояв завоювання Жовтня, але й виконав високу місію визволення народів Європи від фашизму. У кращих віршах і поемах він постає перед нами і в локальних епізодах бою з автоматом напереваги, вихоплений спалахом ракети, і монументально вознесений на історичному тлі.

У цій, здавалось би, до найдрібніших деталей розробленій темі Леонід Вишеславський знайшов свій ключ, свій кут зору і по-своєму скупю, але водночас так яскраво і зримо освітив немеркнучий подвиг рядового війни:

Прошел по бревнам переправы,
прополз по грязи под огнем,
и грязь в лучах солдатской славы
горит, как золото, на нем!

(«Освободитель»)

Це велике щастя: зуміти побачити у звичайному чудесне, а чудесне наблизити до читача на дистанцію звичайного чуда!

Леонід Вишеславський володіє дивовижно чутливим зором. Він знаходить цікаве там, де іншим бачиться тільки пересічне.

Адже часто буває: роками ходять люди мимо дерева, обережно нахилиючи голову, аби не зачепитись об засохлу гілку. Але ось одного разу з деревом зустрілась небуденна людина, обережно відділила від жи-

вого стовбура засохлу гілку, непомітно прибрала зайвий виступ — і перед здивованими перехожими постав... красивий олень, що стрімко рветься в романтичну долину.

Це здається так просто: *побачити!* Побачити, що «как всему дивящийся ребенок, день застыл с полуоткрытым ртом»; відчути «меж сочных строк садовых грядок... глубокой мудрости порядок, согласие листьев и корней»; помітити, як «идет вдоль моря доктор Чехов, торопясь і кашляя в рукав»; спіймати, що горніст «так... горн свой запрокинул, как будто жадно зорю пьет»; відчути, як «наклонясь над картою военной, Ленин греет пальцы о стакан»; відкрити концертричний часовий і просторовий зв'язок: «гончар руками месит глину, солдат ногами месит глину, весь круг времен — гончарный круг»; зафіксувати, як «скворцы, собравшиеся в стаю, мелькнули в небе горсткой пепла»; зрозуміти, що «единственный лист задержался на ветке, как слово, еще не слетевшее с губ».

Цю рису в характері поета — знаходить чудесне в звичайному — виділив ще Микола Миколайович Ушаков: «У Вишеславського є справжні рядки і строфи. Вони вражають, і запам'ятовуються, і хочуть увійти у вірші інших поетів. Вишеславський може, наприклад, сказати про коней: «и конь другому на ушко зашепчет» — або назвати гармошку звивистою рікою, створивши, позначивши світ сміливим і точним мазком».

Ікебана — мистецтво виражати красу природи шляхом створення гармонійних композицій з квітів, кераміки та інших матеріалів. Японці ще трактують ікебану як вміння «помочь цветам проявить себя», тобто — не нав'язувати свою волю матеріалу, а тільки виявляти закладену в ньому природою красу.

Я далекий від будь-яких прямих аналогій, але, як на мене, саме цей принцип найближчий творчій манері Леоніда Вишеславського.

Шлях цей у мистецтві, що приманює позірною легкістю, насправді дуже складний і важкий, бо вимагає особливо чутливого зору, тонкого, вишуканого художнього смаку. На цьому шляху Вишеславського чекали не тільки удачі, але й поразки, коли пряма інформація, не зумівши досягти художнього узагальнення, так і залишалась тільки інформацією; коли скупість фарб, звичайність і буденність, не досягнувши рівня

го, у кращих українських поетів. У передмові до московської книги своїх віршів Вишеславський пише:

«Я ріс як поет у середовищі українських письменників, у всьому спираючись на їхню підтримку. Вони вчили мене культурі вірша і вмінню знаходити своє місце в мистецтві... З переїздом до Києва мав можливість постійно спілкуватися з Павлом Тичиною і Максимом Рильським. Там же, в Києві, я знайшов і такого чудового учителя, як Микола Ушаков, що по праву очолює самотню українську школу російської поезії».

Споконвіку представники української школи російської поезії, крім своїх прямих професійних обов'язків, виконували неоціненну роль аркодужного художнього моста між братніми народами. Вони були повноважними представниками великої російської літератури, найближчими до українського читача зразками її. І це накладало і накладає на них особливу відповідальність — бути завжди і в усьому на рівні її кращих досягнень.

Водночас вони ж є першими перекладачами, першими пропагандистами серед росіян всього кращого, що створили і створюють українські поети.

Нам, українцям, завжди щастило на прекрасних російських майстрів. Ми з глибокою вдячністю схиляємо голову перед світлою пам'яттю чудового поета Миколи Ушакова, який так багато зробив для ознайомлення Росії з творчістю наших класиків і сучасних майстрів пера. І ми щасливі, що високий прапор «чуття єдиної родини» прийняв з рук свого учителя такий талановитий, самотній поет.

Як перекладач Леонід Вишеславський максимально уважний до оригіналу, чутливий, тонкий і чесний інтерпретатор найскладніших образних побудов. Стикаючись з упертим опором матеріалу, він ніколи не шукає обхідних шляхів, полегшених варіантів, у його перекладах ви не знайдете пластмасових заміників чи буквализмів, він завжди намагається намацати корінь того чи іншого образу в традиціях, в етиці і естетиці української народної поезії, аби передати всю чарівність оригіналу.

Він з однаковою серйозністю, увагою і повагою працює як над перекладами наших класиків Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, так і над

інтерпретаціями сучасних українських поетів, відомих і тих, що тільки входять в літературу.

Всі, хто займається перекладами, знають, який це нелегкий хліб, як багато це забирає і часу, і творчої енергії, і здоров'я. Одному Вишеславському відомо, скільки його оригінальних віршів залишилося тільки в задумах, тоді як кращі свої знахідки він щедро дарував перекладам. Але всім нам достоту відомо, що золоті крупини таланту, віддані великій справі духовного єднання братніх літератур, не мають собі ціни. Вони безцінні.

Ця натхненна самовіддача градиційна для кращих російських поетів, які живуть на Україні, які кладуть на стіл всесоюзного читача поряд зі своїми оригінальними книгами переклади українських братів по духу і перу, розширюючи і поглиблюючи найпрекрасніше, найдорогоцінніше почуття — чуття єдиної родини.

IV

ВСЕ ЖИТТЯ — БОРОТЬБА

Три томи. Бронзою по білому — «Микола Островський». А що перший — «Як гартувалася сталь». Другий — «Народжені бурею». Третій — листи, листи, листи...

Пам'ятаю перші повоєнні роки, сутужні, холодні й голодні. Керосин ішов на вагу солі. Сіль же... Мої ровесники знають, що важила тоді сіль.

Пізній вечір. Сторожко прислухаюся, коли вляжуться баба та мати. Засинають вони швидко, як і годиться наробленим людям.

Тихо спливаю з ліжка і нечутно, босоніж через сіни — в другу «холодну» хату. Там у мене на комині прихований каганець: гільза із zenітного снаряда. І вже я — в іншому світі: Шепетівка... ведуть на розстріл Жухрая... Тоня Туманова... Павка Корчагін... лежу на коні з оголеною шаблею...

Вранці мені дістається на горіхи від баби: що воно за дитина... а я думаю, де той керосин дівається...

Майже три десятки літ минуло відтоді, каганці давно пішли в музей. Є в нас вдосталь і солі, й хліба. І до хліба.

Київська квартира. Серед ночі розбудив мене якийсь підозрілий шерхіт у синовій кімнаті. Тихо прочиняю двері. З-під ковдри — смужка світла. Підходжу ближче: прилаштувавши кишеньковий ліхтарик, читає. Рішуче забираю книжку. Але тут мій погляд падає на обкладинку, і я змовкаю. Микола Островський. «Як гартувалася сталь».

...Якою ж справді магічною силою треба володіти, щоб витримати конкуренцію з численними бестселерами, добре розрекламованими, яскраво оформленими? В чому ж таїна неперехідності, магнетизму цієї книги,

тої постійно високої вартості, яка вже витримала іспит часу і ось уже сорок літ вчить, як пройти своє життя так, щоб не було нестерпно боляче за безцільно прожиті роки.

Ключі до осмислення всесвітнього значення роману «Як гартувалася сталь» треба передовсім шукати в особі самого автора, котрий якось у листі до письменниці А. О. Караваєвої сказав так: «Все б я простив природі, такий до мене немилосердний, але відняти єдине око — це безсовісно. Хоч, сказати по совісті, я й тепер живу куди радісніше і «щасливіше», ніж багато з тих, хто приходить до мене і, напевне, з цікавості. У них здорові тіла, але життя вони проживають безбарвно, нудно. Хоч у них бачать обидва ока, але погляд у них байдужий, напевно, нудьгуючий. Вони, мабуть, мене вважають нещасним і думають — не дай господи мені попасти на його місце, а я думаю про те, які вони убогі, і про те, що нізачо не обміняв би ролей».

Споконвіку існує два полярно несумісні погляди на життя.

«Найдороще в людини — це життя. Воно дається їй один раз, і прожити його треба так, щоб не було нестерпно боляче за безцільно прожиті роки, щоб не палила ганьба за підленьке і дріб'язкове минуле і щоб, умираючи, зміг сказати: все життя і всі сили були віддані найпрекраснішому в світі — боротьбі за визволення людства».

Ці слова належать Миколі Островському — людині, що стала взірцем для багатьох поколінь. Вони ніби отой своєрідний вододіл між двома супротивними течіями, кожна з яких визначала свій духовний ідеал, своє життєве кредо. Похапливо байдуже: тільки для себе, після мене хоч і трава не рости. І суворо чисте, не завше безпечне: якщо я тільки за себе, то хто ж — за мене; чи не соромно буде нащадкам за своїх батьків?

Люди, що з цнотливою суворістю поцінювали свої навіть найбуденніші вчинки, за найвищою шкалою прийдешнього, з погляду вічності, завжди спалахували віховими огнями на нелегкій, але справжній дорозі вселюдського поступу. Між ними, в якій би епосі вони не жили й діяли, існувала й існує неперервна духовна спорідненість. Відтак, вони завше були і лишаються нашими сучасниками. Бруно — Лорка —

Островський — Карбишев — Джаліль... Це лише невеличка ланка з тої нескінченної духовної лінії.

Так зітхають гітари струнно,
Так при місяці ілюзорно...
Це іде по Валенсії Бруно,
А іспанці зовуть його — Лорка.

Кінь злігає у небо горде,
Відчуваючи гострі остроги...
Це гримить Шелетівкою Лорка,
По-українськи — Микола Островський.

Микола Островський. Людина — легенда. Еталон мужності на межі самозречення. Взірєць духовної краси, гранітної безкомпромісності, кришталевої чистоти і чесності. Високий приклад злиття письменника і його художнього героя, коли автор і ліричний герой — ідеально рівнозначні і до найтоншої грані еквівалентні. Чимало з тих, що в смертну годину під Брестом чи Берліном, пригортаючи до серця найдорожче — комсомольський квиток, знімок матері і томик «Як гартувалася сталь», — так і пішли у вічність з цим переконанням. І в світі немає переконливішого свідчення авторового безсмертя!

Що ж, врешті, являє собою феномен Миколи Островського? Може, й справді — це унікал, виняткова особа виняткових обставин, герой-одинак, вознесений над масою містичним знаком судьби?

Ні! І тричі — ні! Він весь — у плоті, і ніщо людське не чуже йому: болі і радощі, страждання і високі спалахи натхнення, вагання, поразки і щастя перемоги.

Більше того, початок його життєвого шляху аж надто вже буденний. Народився він у глухому селі Вілії на Ровенщині в сім'ї робітника. Закінчив церковно-приходську школу. З одинадцяти років заробляв на хліб насущний в заштатному містечку Шелетівка.

Одне слово, досить буденний початок, на значній відстані од великих центрів, де вирували соціальні пристрасті, боріння духу, ідей. Десь, аж ген — на околиці, здавалось би...

І раптом — воістину орлій злет простого хлопця «з народу» на таку запаморочливу вершину людського духу, звідки його стало видно усім материкам!

Але в тому й суть, що нічого раптового в цьому

злеті не було. На шляху юного Павки Корчагіна зустрівся Жухрай — один з тих поіменних і безіменних чорноробів ленінської партії, що в сутінках обивательської зневіри, затиснуті в кам'яні кути царських в'язниць, вперто, без галасу, закладали підвалини світлої будучини. Їх не зупиняли найжорстокіші випробування долі, оскільки вони мали оптимістичну програму і вимірювали кожен свій крок з верховини глобальної історичної місії: «Ми наш, ми світ новий збудуем»,— де некоронованим владикою стане труд. Адже в тому й сила комуніста, в тому його історична необхідність і вселюдське значення, що в характері його сфокусувалося все те краще, яке робить його Людиною з великої літери. В його духовнім портреті ми впізнаємо риси Томаса Мора і Рахметова, Шевченка і Некрасова, Кибальчича і Камо, Карбишева і Гагаріна, Ангеліної і Мересьєва... Саме в цьому його нелокальне, всепланетне значення. Саме тому Жовтнева революція була не випадковим, стихійним вибухом, а логічним завершенням багатовікової боротьби народів усіх часів за справедливе суспільство. Наскільки ця ідея — ідея соціалізму — була вистраждана, історично вчасна і співзвучна психології і філософії народу,— засвідчили уже перші пожовтневі дні, місяці і роки. Адже на молоду республіку, котра, власне, була ще в стані експерименту, рушили добре відрегульовані, століттями натреновані армії чотирнадцяти капіталістичних держав. Скільки разів здавалося, що знекровлена громадянською війною зєредини юна Країна Рад не витримає тої навали, скільки разів вона справді була на грані катастрофи!

Та все ж вона і витримала, і втрималася. Втрималася на плечах Щорсів, Чапаєвих, Фрунзе, Коцюбинських, Лазо і сотень тисяч їм подібних, котрих відрядили народні глибини на захист своєї ідеї, своєї революції.

Серед сильних духом був і простий юнак із Шепетівки Микола Островський. Так, він син революції, народжений і вколисаний нею. І водночас він же — оборонець її. Так, революція розбудила в ньому, простому хлопцеві з низин, приспаний віками талант воїна, ватажка і письменника. І от саме в цьому — найістотніший сенс особи Миколи Островського: він не виняток, не герой богоданий, а такий

же, як усі ми. Він усією своєю суттю відкриває нас у собі, закликає стати урівень з ним, показує особистим прикладом, на яку височінь ми можемо сягти, робить нас красивими, мужніми і мудрими. Він — це ми в потенції. І в цьому його — типовість.

Так, Микола Островський гартується в тиглі критичних ситуацій. В чотирнадцять років він уже запізнається з більшовиками. В п'ятнадцять — вступає в комсомол, іде добровольцем на фронт, служить в легендарній бригаді Котовського та в не менш славнозвісній Першій Кінній армії. В шістнадцять літ на повному скаку злітає з коня під Львовом, тяжко поранений. А потім — Боярська вузькоколіяка, секретарювання в Берездівському та Ізяславському райкомах комсомолу. У двадцять років — тяжка хвороба. З двадцяти трьох літ і до кінця життя — втрата руху і зору.

На його неповні тридцять три роки випало стільки, що за інших умов вистачило б на три повнометражних життя. Шалений алюр прямо на дуло смерті. Сизі сутінки тифу і жовта примара голоду. Пронизливий холод на важкому перегоні Боярка — Київ. І, нарешті, до всього цього — страшна хвороба.

Через тернії — до зірок! Саме так! Він діяв у найгарячіших цехах свого часу, він шукав найважчі ділянки — і завше виходив з честю.

Що його вело, підтримувало і укріпляло дух його? Намагаючись хоч якось послабити притягальну силу комуністів, меткі буржуазні пропагатори, ніби між іншим, тонко підкидали хитру ідейку: все це, мовляв, майже так. Але і в Миколі Островському, і в сподвижниках його вони вбачали передовсім фанатів. Таких собі засліплених, ошалілих самозреченців, аскетів спартанського коліна.

Все те, панове, — од лукавого. Миколу Островського, його образ і психологію треба «читати» під новітнім кутом зору як характер, започаткований соціалістичними суспільними відносинами, перед котрим — не куца смужка свого наділу, а перспектива всієї держави. Бо державу ту він творив сам. Відтак, коли він із стоїчною твердістю переборював усі можливі й неможливі труднощі, то робив він це задля всього суспільства, отже — для себе як клітини його. Звідси ж і корені отого неопалимого оптимізму.

Микола Островський — ще раз підкреслюю — людина

во плоті. Він зазнав і світлої печалі першого нерозділеного кохання, і повну радість взаємної любові. Він відчув щастя звершень і трагедію тимчасової поразки, коли рука потяглася до пістолета.

Так, так, була така хвилина. І ми по-людськи маємо зрозуміти людину, котра віддала все для перемоги, і от коли всі святкують її — він лежить прикутий до ліжка. Повз нього ідуть звитяжці — його побратими, а він лежить.

Скільки трагічних випадків знає людство, коли увінчані лаврами герої вмирали десь на задвірках у забутті, полишені споживацьким суспільством на самоті з важкими обставинами!

А Микола Островський прорвав оте замкнене коло безвиході, бо нове, соціалістичне суспільство, якому він віддав усього себе, не полишило його, воно в найкритичнішій ситуації подало йому руку допомоги. І він пішов разом з ним вперед, знайшовши, відкривши вдруге себе в художньому слові.

«Я з великим задоволенням повідомляю тебе, — пише Островський Х. П. Чернокозову, — що твою й багатьох старих більшовиків упевненість в тому, що я повернуся ще в лави, на передові позиції наступаючого пролетаріату, я виправдав. Інакше не могло бути. Ніяка хвороба, ніякі страждання ніколи не спроможні зломити більшовика, все життя якого було і є боротьба. Вже третій рік я не встаю, я так само прикутий до постелі, але з глибокого тилу пересунувся на фронт. Це єдино для мене можливий — літературний фронт».

Книга «Як гартувалася сталь» стала справжнім підручником життя для багатьох поколінь, котрі витримали трудний іспит під дулом Вітчизняної війни, і найвищу оцінку їм виставив світ на рейхстазі! Бо в ній діяв справжній герой нашого часу — натура цільна, чиста, чесна і непохитна у своїх переконаннях. Бо в Павці Корчагіні сфокусовані всі оті найкращі людські якості, яким не страшна девальвація: мужність, свідомість високого обов'язку: зробити світ кращим, де люди — між людей!

Три томи, як три брати. Бронзою по білому: «Микола Островський». Ювілейне видання, дбайливо, з любов'ю оформлене у видавництві «Молодь», де майже сорок років тому побачила світ перша його книга «Як гартувалася сталь».

Ювілейне видання. Перечитую і, як у ті далекі дитячі роки, забуваю доволішнє і поринаю в той буремний час, коли зацвітала зоря нової епохи. Читаю, а він на мене дивиться молодий, зовсім хлопчик, худий, вилицюватий, у довгополій шинелі... Він дивиться на мене з портретів, з п'єдесталів пам'ятників, його риси я впізнаю в духовному портреті сьогоденної комсомолії, що прийшла на іменини свого вічного ватажка.

Тільки ніяк не можу уявити його сімдесятирічним. Тільки молодим, тільки на коні, тільки в юному леті в безсмертя можу уявити його.

1974

СЛОВО ПРО ПОБРАТИМА

Ім'я Льва Смирнова відоме читацькій аудиторії давно, але передусім у рубриці перекладацькій. Якоюсь мірою в цьому «завинив» сам автор, бо добрих два десятки років поклав на таку нележку і водночас благородну справу популяризації серед російської, а отже, і всесоюдної громадськості кращих здобутків української радянської поезії.

До України Лев Смирнов ішов здалеку. Шлях той почався з древньої Твері (нині м. Калінін), де поет народився в родині інженера, більшовика з 1918 року. Неспокійна батькова професія завела його аж у Карелію, де й минуло поетове дитинство. По війні він переїхав до Москви. Там, після десятирічки, Лев Смирнов закінчив юридичний інститут і з 1952 року майже десять літ жив і працював у Києві. По тому знову повернувся до Москви, але вже ні на мить не пориває з Україною творчо, бо саме в Києві причастився до поезії.

Вірші Льва Смирнова помітив незабутній Микола Миколайович Ушаков і, з притаманною йому проникливістю вгадавши в юнакові непересічний талант, благословив перший цикл поета спочатку в журналі «Радуга», а потім — і в «Дружбе народів» зі своєю передмовою. А вже в 1961 році відомий російський поет Віктор Боков побажав «доброї путі» Смирнову в союзній «Литературной газете».

Його хрещені літературні батьки, передовсім Микола Ушаков та Леонід Вишеславський, не лише втаємничували молодого побратима в секрети поетичної майстерності, а й передали йому глибоку любов до українського слова, священне «чуття єдиної родини», що традиціями своїми сягало у віки, ще в шевченківські часи, а нині могутньо розкритилося під благословенним небом побратаних народів.

У талановитих перекладах Льва Смирнова зазвучали на братній мові поезії наших класиків Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, Андрія Малишка. Своім чином, зокрема, Володимир Сосюра, неоднораз брався до віршів Смирнова. І ці переклади російський поет береже, як найдорожчі скарби свої.

Тим, що вірші поетів нашого молодшого покоління вже давно стали відомі російському читачеві, ми значною мірою завдячуємо праці Льва Смирнова. У його інтерпретації в московських видавництвах побачили світ книги Дмитра Павличка, Миколи Вінграновського, Івана Драча, Миколи Сингаївського, Василя Симоненка та ще десятки добірок і окремих поезій різних авторів — від уже відомих і тих, що тільки-но виходять на трудну літературну ниву.

Книга поезій нашого друга українською мовою — то не лише данина вдячності за його невтомну працю по пропаганді української радянської поезії серед російського читача. То передовсім повага до оригінальної поезії Льва Смирнова — талановитого, самобутнього російського поета, що здобув визнання вимогливої всесоюзної критики.

На його позитиві — кілька оригінальних поетичних збірок, що вийшли у різних московських видавництвах, зокрема: «Земной непокой», «Право на солнце», «Лепта», «Третья даль», «Автобус в марте» та інші. Про популярність поезій Смирнова свідчить і факт виходу книги його віршів 1974 року в Софії в перекладах кращих болгарських поетів.

У віршах Льва Смирнова відчувається добротна, висока поетична школа, що викристалізовувалася в ретортах перекладацької лабораторії, той особливий візерунок, в котрому проглядають незлинялі кольори Древньої Русі і пафос її динамічного сьогодення.

Світ поезій Льва Смирнова по-російськи широкий і розлогий. Він міцно росте в сьогоденне, корінням

сягаючи в пам'ять, прадавню і недавню, коли наші батьки й діди на бойовищах другої світової війни боронили і утверджували добро і справедливість задля щастя людей всієї планети.

З особливим піететом пише поет про красивий у своїй мужній суворості північний край Росії, про людей, міцних, могутніх і щедрих на ніжність. Про неповторну красу Карелії, де й досі живе дух епічних героїв безсмертної «Калевали».

Сповідуючи неперехідні принципи традиційної російської школи поезії, Лев Смирнов ніколи не гнався за модою тимчасових формальних новацій. Та, добре обізнаний з кращими зразками союзної і європейської поезії, він не обмежував себе в пошуках як у формі, так і в змісті. Поезія нашого російського побратима, виростаючи на рідному ґрунті, сучасна в найкращому розумінні цього слова. Адже він один із тих, хто без галасу, але надійно будує кленові мости духовного «перевисання до народів».

1978

ОБЛИЧЧЯМ ДО НАРОДУ

Що ж це врешті таке — феномен поезії? На це запитання теорія шукає відповіді ще з часів Гомера, але й донині не може знайти. Та й чи буде знайдено, адже поезія — це таїнство, магічне дійство слова і над словом. А над таїнством не владні доцільно-функціональні закони логіки. Бо коли райдугу піддати суворому спектральному аналізу, диво природи зникне, обернувшись на звичайну суму кольорів.

Відтак, поетів не визначають і не призначають. Їх обирає доля, сиріч: час, історія, епоха, народ. Проте витоки, першопричину поезії ми знаємо достеменно: поезія починається від закоханості, залюбленості в життя, у світ, людину.

Сімдесят літ тому, 21 березня 1906 року, в азербайджанському селищі Салахли з'явився на світ хлопчик на ймення Юсиф огли Векілов. Подія ця, значуща і радісна у фамільному колі, певне, так би й не вийшла за межі суто родинного свята, аби не ряд важливих обставин.

Селище Салахли — родинне гніздо Самеда Вургунна — зелене неподалік од райцентру Казах. Там майбутній поет закінчив учительську семінарію, там же пішов на свій хліб — учителювати.

Юність поетова засмагла під вітрами докорінних змін у структурі суспільства. Нове нелегко входило, особливо в такий своєрідний ареал, як Азербайджан. До всіх заметів і завалів на його шляху додавалися задушливі догми шаріату, освячені ісламом. Отож на боці класового ворога з оголеним кинджалом стояв ще й релігійний фанатизм — сліпий і нещадний у своїй люті.

На цьому тлі тим значиміше вивищується фігура Самеда Вургунна, котрий не побоявся кинути виклик похмури «законам предків».

Віршувати Самед Вургун почав рано, ще в дитинстві. Перші поетичні спроби були переважно наслідувального стилю. Хлопець імітував традиційні гошми, які в його краях сповідали народні співці-ашуги.

Самовдосконалюючись, освоївши віковічні форми народної азербайджанської поезії, Самед Вургун інтуїцією митця відчув, що рух по колу має вийти на спіраль, увись, по висхідній. До того ж нове життя нового прагло слова. Весь динамізм, темп і ритм революційних перемін у площинах суспільній і морально-етичній вимагали, диктували і кликали до не менш рішучого оновлення поетичної зброярні.

Самед Вургун обирає собі за взірць поетичну практику автора «Лівого маршу». Саме Маяковського, оскільки новаторство останнього сприймалося не як данина смаковим уподобанням автора, не як самодостатня мета, а передовсім — як зафіксована в рядку і строфі сила революції, її високовольтний ентузіазм і кутаста динаміка бурхливих будівничих буднів, дерзновенних замислів і глобальних сподівань.

Я — твій поет,
робітничий класе!
Визнаний чи невизнаний,
Я теж повинен камінь класти
В фундамент соціалізму!

І мелодикою, і архітектонікою наведена строфа нагадує нервовий ритм поезій Маяковського.

Про творчу новаторську сміливість Самеда Вургунна свідчить хоча б той факт, що він спробував на ґрунті азербайджанської поезії прищепити, приручити

«онегінську» строфу, яка має свій особливий внутрішній мікроклімат і нелегко «дається в руки» навіть на слов'янській ниві.

Не мені судити, чи всі ті починання завжди увінчувалися повним успіхом, але те, що ці пошуки і змагання неабияк сприяли відграненню професійної майстерності, розширенню світоглядних обріїв, новими тонами й півтонами збагачували поетичну палітру, — то це річ незаперечна. Високу школу Самеда Вургуну відчуваєш, навіть не знаючи оригіналу.

Та, попри всі оці шукання, експерименти, Самед Вургун — поет глибоко національний, він виростає з тієї постійної, незмінної величини, над якою не владні ні час, ні жорстокі алюри завойовників, — він починає себе від фольклору. Діставши в спадок таке багатство та маючи за плечима таку високу школу, він уже з перших публікацій висувається в новій азербайджанській поезії на чільне місце, а незабаром стає її визнаним лідером.

Як у справжнього великого поета, у Самеда Вургуну немає різкого вододілу між «я» і громадою. Власне, це домінуюча риса всієї багатонаціональної радянської поезії, що віддзеркалює основу нашого ладу, де людина однаковою мірою господар і свого обійстя, і всієї держави.

Народ мій відає — ти мій,
Мое гніздо, прихилок мій,
Ти — рідний край мій
дорогий,
Ти подих мій, Вітчизно-джан, —
Азербайджан, Азербайджан!

Поет усім своїм життям і творчістю здобув право саме так вивісти свою любов до Вітчизни. Бо вона, та любов, була не споглядальною, а діяльною, дійовою і предметною в своїй суті. Самед Вургун не лише тішився древньою культурою свого народу, а й подвижницьки примножував і збагачував її. Саме завдяки його талановитій інтерпретації великий поет сходу Нізамі народився вдруге для азербайджанського народу.

Чудовий майстер малих поетичних форм, Самед Вургун особливої слави зажив в епосі. Його поеми «Азербайджан», «Кавказ», «Вагіф», «Двадцять шість», «Комсомольська поема» та інші стали надбанням і окра-

друг, прийшов до нас без запитань. На поклик свого серця.

У день його 70-ліття ми запросили поета у свою світлицю. Я говорю про Самеда Вургуну як про живого, бо справжні поети не вмирають, вони лише переходять у пам'ять.

1976

...І СІЛЬ, І МЕД

Уперше із святешним хвилюванням ступив на цю сиву мужню землю в незабутні дні декади літератури й мистецтва України в Азербайджані. Та, скільки себе пам'ятаю, мене не полишало відчуття того, що знаю цей легендарний край давно-давно, — дякуючи передусім його древній літературі, мудрій, неперевершеній поезії.

Колись Ламартін сказав: «Якщо пара і залізничі знищили відстані, то книгодрукування знищило час, завдяки йому ми всі — сучасники. Я веду бесіду з Гомером і Цицероном, а Гомери й Цицерони майбутнього вестимуть бесіду з нами». Отож ми сьогодні маємо повне право вважати, що нашими сучасниками ще зі шкільної лави стали і світочі азербайджанської поезії IX—XII століть — Месхеті Ханум Гянджеві, Хатіб Тібрезі, Хагані, — і їхні наступники, зорі світової величини — Нізамі, Фізулі, Вагіф, — і співці сучасного Азербайджану — Самед Вургун, Сулейман Рустам, Расул Рза, Джабір Новруз, Аббас Абдулла та ще чимало інших майстрів слова.

У цьому ряду талановитих сучасників світиться мені особливою привабою ім'я Набі Хазрі — чудового поета, вдумливого активного громадянина. Я знав його по творчій анкеті задовго до першої особистої зустрічі, яка відбулася в Києві. Незважаючи на порівняно молодий вік, Набі Хазрі — помітна фігура у всесоюзному літературному контексті: він лауреат Державної премії СРСР, книги його неоднораз виходили російською і мовами інших братніх республік, а також перекладені на мови багатьох країн світу.

Погоджуючись із професіональними критиками та літературознавцями щодо неправомірності повного отождолення ліричного героя з автором, усе ж твердо

стою на тому, що в ідеалі поет, його особа має поставати за кожним рядком.

Я, скажімо, ще до зустрічі намалював для себе духовний портрет Набі Хазрі за його віршами: людина щирої душі, імпульсивний, рвучкий, ніжний і водночас дошкульний і гострий. Я щасливий, що особиста зустріч з ним підтвердила мою уяву.

Найповніше ж мірою пізнав поета в рідній стихії на землі його предків, де кожна фраза, кожен вірш, опираючись на ґрунт отчих традицій, звучали по-особливому об'ємно, повнозвуко, значуще.

Мені випало (і за те дякую долі) побувати в рідних краях поета. Сам він не зміг супроводжувати нас: у Баку затримали громадські справи (а їх у нього чимало!), але впродовж усього шляху Набі Хазрі, його поезія були з нами: чи то ми, гості, час од часу зверталися до неї, чи наші щедрі господарі шанобливо згадували свого земляка. Одна дівчина, осяяна смаглявою вродою горянки, прочитала:

Ось ти проходиш...
І я не рвонусь за тобою,
Наче хлоп'як, утікаю.
В сльозах — далнна...
Я називаю тебе
казкою,
небом,
судьбою.
Він же тебе називає:
«Законна жона».
Хай на вас мружаться заздро
повіки віконниць,
Хай небеса вам вклоняються
нижче трави,—
Я не збагну, доки світ:
за яким же законом
Так незаконно
у парі проходите ви...
(«Безіменне»)

Безоглядно долучив би ці рядки до перлин всеозної поезії на вічну тему кохання. Яка туга за нерозділеним почуттям і яка водночас суто чоловіча стриманість і гідність!

Набі Хазрі не легковажить словом. Він — поет глибокий і серйозний, за ним відчувається багатюща традиція древньої поезії Азербайджану. Опіраючись на

її надійні підвалини, поет упевнено сягає трудних вершин сьогодення, не обминаючи бистрин і водонерей сучасного бурхливого життя. Він кличе:

Не забувай
Найвищого з покликань:
Служить народові — в тому сіль і мед.
І не живи
Заради звань великих,
Гордись верховним іменем —
Поет!

(«Про натхнення»)

1981

ПОЕТ РОДОМ З АШТАРАКА

«На світі чимало хорошого (хоч, на жаль, поганого теж досить). Одначе найкращим, певне, є те, коли братаються народ з народом і пісня з піснею», — це слова чудового сучасного вірменського поета Геворга Еміна, родом із древнього селища Аштарак.

За високим законом братерства ми віншуємо його сьогодні у нашій духовній світлиці хлібом-сіллю і піснею. Добрий гість — завше свято для господаря. Осільки ж для Геворга Еміна ця книга перша в перекладі українською мовою, — це свято і його особисте.

Геворгу Еміну — понад шістьдесят. Він майже ровесник рідної республіки, яка не так давно відзначила свій шістьдесятилітній ювілей.

Його входження в літературу одразу ж було помічено не тільки у Вірменії, а й далеко за її межами. На самому початку його привітав визнаний майстер пера Михайло Светлов, певне, найточніше визначивши самотність тоді ще молодого поета: «Геворг Емін — поет своєрідний, зі своєю багатою індивідуальністю, з вельми оригінальною інтонацією, зі своєю великою пристрасністю».

Справді, Емін — виразно автономне явище не тільки у вірменській, але й у всесоюзній поезії. Він зажив собі слави урбаніста, хоча, як на мене, це визначення дещо інерційне, виведене із зовнішніх ознак поезики, а не з глибинно кореневої системи його думання.

Мабуть, найближче до розуміння Емінової поезії підійшов Євген Євтушенко, підкресливши: «Навіть у найінтимніших віршах він не боїться висновку, виз-

наченої, нерозпливчастої авторської позиції. Недомовленість крапок йому чужа... Емін піднімає... важкі вантажі проблем двадцятого віку і... завжди намагається, хоч це й нелегко, дати відповідь і сьогоднішнім, і майбутнім поколінням».

Так, Геворг Емін — передовсім поет мислі, він громадянин не лише у розлогих епічних полотнах, а й у найлапідарнішій мініатюрі. Поет крутих проблем, Емін ніколи не обминає гострих кутів нашого сьогодення, не забуваючи при тому, чийого народу він син. І та пам'ять первокоренів освітлює його поезії сяйвом неперехідних вартостей древнього вірменського епосу.

Проблеми, яких він торкається, однаковою мірою хвилюють усіх суших на землі, бо вони фундаментальні. Оборона миру, тема пам'яті і совісті, високий пієтет до матері, до жінки, чистота і чесність у суто людських взаєминах. На всі ці проблеми автор дає чітку відповідь з позиції добра, виходячи з філософії і моралі нашого соціалістичного суспільства.

Коротших слів, ніж «так» і «ні»,
Не знають виміри земні.

Не вистача, бува, однак,
Всього життя вповні,
Як треба чесно мовить: «Так»
Чи відрубати: «Ні».

Одначе, читаємо в підтексті цієї мініатюри, хоч як те й нелегко, а відповідь, причому однозначну, треба давати. Якщо, звичайно, ти справжня Людина.

У своїй творчій практиці Геворг Емін послуговується найновішими здобутками поетичної лабораторії. Він інтелектуал в найкращому розумінні цього терміну. До його послуг — досягнення і всесоюзної, і світової поезії.

Але Емін жодною мірою не прагматичний споживач. Він особисто чимало зробив, аби його рідною мовою зазвучали кращі твори з літературних надбань братніх народів. Ми сьогодні йому по-братськи дякуємо за чудові переклади і Павла Тичини, і Максима Рильського, і Миколи Бажана, і молодших наших поетів. І в цьому сенсі слова, сказані Євгеном Євтушенком стосовно свого побратима, як ніколи, і своєчасні, і справедливі: «У нашому двадцятому віці, можливо, як ніколи, істинно інтернаціональним поетом можна бути тільки на основі інтернаціоналізму. Саме цей інтернаціоналізм звучить у віршах Еміна...»

І ще одна риса поезії Геворга, родом із Аштарак, надає їй профілю особливої неповторності. Це — сатиричний струмінь повного спектра: від легкої, вибачливої іронії («Іспанська балада»), до вбивчого, сардонічного сарказму у «Віршах про Гарсія Лорку», спрямованого супроти нелюдської філософії фашизму.

Одне слово, до нас прийшов поет вишуканої літературної школи і високого громадянського пафосу. Прийшов і як добрий гість, і як активний трудівник на рахманній багатонаціональній поетичній ниві. І тим він нам особливо бажаний і дорогий.

1981

КРИЛАТА ПІСНЯ ПРО ЛЮДИНУ

Наскільки нелегка та виснажлива, настільки ж вдячна і шанована праця перекладача. Особливо у нашій багатомовній родині, де водночас із повнозерним розвоєм національних культур формується феномен загальносоюзної культури.

З усіх видів словесної творчості щодо опору матеріалу домінує поезія, де перед тлумачем постає, окрім мовного, ще бар'єр жанру зі своїми умовностями (розмір, рима), з окремим інтонаційним ладом, з часом усталеною оркестровкою вірша, що корениться в національних традиціях.

Як на мене, то найоптимальніший варіант маємо тоді, коли поезію інтерпретує не просто перекладач, а високопрофесіональний поет з надійним знанням мови оригіналу. Можуть зауважити, що самотутній майстер обов'язково, свідомо чи підсвідомо, покладе свою печать на перекладений твір, себто «приручить» його своїм смакам, своїй школі на шкоду точності. Отже, глухий кут?

Аж ніяк! З нього можна вийти вельми просто в тому разі, коли поет обере для перекладу лише того майстра, який співзвучний йому за тематикою, школою, тональністю, за етикою і естетикою, себто своїми творчими параметрами якнайтісніше гармоніює з перекладачевими.

Саме так працює Дмитро Павличко, неухильно додаючи до свого поважного реноме самотутнього, яскравого поета ще й авторитет тонкого, високо шляхет-

ного інтерпретатора рідною українською іншомовних поетів.

Це засвідчують, зокрема, і його книги перекладів із всесвітньовідомого кубинського поета Хосе Марті та великого болгарського співця Христо Ботева, що стали справжніми явищами і в самій сучасній українській поезії.

Недавно на полицях книгарень з'явилася нова збірка поезій легендарного болгарського поета Николи Вапцарова «Пісня про людину». Знову ж такі це — не випадковий самоплив, а осмислений вибір. Тим органічніший, що зумовлений давніми зацікавленнями Дмитра Павличка болгарською поезією.

Українському читачеві звідавна znana творчість мужнього болгарця і за львівським виданням 1961 року його «Пісні про людину», і за публікаціями, що час од часу з'являлися в нашій періодиці. Одначе у повному обсязі Никола Вапцаров прийшов до нас (за винятком віршів для дітей) уперше. Видання це тим бажаніше, що воно вияснює у творчому портреті поета до цього непомічені риси. Як сама особа митця, так і його творчість взаємно рефлектують одне на одне. Оскільки ж Вапцаров у своїй поетичній практиці часто послуговувався так званим арго, жаргоном, говіркою робітничих низів, то у масового читача міг втворитися стереотип талановитого самородка з цього осереддя. Себто він шанував його передовсім як борця, антифашиста, а вже потім як поета, що за свої тридцять три роки — від дня народження 7 грудня 1909 року в містечку Банску до дня страти в тунелі стрільбища офіцерської школи в Софії 23 липня 1942 року — створив не так уже й багато, як на сучасні мірки.

Отим-то й актуальна, крім усіх інших чеснот, Павличкова робота, що він не тільки талановито інтерпретував поезію Николи Вапцарова, а й в емоційному і водночас глибоко науковому передньому слові довів, що Никола Вапцаров — «рідний брат Юліуса Фучіка, Муси Джаліля, Дмитра Вакарова, Федеріко Гарсія Лорки, Роберта Десноса, Антуана де Сент-Екзюпері... вознесений не тільки героїчною смертю, але й талантом, який і за інших життєвих обставин виявився б як новаторський, могутній поетичний дар».

Глибше і опукліше звучать і вже раніше відомі поезії, коли дізнаємося, що їх автор — виходець із

шляхетної інтелігентної родини, представники якої не тільки зв'язані з національно-визвольними осередками, а й неопосередковані учасники розбудови Болгарії. Тим більшою шанобою прихиляємося до поета, котрий, маючи всі підстави і можливості рухатися по висхідній у своєму середовищі, рішуче долає маєтний і психологічний бар'єр і стає на бік робітничого класу, крізь упослідженість і знедоленість якого бачить його історичну перспективу.

Взагалі, для практики Павличка-перекладача характерна не лише професіональна сумлінність, а й солідний науковий підхід. Готуючись до перекладу того чи того поета, він намагається доконечно вивчити і освоїти не тільки мікрокосмос вірша, а й макрокосмос того регіону, країни, де творив автор, історію його Вітчизни, народу до тієї межі, коли вже сам драгман почувається в чужій стихії як у своєму рідному домі. Це — і вельми похвально, і гідне наслідування всіх, хто береться за таку нележку і почесну перекладацьку діяльність!

Немає сенсу подавати лабораторний аналіз сподіянному Дмитром Павличком, оскільки в його професіональному сумлінні і майстерності сумніви виключені. Скажемо лише, що достеменно знання болгарської мови дало можливість віртуозно передати найтонші відтінки оригіналу. Приплюсуємо й те, що, поборник вишуканого вірша, він у багатьох місцях «поступився» Николі Вапцарову в його «непричесаності», часом плакатності, жорстокості лексики, якою свідомо послуговувався болгарський поет-революціонер, аби бути на «ти» з трудовими низами. Але поступився задля істини. Це теж неабиякий талант: шанувати талант іншого!

З Павличкових перекладів постає цілісний твердий і мужній характер поета, ріст і рух якого (хай це не буде дешевим парадоксом) ішов не знизу догори, а навпаки: від позахмарних сфер екзотично-віртуозної, але безплотної поезики до жорстокої предметності землі, розпеченого металу моторів, їдкого поту і непрезентабельної, зате вбивчо-точної лексики низів. Рух по вертикалі — углиб.

Ми буквально фізично відчуваємо, як Никола Вапцаров наступав «на горло власної пісні», свідомо відмовляючись від «бель-канто» звукопису, від звабної ухорженості фрази, йдучи на збої, на синкопі ритміки,

на прозаїзми і солоні, важкі слова, щоб якнайточніше передати темп залізного рокоуту моторів, тяжкість праці, стихію страйків і щоденних сутичок труда і капіталу, знервовану напругу комендантської години, де на кожному кроці чатує смерть.

В цьому він близький до Некрасова, Грабовського, до Маяковського зрештою, а в деяких трагедійних, кровоточних зарисовках злиденного життя робітництва — і до ...Стефаніка. І в той же час Никола Вапцаров витворив свій, оригінальний стиль і манеру подачі матеріалу, він настільки «біологічно болгарський», що маємо повне право говорити про нього як про глибоко національного поета світового значення.

Та коли поет лише на мить одсторонюється від прокуреної буденщини, як з-під його пера тихим ручаєм жебонить дитинне, прозоре:

В недалекім лісі
голуби гудуть.
Срібні пера з неба
на траву падуть.
Легко так піколи
не було мені —
ніби я без плоті
і літаю в сні.

Подібні, вельми і вельми скупі, голубі зблиски так званої чистої поезії засвідчують і висококласну школу, і глибоку втаємниченість Вапцарова у секрети поетичної майстерності, і добре знання світових досягнень жанру.

Нам, українцям, Никола Вапцаров особливо дорогий ще й тим, що він не лише знав творчість Шевченка, а і, як засвідчують поетові сучасники, керуючи робітничим театром у Кочеринові, поставив «Наймичку» Тараса Григоровича.

У своєму передньому слові Дмитро Павличко зумів так акцентувати на цьому символічному факті, що те мало б зацікавити наших шевченкознавців і подвинути їх на серйозні студії в цьому сенсі.

Книга Вапцарова виходить за межі суто літературної події. У контексті наших віковичних взаємин з болгарським народом вона «читається» як поклик пильно берегти найвище завоювання соціалізму — «чуття єдиної родини». На тлі ж нинішньої напруженості у міжнародних відносинах, коли в мутній воді антирадянської істерії на лови «нейтронної риби» налаштувалися

чорні сили реакції аж до неофашистів включно, поезія комуніста Николи Вапцарова застерігає:

І хоч, здається, тихо,
мов Дунай,
У нас тече життя, не чутні
й гомони,—
Свій чорний чуб розвий
і вилітай
Із вітром весняним наперегони.
Та слухай ще, як дзвонять
з вишини
Нічні антени в сніговому
хрусті!
Я не засну, і не заснуть
вони,
І ти не будеш спати,
людськосте!

Ці рядки взяті із вірша «Антени», написаному в січні 1942 року, але як тривожно і вчасно вони звучать сьогодні!

...Нині мужній болгарський народ святкує віхову дату своєї історії — 1300-ліття державності. Радянська багатонаціональна родина готується віншувати наш Київ-град із його 1500-літтям. Поміж цими подіями лежать цілі гони історії. Дещо несуттєве ледве видніє за туманом часу. Та в пресвітлу годину великих спільних свят жоден найгустіший туман не заслонить перед нашим духовним зором обличчя тих, хто, починаючи од Кирила і Мефодія, будував аркоджний міст братерства. Ми всіх їх поіменно спогадаємо. І серед них — мужнього сина болгарського народу, поета світової величини Никола Вапцарова.

1981

СПІВАТИ СВОЇМ ГОЛОСОМ *

Я належу до тих молодих та ранніх, хто ще в шкільні літа, завдяки щедрій поблажливості редакційних працівників, побачив своє ім'я в друці. Було це десь 1948 року: я тоді топтав стежку до п'ятого класу Зачепилівської семирічки. Стояв звичайний літній день,

---

* В основі статті — інтерв'ю кореспондентів ж. «Українська мова і література в школі» (1980, № 7).

коли мені вчителька російської мови Анастасія Гнатівна Ольшанська значуще вручила новосанжарівську райгазету «Ленінським шляхом». Там чорним по білому над невеличким віршем, переписаним начисто відповідальним секретарем редакції Дмитром Безручком, стояло мое прізвище...

Отже, починав я, як і всі. А, проте, мені, мабуть, більше поталанило, ніж іншим. Село наше, Зачепилівка, де я 1935 року народився, хоч і невеличке, зате близько од райцентру Нові Санжари: отак десь кілометрів три з половиною пройти через лісок, луки, а потім мостом через Ворсклу — і ти вже в «городі».

Батько мій, за свідченням його матері, а моєї бабусі Катерини, був чоловік динамічний і романтичний. Після дев'ятого класу він утік зі школи й подався на шахти. Там він потрапив в обвал, з якого дивом вийшов з ушкодженою правою рукою. Після такої оказії блудний син повернувся в рідну Зачепилівку і пристав до райгазети, до якої дописував ще школярем. Починав, як ведеться, інструктором, а вже 1939 року достався поважного редакторського крісла. Не знаю, як би далі склалася його доля, коли б не війна.

...Я ледь-ледь пам'ятаю батька. Але десь, у підсвідомості, на дні мого серця, світиться невеликий міст через старицю Ворскли. Там ми попрощалися. Невисокий, широкоплечий, він ще раз озирнувся посеред мосту, махнув нам рукою і рішуче закрокував на Нові Санжари, до військкомату. За кілька хвилин міст злетів у повітря. Сапери поспішали: то був рік сорок перший. Наближалися фашистські танки...

У спадок від батька мені залишилися його вишита сорочка голубим по білому, кишеньковий годинник з римськими цифрами на циферблаті. Та ще пам'ять, розмита часом і відстанню в сотні літ. А ще — загострене почуття обов'язку та залізне правило і право: не спекулювати на доброті держави і людській співчутливості. Батько пішов на фронт, хоч міг би скористатися «білим білетом», зважаючи на контрактуру правої руки...

Ще він залишив мені найдорожче — книжки, які бабуся Катерина якимось чудом зуміла вберегти від ворожого ока в часи окупації. А що читати я почав, як на ті часи, вельми рано — в п'ять років, то проштудював їх ще до школи... У мене під рукою були академічне видання Пушкіна за 1939 рік, «Кобзар»

Шевченка, «Ліс Микита» Івана Франка, «Гримить ба-
рабан» Шандора Гергея, «Вибрані твори» Гоголя, «Хі-
ба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та
ще деякі серйозні книжки.

Мушу зізнатися щиро, що і моя рання грамотність
була всього лиш наслідком педагогічного експеримен-
ту наймолодшої батькової сестри, а моєї тітки Віри
Іванівни. Вона добровільно взяла на себе нелегку роль
моєї няньки і виховательки. І не лише вигоїдала ме-
не, а й навчила читати та писати. Певне, з неї вийшла б
добра вчителька. Але війна обірвала її навчання на
дев'ятому класі і разом з іншими її ровесницями за-
кинула в Німеччину, де вона пройшла всі дев'ять кіл
фашистського пекла.

І все ж праця моєї тітки не минула марно, в чому
вона переконалася невдовзі після повернення з три-
клятої чужини, заставши мене за студіюванням... Мо-
пассана. Книжка рішуче була забрана, а «любому
другові» перепало на горіхи.

Отже, в моему літературному навчанні панували
хаос і суцільна еkleктика. З прочитаного я переважно
вловлював лише перший план, не докопуючись до
смислу, та інтуїтивно відчував ритм не тільки римо-
ваної речі, а й прозової фрази. Певне, оця здатність
та ще притаманний кожному потяг до змагання й спри-
чинилися до перших моїх наївних римованих вправ.

Часу в мене для цього було більше, ніж досить.
Після школи я похапцем робив уроки і брався до ри-
мування. Переважно на пастівнику, де степ, нудьга та
переліски хияють до самовдосконалення і рішучих за-
мірів та задумів.

Бувало, що часто й пізнього вечора, коли вже всі
вкладалися спати, я брався за олівець (перо тоді
було розкішшю). І тут я мушу з глибокою вдячністю
схилитися перед матір'ю, яка давала мені повну во-
лю. Я в неї був один, до того дуже схожий на батька,
отож вона берегла і заступала мене в усьому. А що
з нею ми не бачилися цілими тижнями, бо угіддя на-
шого колгоспу лежали за 7—10 кілометрів од села
і в жнива зачепилівці їхали «в степ» на кілька днів,
то кожні наші зустрічі ставали справжнім святом. Це
свято завжди зі мною — і тоді, коли я з Києва вири-
вався у рідні полтавські краї, до отчої хати, де на по-
розі, приклавши долоню дашком до чола, мене зустрі-
чала найкрасивіша і найсвятіша для мене жінка —

Мати, і тепер, коли її не стало і ми бачимося з нею тільки у снах та спогадах...

Першими терплячими слухачами моїх вправ були бабуся Катерина, тітка Віра Іванівна та її чоловік Микола Євдокимович Давиденко. Микола Євдокимович, по-циганському смаглявий, веселий, з тонким відчуттям гумору, страшенно любив дітей, і ті йому відповідали щирою взаємністю: у його дворі завше було повно сусідської дітвори. Та й зараз, коли вже його доньки давно повиростали, на їхньому обійсті не стихає оптимістичний галас нових поколінь.

Микола Євдокимович був схильний до рапових, непередбачених рішень. Отож одного дня, весело примружившись, він наказав переписати на чистовик мої «вірші», по тому рішуче взяв мене за руку і повів... у райгазету.

Отаким несподіваним чином і з'явився мій вірш у газеті, коли я топтав дорогу до п'ятого класу.

Згодом я вже сам носив до редакції свою «продукцію». А оскільки чимало працівників газети, особливо найбільш стабільна її частина — друкарі та верстальники — ще пам'ятали мого батька, то мене приймали там як свого. І довіряли настільки, що вже з восьмого класу я став ледве чи не штатним працівником: писав зарисовки, навіть «нариси», формував літературні сторінки, правив, вичитував, брав участь у плануванні номерів.

Одне слово, моя подальша доля була визначена: 1953 року я вийшов на батьківську дорогу, вступивши на факультет журналістики Київського держуніверситету.

Я назвав тут чимало прізвищ не з родинного обов'язку, а з тим, аби підкреслити, що мені завше щастило на добрих людей, що завдяки їхній душевній щирості й сердечності я ніколи не почувався безбачченком. Вони вчили мене найвищого — доброти, щирості й принциповості, і коли я щось справді зробив, то тільки завдяки їм. Певне, тому чимало моїх віршів, як те й критики помітили, мають конкретних адресатів, бо народ — це не безлика громада, а об'єднані воедино люди, особи, кожен зі своїм обличчям, характером і вподобаннями. Кожен з них несе визначальні риси свого народу, як і народ — риси кожного з них.

В університеті вчитись мені було неважко, можливо, легше, ніж іншим. Знову ж таки не тому, що мав якісь

особливі здібності, а завдяки тим обставинам, про які йшлося вище: газету я знав не з парадного входу, а, так би мовити, «з кухні». Відтак, на практиці, порівняно швидко відробивши свою норму в газетних жанрах, я ще встигав надрукувати кілька віршів.

1957 рік для мене особливий. На республіканському турнірі поетів (зараз такі не проводяться, а жаль!) я посів перше місце. Приз мені вручали відомі поети Степан Олійник, Микола Нагнибіда, Платон Воронько. Це була вельми приємна для мене несподіванка, оскільки ще до початку турніру я відводив собі роль статиста.

І хоч я вже зрідка друкувався в республіканській пресі, публікація у газеті «Радянська Україна» мала для мене неабияке значення. Вірш передрукували майже в усіх поважних журналах аж до «Огонька» і навіть «Нового мира» включно; це створило мені досить широке паблісіті, аж таке, що одне солідне видавництво запропонувало подати рукопис. Я, звичайно, його подав, але невдовзі забув про те: наближались державні іспити. А потім — в 1958 році — почав працювати в республіканській комсомольській газеті «Молодь України», і вже було не до рукопису. Всеночні чергування змінювалися відрядженнями, а ті в свою чергу — відписуванням у номер. Одне слово, газетні будні.

Сталося так, що найчастіше мені випадало бувати на Лисичанському хімкомбінаті, який на той час оголосили ударною комсомольською будовою. Буквально на моїх очах росли цехи, а з ними й молоде місто, яке тепер відоме всьому Союзові — Северодонецьк. Неодноразові довготривалі відрядження давали мені змогу простежити, як разом з комбінатом і містом ростуть люди, як вони мужніють і дедалі глибше осмислюють життя і своє місце в ньому.

Серія нарисів, що з'явилися в газеті після цих відряджень, привернула увагу працівників видавництва «Молодь». Таким чином, першою моєю книжкою були не вірші, а документальна повість «За Сіверським Дінцем», яка побачила світ 1959 року...

Так, газета чимало забирає і часу, й енергії, але ж і дає вона поетові неоціненне: ти пізнаєш життя не з підрядників, а з оригіналу, у всіх його вимірах і виявах. І що найголовніше — зустрічі з людьми, а поезія ж — це передовсім людинознавство...

І от 1962 року у видавництві «Молодь» вийшла моя перша збірка «Б'ють у крицю ковалі». Була вона така собі, за винятком кількох віршів. На той час, як мені здавалось, я вже переріс її, але ж видавничий процес має свій чіткий і жорстокий графік.

У 1964 році побачила світ друга збірка «Двадцятий вал», за яку мені було присуджено Республіканську комсомольську премію імені Миколи Островського.

Нині на моєму рахунку — понад два десятки збірок. Дві з них вийшли у Москві в перекладі моїх добрих друзів, обидві — у видавництві «Молодая гвардия»: «Гонг» (1966 рік) і «Стою на землі» (1973 рік). Остання удостоєна Державної премії СРСР. Згодом вийшли ще три: «Стихи» (1977), «На линии тишины» (1978), «В центре круга», «Доля» (1981), «Золотые ворота» (1982).

...1975 року, в Нью-Йорку, де я перебував у складі делегації УРСР на ХХХ сесії Генеральної Асамблеї ООН, мені виповнилося рівно сорок. Отже, повернуло на п'ятий десяток.

Це не так багато, але ж і немало! Перейдено добрий шмат життєвого поля, за плечима вже якийсь досвід, маю моральне право зробити деякі висновки. Принаймні для себе.

Перший з них категорично наказує: в жодному разі не легковажити словом і по змозі високо нести честь свого поетичного цеху.

Час од часу критики застерігають нас од ранньої професіоналізації. Я — за якнайранішу професіоналізацію в найкращому розумінні цього терміна, сиріч: за високу школу майстерності, що починається од землі, од живого життя і сягає своїм верховіттям у космос вселюдського духу. І — якнайменшої поблажливості до себе в цьому поступі, інакше аматорство, таке звабливе у своїй доступності за нинішньої суцільної грамотності, неодмінно виведе на стежку заримованої інформациі, на невибагливе строчкогонство.

І водночас рання професіоналізація в розумінні кабінетної замкнутості закінчиться тим же. Я згоден, що поезія — це передовсім інтуїція. Але ж інтуїція неодмінно передбачає досвід, тобто знову ж таки — знання життя у всіх його вимірах.

Поезія — це і спалахи натхнення, і важкі робочі будні. Але робота ця має свою специфіку — вона не-

видима для стороннього ока, вона відбувається в ест-ві поета: відбір, оркестровка, пошуки найоптимальнішої інтонації тощо. Читачеві до цього діла немає: він бере собі вже знайдене.

Отож іще один висновок: віршів не можна «висиджувати», натужно, по-ремісницькому припасовуючи рядок до рядка. Вони мають вихлюпуватися на папір у мить спалаху натхнення, яке готується отією внутрішньою, незримою працею.

Одпрацювавши чимало в газетах, журналах і видавництвах, дійшов ще й такого висновку: ніколи не варто включатися в гонитву за модою, хоч якою б яскравою, екстравагантною і визнаною вона не була. Бо мода — то діло сезонне. Співай своїм голосом, де б виразно гучали неперехідні інтонації твоїх прапращурів.

Це, проте, аж ніяк не означає, що ти маєш замкнутися у своєму хуторі. Сучасні новітні засоби зв'язку та інформації дають змогу стежити за визначальними процесами, що відбуваються як у союзній, так і в світовій поезії. Отож, якщо ти хочеш бути на рівні талановитого, інтелектуального радянського читача, треба тягтися до світових стандартів.

Мій ідеал поета найповніше схарактеризував Костянтин Миколайович Батюшков: «Перше правило... має бути: живи, як пишеш, а пиши, як живеш». Це не легко. Але поки живий — іди!

Вартість поета визначається кількісним вмістом золотого запасу таланту. І хоч те очевидно, все ж доводиться повторювати давно відому істину, оскільки останнім часом помітно розвивається межа між обдарованням од природи і нажитим ремісництвом. Я вже говорив і ще раз наслідуюсь твердити, що при сучасному високому рівні пересічної грамотності, при сучасних оперативних засобах інформації, при необмеженому доступі до надбань світової поезії будь-який громадянин, та ще й з вищою філологічною освітою, навіть не маючи природного поетичного обдаровання, спроможний зімітувати річ, що нестиме на собі зовнішні ознаки вірша, якщо, звичайно, він не обділений притаманним кожній людині слухом і відчуттям первісного ритму. Та навіть і в цьому крайньому випадку дипломований філолог може замаскуватися... верлібром.

У цьому зв'язку постає запитання: а що ж тоді робити? Де ті критерії, ота «точка відліку», за якою ми визначаємо справжню поезію, одділяючи її від несправжньої, від ремісницької імітації?

Можна було б на те відповісти так: у нас є взірці класики всіх часів і народів, вартість яких не піддає сумніву, оскільки вони витримали іспит часу. У нас є і своя класика, яка здобула високу оцінку не тільки у себе вдома, а й визнання світове, отже — об'єктивне. Сковорода, Котляревський, Шевченко, Франко, Тичина, Сосюра, Рильський, Малишко...

Коли я вже згадав термін «ремесництво», то хочу застерегти, аби не плутали «ремесництво» з «ремеслом» у найкращому розумінні цього слова. Сучасний поет, хоч як би він щедро був обдарований природою, не зможе втриматися на рівні часу, коли досконало не володітиме своїм ремеслом, себто віртуозним версифікаторством, усім спектром інтонаційно-ритмічних засобів, образних побудов, зрештою, усім тим, що, за Франком, складає «секрети поетичної творчості».

Отже, він мусить — зобов'язаний! — бути інтелектуальною, високоосвіченою, високоінтелігентною особою, вільно орієнтуватися у світових надбаннях, бо тільки культура розуму, як твердить Брюсов, робить можливою культуру духу.

Ми маємо приклади з історії літератури, коли справді талановиті самородки дореволюційних часів так і не могли сягнути верховин. Але то не вина, а біда їхня, сумний наслідок тих важких часів. І все ж навіть тоді Тарас Шевченко, син найбезправнішого кріпака, нижче якого стояв хіба що раб, зумів завдяки сподвижницькому самовдосконаленню освоїти найвищі верховини духовної культури людства і сам став верховиною, яку видно з будь-якого закутка нашої планети.

То що вже казати про нас, які мають щастя рости і діяти під небом Радянської влади, що поставила собі за мету виховати гармонійно розвинуту особу — спадкоємця нетлінних духовних скарбів, надбаних людством за всю історію свого існування?!

На жаль, ми й сьогодні зустрічаємо подеколи обдарованих індивідуумів, які намагаються «вижити» в літературі за рахунок подарунка долі, не поворухнувши й пальцем, аби хоч трохи самому примножити його. Але то вже не біда, а вина їхня!

Отож вартість поета визначається золотим вмістом його природного таланту. Однак повноцінним сучасним поетом можна стати лише тоді, коли самородок, дарований тобі природою, ти одграниць та облагородиш «культурою духу», себто достеменно оволодієш усіма секретами поетичної майстерності, чи ще точніше, — ремеслом свого цеху.

Хто ж у такому разі покликаний і кому надане оте право: ставити знак якості на нашій поточній, ще не перевіреній часом продукції?

Звичайно ж, передусім професійній, принциповій критиці, нам самим, читачам і, в кінцевій інстанції, видавцям.

Фігура видавця в живому літературному процесі, особливо сьогодні, набуває виняткового значення. Він останній, хто благословляє у світ книжку, вводить автора у священну поетичну рубрику. Отже, в його особі об'єднуються одночасно професійний, принциповий критик, сам автор, себто поет, і, нарешті, найвимогливіший читач. Однак усі вимоги, адресовані вище поетам, стосовно видавця потроюються.

Звичайно, рівень тієї чи тієї літератури в значенні престижному оцінюється за верховинами. Але ж творять літературу не лише всесвітньовідомі, а й ті, хто в той чи інший час працює чи працював у ній в міру свого таланту.

Міра ж таланту — величина змінна. Жоден найпильніший провидець в живому літературному перебігу не в змозі та й права не має доконечно визначати рівень автора однозначно: «посередній», «вище від середнього» чи там, скажімо, «найвищий».

Остаточню ставити оцінку авторові як особі — то справа часу. Адже ми знаємо випадки, коли поет починав не вельми яскраво, та з часом сягав неабияких висот. І навпаки. Бувало, що автор спалахував уже першою книжкою, та згодом або тупцював на тому ж місці, або й поволі пригасав.

Отже, вартість поета визначається цілим комплексом чеснот. Є автори, які не зажили собі гучної слави, але вони володіли неабияким відчуттям знайти якусь нову грань у темі, що її проминув не один визнаний і високошанований. Є літератори, що весь свій талант віддали справі популяризації, осмисленню і поширенню слави своїх знаменитих колег. Є, нарешті, майстри першої руки, що, скромно відсунувши свою персону

в затінок, вивели на осоння і виховали талановитих учнів, які переросли своїх учителів, здобувши рідній літературі світову славу. Не забуваймо слова Пушкіна: «Старик Державин нас заметил...» І хто знає, чи був би Пушкін тим, ким він є, аби не Державин чи Жуковський, які по-батьківськи вивели його на дорогу Великої Літератури!

То ж шануймо всіх чесних трударів на безмежних ланах слова. Вони гідні того, бо разом творять літературу нашу!

...Особисто мені в поетові імponує передовсім почуття власної гідності. Себто: уміння з гідністю реагувати на критичні зауваження щодо своїх творів. Звичайно, йдеться про високофахову, доброзичливу критику, а не волюнтаристські наскоки з голоблею, інкрустованою ярликами.

Реноме поет здобуває і підтримує на належному рівні тільки своєю творчістю і громадянською позицією. Що вищий творчий потенціал, то менше потребує він декларування, відстоювання, утвердження, пробивання.

Гірко спостерігати за особами, які, на зорі своєї творчості зробивши на копійку, все своє життя потім вимагають од інших платити їм валютою. Вся ота метушня по «проштовхуванню» свого імені в різні «обойми», доскіпливі вивчення, скільки кого разів згадали чи не згадали в найрядовішій інформації, що кому присудили і за що — то вже, їй-право, не творчість, а торгівля. Буває, що чоловік побивається все життя, так і не усвідомивши, що згаяв час не на головне — творчість, а на «організаційні заходи».

У літературі, як і в будь-якій іншій справі, пробиватися треба самому, власною творчістю. Наставники ж мають лише з верховин свого досвіду застерігати молодших од повторення «огріхів» своєї молодості, а не возити їх за собою в розмальованих колясках до молочної кухні. Утриманство в літературі абсолютно неприпустиме!

Ще хотілося б молодим од щирого серця побажати: якнайраніше позбутися дуже, на жаль, поширеного ганджу — заздрості. Нічого гріха таїти, трапляються особи, навіть обдаровані, які визнають у літературі тільки себе. Коли його товариш створює цікаву, талановиту річ, вони намагаються або не помітити успіх, або знизити його ехидними репліками, двозначними

натяками чи, в кращому випадку, замовчати. Це свідчить про те, що людина має схильність до дріб'язковості. Дріб'язковість же, як іржа, непомітно, але невідворотно підточує талант. Тому треба мати мужність, упіймавши себе на заздрості, негайно вдатися до кардинальної терапії. Себто стати над собою, примусити себе об'єктивно оцінити вартість сподіяного побратимом. Коли досягнеш цього, ти почнеш радіти успіхові товариша, як своєму власному. А здатність радіти досягненням друга — то вже талант, якому немає ціни. Виростає ж він од усвідомлення тої істини, що ти — лише рядовий літератури, що без неї, себто без своїх побратимів, ти — нуль. Зрештою, святе відчуття колективізму — в природі нашого, соціалістичного суспільства.

— У багатьох виступах Ви з теплотою говорите про своїх друзів — колгоспника, вченого, актора...

— Так, у мене багато друзів. Мені просто щастило і щастить на гарних людей.

Друзі починаються зі школи. Моя мати, тітки, дядьки були і є моїми справжніми друзями. Усе життя отак з друзями і йду — надійними і щирими. Я не ставлю вододілу між побратимами пера і друзями з різних трудових цехів. Для мене всі вони близькі: і уславлений будівельник Іван Бушма, і генеральний директор Київського виробничого об'єднання «Точелектроприлад» Петро Андрійович Шило, і мої побратими по слову.

— Критика спостерігає, що у формальних шуканнях Ви чимось близькі таким своїм колегам і майже ровесникам, як Є. Євтушенко, Р. Рождественський, із старших — М. Луконін... А Ви самі кого вважаєте близьким собі по духу?

— На комусь одному зупинитись важко. Мені, окрім названих поетів, дуже до вподоби Кайсин Кулієв, особливо його громадянською мужністю в поезії. Він сам прожив нелегке життя, в деяких часових перепадах навіть трагічне, але не похитнувся, не втратив перспективи. Серед російських колег близький кожен по-своєму — кожен у своїх шуканнях — Єгор Ісаєв, Євген Євтушенко, Василь Федоров, Лев Смирнов, Роберт Рождественський, Юрій Кузнецов. Тим вони мені близькі, що різні.

— Кажуть іще: у Бориса Олійника є прагнення міцно сплавити «поезію» і «прозу» реального життя.

Мабуть, саме такий сплав почали позначати у нашій критиці новим терміном «інтеграція стилю», що характерно, зокрема, для поетичної роботи таких майстрів, як Олександр Твардовський, Леонід Мартинов, Кайсин Кулієв, Мірзо Турсун-заде, Максим Рильський, Ярослав Смеляков... Про Вас же сказано: «Є прагнення...» А вдається втілити їх?

— Чи вдається — не мені судити. Та в одному я переконаний твердо: поділ поезії на масову й елітарну штучний. Вірш має однаково хвилювати і сільську громаду, і аудиторію академмістечка. Звичайно, оцінка стильових особливостей поезії різних аудиторій буде різною, але хвилювати серце вона має однаково. Поезія завжди звернена на аудиторію. Її суть і завдання в тому, щоб прихилити на свій бік, на свою точку зору бачення інших.

— У дослідників-розвідувачів є таке поняття — непридатний хід. Траса майбутньої дороги може мати кілька варіантів. Однак, щоб пересвідчитися у правильності одного, треба вивчити й інші. Скільки у Ваших творах буває варіантів?

— Кожен — і малий, і великий за обсягом твір — продумується автором. Інтонація першої фрази зумовлює весь настрій вірша чи поеми. Спершу звучить мелодія, а вже розмір, лексичний шар — то відповідно підвладне заданій мелодії й інтонації. Часом, щоправда, в процесі роботи, скажімо, над поемою виникає інший хід, інша ритмо-мелодійна стихія. Та все ж, як на мене, поет має сідати до письмового столу лише тоді, коли вибрав найоптимальніший варіант.

— Наші недруги за кордоном не втомлюються кричати про «конформізм» радянської літератури. Тобто про те, що всі ми пишемо на один кшталт, позбавлені шкіл і течій, що в нас нема «стилістів»...

— Це стара, як світ, казка пропагаторів з того берега. На жаль, закордонний обиватель ще інколи вірить їй. Але то не тільки вина обивателя, а й наша: ми не завжди вміло пропагуємо серед світової читацької аудиторії високі здобутки радянської літератури.

Коли вже говорити про конформізм у літературі, то він притаманний саме світові визиску. Пропагування маслітератури, розрахованої на невибагливі смаки, гендлювання на «гострих», а простіше на патологічних збоченнях робляться заради видурювання доларів у затуканого обивателя. Але що вже говорити про

бульварних ремісників, коли навіть талановиті літератори змушені, аби втриматися на поверхні та зберегти читача, приправляти свої твори тими ж дешевими спеціями.

Перед нашим письменником не стоїть питання: вижити чи ні. Високохудожні, високоідейні книжки у нас, хоч якими б великими тиражами виходили, одразу розкуповуються.

Що ж до жанрів, течій і шкіл, то вже ряснішого розмаїття, як у радянській літературі, годі й шукати. Уже хоча б тому, що вона багатонаціональна. А коли кожна нація і національність — а їх понад сто — приносять у літературу свій дух, традиції, зовсім не схожі на інші, — хіба це можна назвати нівелюванням?

Хіба сплутаєш, приміром, таких поетів, як Расул Гамзатов і Едуардас Межелайтіс? Абсолютно різні, зовсім не схожі творчі особи, які мають свого читача. Якщо Расул — поет вишукано метафоричного плану, де кожен рядок пульсує повнокривною плотською силою, то Едуардас Межелайтіс чіткіший, академічніший, коли хочете, холодніший. Чи в прозі. Хіба сплутаєш Олеса Гончара, з його розлогою степовою стихією, романтичною піднесеністю, і карбовану «логічну» прозу Юрія Бондарева?!

— Що Ви можете сказати про свою роботу як перекладача з братніх радянських літератур?

— Перекладаю ще мало, але вважаю цю справу і почесною, і дуже відповідальною. Адже перекладач — це, сказати б, гонець, що несе добрі вісті від одного народу до іншого. «Хай слово мовлене інакше, та суть в нім наша зостається», — сказав великий Тичина. І завдання перекладача не тільки в тому, щоб передати саму «суть», а й донести засобами своєї мови в усій красі і неповторності форму цієї «суті», її словесне вираження. Тут прикладом усім нам завжди будуть такі високі майстри, як П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, В. Мисик, Д. Бобир, а з молодших — Д. Павличко.

Я щиро шкодую, що замолоду не вивчив бодай одну з мов народів, скажімо, кавказьких, прибалтійських чи середньоазіатських республік. Скільки б радості зазнав, якби зміг читати в оригіналі й з оригіналу перекладати таких велетнів сучасної літератури, як грузин Іраклій Абашідзе, кабардино-балкарець Кайсин Кулієв, вірменин Паруйр Севак... І ще бага-

тьох-багатьох чудових поетів нашої країни. Одначе треба в міру сил працювати й працювати на цій ниві, зміцнюючи повсякчас і повсякдень «чуття великої ролі».

— У своїх виступах Ви завжди згадуєте про комсомол, який Вас виховав, дав путівку в життя. Власне, вірш «Комсомолу», який уже став майже хрестоматійним, не міг народитися просто так, без серця, без душі і любові...

— Чудові якості романтизму, безкорисливості, самопожертви, що притаманні нашому прекрасному комсомолу, найбільше відповідають моему душевному настрою, моему життєвому кредо. Я безмежно щасливий, що ріс під його знаменами. І зараз, хоч я віком і вийшов з комсомолу, за тими головними принципами хотів би завжди лишатися в його лавах. Він мені близький і дорогий своїм пафосом, своїм високим злетом, своєю непоміркованістю, своєю одчайдушністю.

Я намагаюсь міряти своє життя, свою працю вимогливою, безкомпромісною комсомольською міркою — і радий від того, гордий з цього. Бо комсомол допоміг мені стати таким, яким я є, він мене формував і виховував.

Зміст

«О слів жорстока і солодка влада». Микола Жулинський	3
--	---

I

«До всіх народів світу...»	9
Пушкін	15
Громадянин великий	20
Предтечі	26

II

Громадянський пафос української радянської поезії	32
Висока місія поетичного слова	74

III

Щастя відкриття	98
З криниці безсмертя	104
Повноцінність життя	109
Вартість неперехідна	116
Поки живий — іди!	130
Здавалась висотою глибина...	148

IV

Все життя — боротьба	155
Слово про побратима	161
Обличчям до народу	163
...І сіль, і мед	168
Поет родом з Аштарака	170
Крилата пісня про людину	172
Співати своїм голосом	176

БОРИС ИЛЬИЧ ОЛИЙНЫК

ПЛАНЕТА ПОЭЗИЯ

Размышления,
статьи, портреты

Киев,
издательство художественной литературы
«Дніпро», 1983
(На украинском языке)

Редактор Д. А. Ткаченко
Художник І. М. Гаврилюк
Художній редактор В. А. Кононенко
Технічні редактори С. М. Величко,
Л. І. Ільченко
Коректор Г. П. Єрьоменко

Информ. бланк № 1836

Здано до складання 15.11.82.

Підписано до друку 23.02.83.

БФ 49016.

Формат 84×100¹/₃₂. Папір друкарський.

Гарнітура літературна. Друк високий.

Ум. друк. арк. 9,36. Ум. фарб. відб. 9,36.

Обл.-вид. арк. 9,8. Тираж 6000.

Зам. 2—329. Ціна 70 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП,
вул. Володимирська, 42.

Книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Олійник Борис.

О-54   Планета Поезія. Роздуми, статті, портрети.—
К. : Дніпро, 1983.— 190 с.

Книжка відомого українського поета Бориса Олійника — це роздуми про високе покликання письменника, його роль в літературному процесі. З написаного і виголошеного за два десятиліття вичленувано найсуттєвіше, визначальне, те, що засвідчує ідейно-естетичні принципи самого автора, те, що в творчих змаганнях осмилювалося новими поколіннями і звирялося з вершинними явищами вітчизняної і світової поезії.

Видання пропонується широкому читацькому загалу.

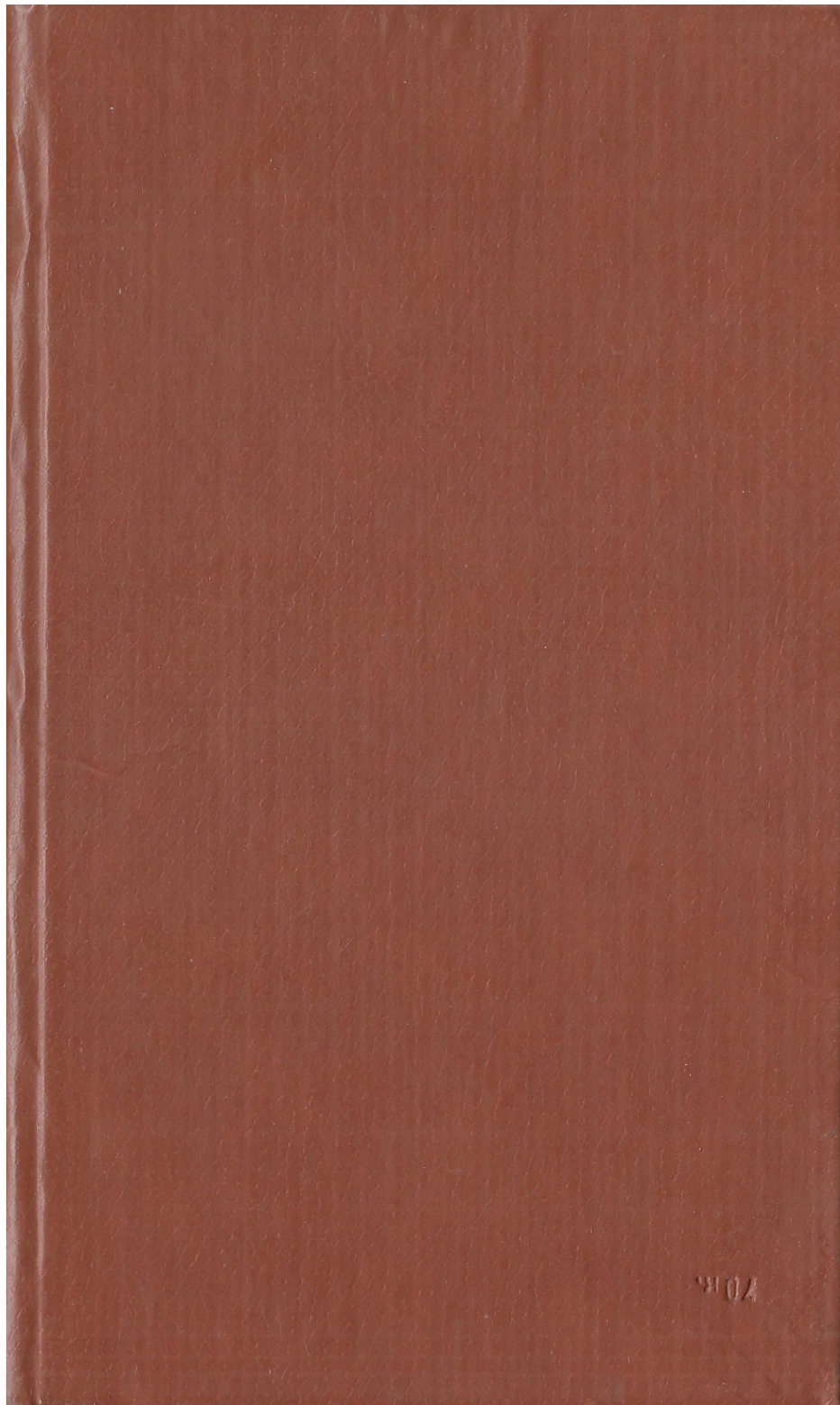
70202—249
ОМ205(04)—83 Бз.1.10.83 4603010202

83.3(2Ук)7+83

БОРНГОЛМАНН

ИМАИЕТА ПОБРИ

708